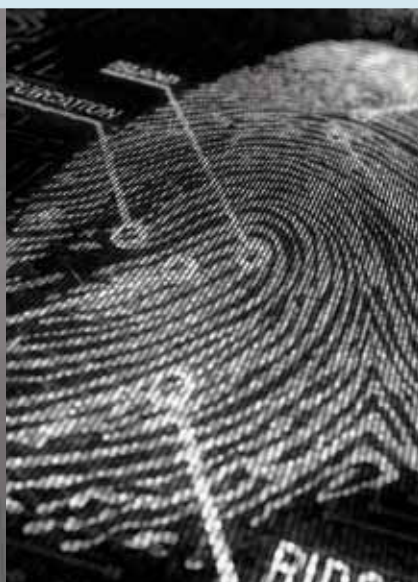

Ljudska prava u antiterorističkim istragama

Praktični priručnik
za policijske službenike

Ljudska prava u antiterorističkim istragama

Praktični priručnik
za policijske službenike

Ured za demokratske institucije i ljudska prava OSCE-a objavio je ovaj Priručnik 2013. godine na engleskom jeziku, pod naslovom *Human Rights in Counter-Terrorism Investigations: A Practical Manual for Law Enforcement Officers*. Ova verzija je neslužbeni prevod na jezike Bosne i Hercegovine, koju je priredila i objavila Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini. Mišljenja i informacije sadržane u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stav i politiku ODIHR-a. U slučaju nepodudarnosti u jezičkim verzijama, prednost ima verzija na engleskom jeziku.

Objavio: OSCE
Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR)
ul. Miodowa 10
00–251 Varšava
Poljska

www.osce.org/odihr

© OSCE/ODIHR 2022

Sva prava zadržana. Sadržaj ove publikacije može se slobodno koristiti i kopirati u obrazovne i druge nekomercijalne svrhe, pod uslovom da je takva reprodukcija praćena navođenjem OSCE/ODIHR-a kao izvora.

ISBN 978-83-66690-69-1

Dizajn: Homework, Varšava, Poljska
Štampao u Bosni i Hercegovini: Print Services

Sadržaj

Zahvale	5
Spisak skraćenica i akronima.....	6
Glosarij.....	7
Uvodna riječ	11
Uvod.....	13
Dio 1 Obavještajni podaci, proaktivne metode istrage i posebne istražne radnje	17
1.1 PRIKUPLJANJE INFORMACIJA I OBAVJEŠTAJNIH PODATAKA	20
1.1.1 Prikupljanje informacija.....	21
1.1.2 Evidentiranje i ocjena informacija.....	25
1.1.3 Distribucija informacija i obavještajnih podataka.....	29
1.1.4 Održavanje sistema za prikupljanje obavještajnih podataka	30
1.2 DOLAŽENJE DO OBAVJEŠTAJNIH PODATAKA, PROAKTIVNE METODE ISTRAGE I POSEBNE ISTRAŽNE RADNJE	32
1.2.1 Nadzor.....	33
1.2.2 Presretanje komunikacija.....	37
1.2.3 Korištenje prikrivenih istražitelja i informanata.....	40
1.2.4 Pristup bankovnim računima i drugim povjerljivim informacijama.....	45
1.3 KORIŠTENJE OBAVJEŠTAJNOG MATERIJALA U ISTRAZI I PRAVNOM POSTUPKU	46
Primjer plana sticanja znanja o obavještajnim podacima, proaktivnim metodama istrage i posebnim istražnim radnjama.....	50
Dio 2 Svjedoci, žrtve, mjesta izvršenja krivičnog djela, oduzimanje i osiguranje dokaza	53
2.1 SVJEDOCI I ŽRTVE	54
2.1.1 Postupanje sa svjedocima	55
2.1.2 Lična sigurnost i zaštita svjedoka	59
2.2 MJESTA IZVRŠENJA KRIVIČNOG DJELA, ODUZIMANJE I OSIGURANJE DOKAZA	61
2.2.1 Pregled mjesta izvršenja krivičnog djela.....	61
2.2.2 Oduzimanje i osiguranje dokaza.....	63
Primjer plana sticanja znanja o svjedocima, mjestima izvršenja krivičnog djela, te oduzimanju i osiguranju dokaza	66

Dio 3 Hapšenje, pritvor i obrada osoba osumnjičenih za terorizam.....	69
3.1 HAPŠENJE I PRITVOR OSUMNJIČENIH OSOBA	71
3.2 UPOTREBA SILE TOKOM HAPŠENJA	73
3.3 FIZIČKA PRETRAGA OSUMNJIČENIH	80
3.4 ZAŠTITNE MJERE ZA OSUMNJIČENIKE U PRITVORU	82
3.4.1 Pravo na pravovremeno informisanje o pravima u skladu s domaćim zakonom	85
3.4.2 Pravo na obavještenje odgovarajuće osobe o hapšenju, pritvaranju, zatvaranju i mjestu gdje se osoba nalazi.....	86
3.4.3 Pravo na osporavanje zakonitosti hapšenja	88
3.4.4 Pravo na pristup odvjetniku po vlastitom izboru	88
3.4.5 Obaveza osiguranja liječničke njege	91
3.5 ISPITIVANJE OSOBA OSUMNJIČENIH ZA TERORIZAM.....	94
3.5.1 Mučenje i nehumano postupanje su krivična djela prema međunarodnom pravu i treba ih zabraniti zakonom u domaćem pravnom sistemu.....	99
3.5.2 Dokazi proistekli iz torture ili zlostavljanja nisu prihvatljivi ni pred jednim sudom.....	101
3.5.3 Princip zabrane protjerivanja ili vraćanja apsolutno zabranjuje vraćanje ili izručenje osoba osumnjičenih za terorizam u državu u kojoj bi bili podvrgnuti mučenju.....	103
3.5.4 Saradnja sa policijskim agencijama drugih država bit će narušena	104
3.5.5 Mučenje i nehumano postupanje nisu učinkoviti	105
3.6 PRODUŽENI PRITVOR I DODATNA SASLUŠANJA OSUMNJIČENIH.....	111
3.6.1 Produženi pritvor	112
3.6.2 Dodatno saslušanje osumnjičenih vraćenih u pritvor	115
Primjer plana sticanja znanja o hapšenju, pritvoru i procesuiranju osumnjičenih za terorizam	118
Dio 4 Sigurnost, integritet i odgovornost.....	121
4.1 SIGURNOST I INTEGRITET ISTRAŽNIH POSTUPAKA	122
4.2 ODGOVORNOST	124
4.2.1 Civilno društvo	127
4.2.2 Mediji	128
Primjer plana sticanja znanja o sigurnosti, integritetu i odgovornosti.....	130
Zaključak	132
Aneks A: Bibliografija i dodatni izvori informacija.....	134
Aneks B: Međunarodni i regionalni normativni akti i standardi.....	141
Aneks C: Međunarodna i regionalna sudska praksa.....	147

Zahvale

OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) i Sektor za strateška pitanja policijskog djelovanja unutar Odjela za transnacionalne prijetnje Sekretarijata OSCE-a (TNTD/SPMU), žele se zahvaliti Michaelu Kellettu (bivšem višem istražitelju krivičnih djela i stručnjaku za ljudska prava) na ogromnom doprinosu izradi ovog Priručnika. ODIHR i TNTD/SPMU se zahvaljuju kolegama iz OSCE-ovog Odjela za transnacionalne prijetnje / Sektora za borbu protiv terorizma i iz terenskih misija OSCE-a koje su sarađivale na ovom projektu. ODIHR i TNTD/SPMU takođe izražavaju zahvalnost sljedećim stručnjacima koji su dostavili povratne informacije, primjedbe i prijedloge tokom izrade ovog Priručnika:

Anja Bienert, viša programska službenica, program „Policija i ljudska prava“, Amnesty International, Ured u Nizozemskoj

Nihad Bunar, profesor, Katedra za studije pitanja djece i omladine, Univerzitet u Stockholmu i Državna policijska akademija Švedske

Ulrich Garms, programski službenik, Sektor za sprečavanje terorizma, Ured Ujedinjenih nacija za borbu protiv droga i kriminala

Aydan Iyigüngör, voditeljica programa, Odjel za pitanja sloboda i pravosuđe, Agencija Evropske unije za osnovna prava

Friedrich Schwindt, direktor policije (u penziji), međunarodni konsultant za pitanja ljudskih prava i reforme policije

Cristina Sganga, međunarodna konsultantica za pitanja ljudskih prava i provedbe zakona

Anna Tsitsina, savjetnica, Odjel za borbu protiv terorizma, Vijeće Evrope

Steve Wessler, međunarodni konsultant za pitanja ljudskih prava

Spisak skraćenica i akronima

CAT	Konvencija Ujedinjenih nacija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja
CFREU	Povelja Evropske unije o osnovnim pravima
CPT	Komisija Vijeća Evrope za sprečavanje torture
ECTHR	Evropski sud za ljudska prava
EU	Evropska unija
IACHR	Međuamerička komisija za ljudska prava
NVO	Nevladina organizacija
NPM	Nacionalni preventivni mehanizam
ODIHR	OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava
OSCE	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
PEACE	Model ispitivanja osumnjičenog koji se sastoji od sljedećih pet faza: P lanning and Preparation (Planiranje i priprema); E ngagement and Explanation (Uključivanje i objašnjavanje); A ccount, clarification and challenge (Davanje iskaza, pojašnjavanje i osporavanje); C losure (Zaključivanje razgovora) i E valuation (procjena)
TNTD	OSCE-ov Odjel za transnacionalne prijetnje
TNTD/SPMU	OSCE-ov Odjel za transnacionalne prijetnje / Sektor za strateška pitanja policijskog djelovanja
UDHR	Opšta deklaracija o ljudskim pravima
UN	Ujedinjene nacije

Glosarij

Ovaj glosarij objašnjava neke pojmove koji se koriste u ovom Priručniku i nije namijenjen za pružanje službenih definicija. U cijelom Priručniku, sljedeće ključne pojmove treba razumjeti isključivo u antiterorističkom kontekstu.

Hapšenje: čin privođenja osobe zbog navodnog počinjenja krivičnog djela ili na zahtjev nadležnog tijela vlasti.¹

„Rudarenje podataka“: pretraga ličnih podataka na osnovu pretpostavljenih karakteristika osumnjičenih osoba.²

Pritvor: položaj u kome se nalazi svaka osoba lišena slobode, osim u slučaju kada je to rezultat presude za krivično djelo.³

Protivpravno izručenje trećoj državi: predaja – bez provođenja pravnog postupka – pritvorene osobe u nadležnost strane države u svrhu pritvora i ispitivanja.⁴

Kazna zatvora: položaj u kome se nalazi svaka osoba lišena lične slobode kada je to rezultat presude za krivično djelo.⁵

1 Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Rezolucija 43/173, „Skup principa za zaštitu svih osoba podvrgnutih bilo kom obliku pritvora ili kazne zatvora“, New York, 9. decembar 1988., <<http://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r173.htm>>.

2 Specijalni izvijestilac Ujedinjenih nacija za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, Izveštaj UN-ovom Vijeću za ljudska prava, 29. januar 2007., br. A/HRC/4/26, paragraf 35, <[http://www.un.org/ Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/4/26](http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/4/26)>.

3 Skup principa za zaštitu svih osoba podvrgnutih bilo kom obliku pritvora ili kazne zatvora, *op. cit.*, fusnota 1.

4 *Globalizing Torture, CIA Secret Detention and Extraordinary Rendition* (Globalizacija mučenja, tajni pritvor CIA i protivpravno izručenje trećoj državi) (New York: Fondacija Otvoreno društvo, 2013.), str.13, <<http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/globalizing-torture-20120205.pdf>>.

5 Skup principa za zaštitu svih osoba podvrgnutih bilo kom obliku pritvora ili kazne zatvora, *op. cit.*, fusnota 1.

Pritvor bez kontakta sa vanjskim okruženjem: lišavanje slobode neke osobe od strane državnih vlasti koje djeluju u službenom svojstvu, ili od strane osoba koje djeluju po njihovim naređenjima, uz ovlaštenje, pristanak, podršku ili saglasnost države, ili u bilo kojoj drugoj situaciji u kojoj se djelovanje ili nedjelovanje osobe koja vrši pritvor pripisuje državi, kada pritvorenoj osobi nije dopušten bilo kakav kontakt sa vanjskim okruženjem, na primjer sa porodicom, prijateljima, advokatima i doktorima.⁶

Informant: svaka osoba koja dobrovoljno pruža informacije vlastima. Oni mogu biti bivši kriminalci ili osobe za koje se sumnja da su dio ili da su na drugi način povezani sa terorističkom grupom, kao i obični građani. Informanti ne pružaju dokaze nego sporadične informacije vlastima.

Osoba za kontakt sa informantom / prikrivenim istražiteljem: policijski službenik koji je osoba za kontakt sa informantom ili prikrivenim istražiteljem. Njih treba pažljivo odabrati i obučiti u svrhu pružanja savjeta, podrške ili pomoći u veoma kratkom vremenskom roku. Načini kontaktiranja i nivo pružene podrške zavise od okolnosti i mogu uključivati, po potrebi, intervenciju u cilju spašavanja informanta ili prikrivenog istražitelja od opasnosti.

Objaveštajni podatak: nefiltrirane informacije koje prikupljaju, obrađuju, tumače i čuvaju policijske agencije u cilju odlučivanja i pružanja podrške krivičnim istragama.⁷

Preventivni pritvor: pritvaranje osobe za koju se smatra da predstavlja prijetnju sigurnosti države prije počinjenja krivičnog djela i u nedostatku razumne sumnje da predstoji počinjenje takvog krivičnog djela od strane te osobe.

6 Specijalni izvijestilac Ujedinjenih nacija za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, specijalni izvijestilac za slučajeve mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja, Manfred Nowak, potpredsjedavajuća Radne grupe za pitanje proizvoljnog pritvora, Shaheen Sardar Ali, i predsjedavajući Radne grupe za pitanja prisilnog ili nedobrovoljnog nestanka, Jeremy Sarkin, "Joint Study on global practices in relation to secret detention in the context of countering terrorism" („Zajednička studija o globalnoj praksi u vezi sa tajnim pritvorom u kontekstu borbe protiv terorizma“), 20. maj 2010., br. A/HRC/13/42, str. 11, <[http://www.un.org/ Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/13/42](http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/13/42)> .

7 *Criminal Intelligence: Manual for Front-line Law Enforcement* (Objaveštajni podaci u krivičnim istragama: Priručnik za policijske službenike na prvoj liniji borbe protiv kriminala) (Beč: Ujedinjene nacije, 2010.), str.9, <https://www.unodc.org/documents/organized-crime/Law-Enforcement/Criminal_Intelligence_for_Front_Line_Law_Enforcement.pdf>.

Princip neprotjerivanja osoba: apsolutna zabrana vraćanja, protjerivanja ili izručivanja neke osobe drugoj državi ako postoji ozbiljna osnova da se vjeruje da bi ta osoba bila u opasnosti da bude podvrgnuta mučenju, neljudskim ili ponižavajućim postupcima.⁸

Proaktivne metode istrage: metode istrage koje počinju sa osumnjičenom osobom i koriste različite strategije da otkriju i pokažu učešće te osobe u različitim krivičnim djelima, prethodno evidentiranim ili ne.

Profiliranje: sistematsko povezivanje skupova fizičkih karakteristika, karakteristika ponašanja ili psiholoških karakteristika sa konkretnim krivičnim djelima i njihovo korištenje kao osnove za donošenje policijskih (istražnih) odluka.⁹

Reaktivne metode istrage: metode istrage koje mogu biti okarakterisane kao primjena skupa standardnih procedura nakon izvršenja krivičnog djela terorizma, na primjer nakon izvršenja terorističkog djela uz korištenje eksplozivnih naprava.

Tajni pritvor: situacija u kojoj se osoba ili osobe drže u pritvoru bez kontakta sa vanjskim okruženjem i u kojoj tijelo koje vrši pritvor ili drugo nadležno tijelo negira, odbija da potvrdi ili demantuje ili aktivno prikriva činjenicu da je osoba lišena slobode bez kontakta sa vanjskim okruženjem, ili odbija da pruži ili aktivno prikriva informaciju o sudbini ili lokaciji pritvorene osobe. Tajni pritvor se može odvijati na zvaničnim ili nezvaničnim mjestima za pritvor.¹⁰

Posebne istražne radnje: tehnike koje se koriste za prikupljanje informacija, kao što su elektronski ili drugi oblici nadzora i prikrivenih operacija, na način koji neće pobuditi sumnju osobe ili osoba koje su predmet istrage, a u svrhu otkrivanja i istrage krivičnih djela.¹¹

8 Ujedinjene nacije, Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (CAT), New York, 10. decembar 1984., član 3., <<http://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r046.htm>>.

9 Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma, *op. cit.*, fusnota 2, paragraf 33.

10 *Ibid.*, str.11.

11 Komitet ministara Vijeća Evrope, Preporuka br. Rec (2005)10 o „posebnim istražnim radnjama“ u vezi sa teškim krivičnim djelima, uključujući djela terorizma, Strasbourg, 20. april 2005., Poglavlje 1, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849269&Site=COE>>. Vidjeti takođe Philippe De Koster P, *Terrorism: Special Investigation Techniques* (Terorizam: posebne istražne tehnike) (Strasbourg: Publikacije Vijeća Evrope, 2005.), str.13.

Nadzor: praćenje i prikupljanje informacija o konkretnoj osobi ili osobama, uključujući nadgledanje ili prisluškivanje osobe ili osoba, njihovog kretanja, razgovora ili drugih aktivnosti. On se može vršiti sa ili bez korištenja uređaja za nadzor i uključuje snimanje svih prikupljenih informacija. Nadzor se koristi u konkretno definisane svrhe i vremenski je ograničen.

Mučenje: „svaki čin kojim se nekoj osobi namjerno nanose velike patnje, fizičke ili duševne, sa ciljem da se od nje ili od neke treće osobe dobiju obavještenja ili priznanja, da se kazni za neko djelo koje je ona ili neka treća osoba počinila, ili se sumnja da ga je počinila, da se uplaši ili da se na nju izvrši pritisak, ili da se neka treća osoba uplaši i na nju izvrši pritisak, ili iz bilo koje druge pobude zasnovane na bilo kakvom obliku diskriminacije, kad takav bol ili takve patnje nanosi službena osoba ili neka druga osoba koja djeluje po službenoj dužnosti ili na osnovu izričitog naloga ili pristanka službene osobe. Taj izraz ne odnosi se na bol i na patnje koje proizilaze isključivo iz zakonitih kazni, neodvojivi su od njih ili njima izazvani.“¹²

Prikriveni istražitelj: bilo koji policijski službenik ili neka druga osoba, uključujući bivše članove terorističke grupe ili osobe na drugi način povezane sa njom, kojoj su osobe za kontakt dale zadatak da tajno prikuplja informacije i dokaze, na primjer, infiltrirajući se u organizaciju za koju se sumnja da se bavi krivičnim djelima terorizma. U nekim državama članicama OSCE-a samo policijski službenici mogu biti uključeni u prikrivene operacije.

Svjedok: svaka osoba koja može pružiti dokaze tokom istrage i/ili pred sudom, osim osumnjičenih osoba, što može uključivati žrtve terorističkih djela.

12 Ujedinjene nacije, Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (CAT), New York, 10. decembar 1984., član 1., <<http://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r046.htm>>.

Uvodna riječ

Države članice OSCE-a su se obavezale na zaštitu i poštivanje ljudskih prava u borbi protiv terorizma još na Madridskom sastanku 1983. godine. Taj pristup odlikava OSCE-ov sveobuhvatni i multidimenzionalni koncept sigurnosti, koji prepoznaje da sigurnost prevazilazi vojno-politička pitanja i u potpunosti obuhvata pitanja ekonomije, zaštite životne sredine i ljudskih prava. Napori usmjereni ka suprotstavljanju sigurnosnim prijetnjama trebaju stoga biti preduzeti u sve tri OSCE-ove dimenzije sigurnosti: vojno-političkoj dimenziji, ekonomskoj i ekološkoj dimenziji te u ljudskoj dimenziji.

OSCE smatra da je sigurnost utemeljena u poštivanju ljudskih prava, demokratije i vladavine prava te povezuje održavanje mira sa zaštitom ljudskih prava i osnovnih sloboda. Slično tome, Globalna strategija Ujedinjenih nacija za borbu protiv terorizma iz 2006. godine stavlja poštivanje ljudskih prava i vladavine prava u samo središte svih antiterorističkih mjera. U OSCE-ovom Konsolidovanom okviru za borbu protiv terorizma iz 2012. godine,¹⁵ države članice OSCE-a su odlučno potvrdile da je takav pristup odgovarajući za suočavanje sa izazovima terorizma i da osigurava poštivanje vladavine prava, ljudskih prava i osnovnih sloboda.

OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) je glavna OSCE-ova institucija unutar ljudske dimenzije i ona pomaže da 57 država članica OSCE-a ispuni svoje obaveze koje proističu iz ljudske dimenzije. Sektor za strateška pitanja policijskog djelovanja unutar Odjela za transnacionalne prijetnje u Sekretarijatu OSCE-a pruža pomoć državama članicama u unapređenju policijskog djelovanja, reformi sistema krivičnog pravosuđa, saradnji policijskih tijela i naporima usmjerenim ka borbi protiv organizovanog kriminala, u skladu sa OSCE-ovim Strateškim okvirom policijskih aktivnosti i OSCE-ovim Konceptom za borbu protiv prijetnje nezakonitih narkotika i zloupotrebe hemijskih prekursora.

15 Stalno vijeće OSCE-a, Odluka br. 1063, „OSCE-ov Konsolidovani okvir za borbu protiv terorizma”, Dublin, 7. decembar 2012. godine, <<http://www.osce.org/pc/98008>>.

Konkretno, ODIHR ima mandat da pruži podršku državama članicama OSCE-a u izradi i provedbi mjera koje su usklađene sa standardima zaštite ljudskih prava, u svrhu sprečavanja i borbe protiv terorizma.¹⁴ Kao dio ovog mandata, 2007. godine je ODIHR objavio publikaciju pod nazivom *Countering Terrorism, Protecting Human Rights: A Manual* (Borba protiv terorizma, zaštita ljudskih prava: Priručnik), koja se fokusira na osnovna ljudska prava izložena riziku u antiterorističkom kontekstu i na načine da se osigura zaštita ljudskih prava u skladu sa međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava i obavezama država članica koje proističu iz OSCE-ove ljudske dimenzije. Taj Priručnik je takođe bio od pomoći tokom obuka održanih u državama članicama OSCE-a, time što je pružio na uvid policijskim službenicima praktične metode koje će im omogućiti da ispoštuju međunarodne standarde zaštite ljudskih prava i obaveze država članica OSCE-a.

ODIHR i TNTD/SPMU su kombinovali svoje stručno znanje o ljudskim pravima i demokratskim principima policijskog djelovanja da bi došli do ovog Priručnika koji detaljno razmatra različite faze antiterorističkih istraga i povezuje ih sa relevantnim standardima zaštite ljudskih prava.

Vjerujemo da će ovaj Priručnik, putem razmatranja teme zaštite ljudskih prava u takvim istragama sa operativne tačke gledišta, pružiti policijskim službenicima iz država članica OSCE-a korisne i konkretne smjernice kako da istovremeno poštuju ljudska prava u svakodnevnom radu i da djelotvornije i uspješnije provode istrage terorističkih djela.

Ambasador Janez Lenarčič

Direktor, OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava

Alexey Lyzhenkov

Koordinator

Odjel za suprotstavljanje transnacionalnim prijetnjama

Sekretarijat OSCE-a

14 *Ibid*, takođe Ministarsko vijeće OSCE-a, Aneks Odluke Ministarskog vijeća br. 1, „Bukureštanski akcioni plan za borbu protiv terorizma“, Bukurešt, 3. i 4. decembar 2001. godine, <<http://www.osce.org/mc/40515>>.

Uvod

„Ne treba postojati protivrječnost između ljudskih prava i policijskog djelovanja. Policijsko djelovanje podrazumijeva zaštitu ljudskih prava.“¹⁵

Ljudska prava predstavljaju sastavni element svih policijskih operacija, a njihova praktična primjena je suštinski dio svake uspješne istrage. Ona su saveznici djelotvornog policijskog rada. Posvećivanje pažnje pravima i konkretnim potrebama muškaraca, žena i djece koji su dio zajednice kojoj služi policijski službenik čini policiju djelotvornijom. Taj princip jednako važi za krivična djela terorizma kao i za druga krivična djela. Istina je da emocije koje prate teroristička djela mogu uticati na rasuđivanje i najprisebnijeg policijskog službenika i da često prikrivena i intenzivna priroda antiterorističkih istraga može dovesti do ozbiljnih i konkretnih zabrinutosti u vezi sa zaštitom ljudskih prava. Međutim, slične emocije i slična pitanja se često javljaju prilikom istraga i drugih teških krivičnih djela.

Jedan od osnovnih zahtjeva međunarodnog prava iz oblasti ljudskih prava je da pravično suđenje zavisi od pravične i nepristrasne istrage provedene uz puno poštivanje pravnih standarda i standarda zaštite ljudskih prava. Neprovođenje tih standarda povećava rizik da počinioci neće biti dovedeni pred lice pravde. Sudske presude postaju upitne, na primjer, ili zbog toga što nevinu ljude koji su podvrgnuti mučenju ili zlostavljanju priznaju nešto što nisu učinili ili zbog nepoštivanja privatnog i porodičnog života tokom nadzora ili operacija prikupljanja dokaza. U takvim slučajevima, prvostepeni sud može odbiti da osudi tu osobu ili apelacioni sud može odbaciti prvostepenu presudu.

To nije hipotetički stav. Izvještaji o sudskoj praksi određenog broja država članica OSCE-a od strane tijela kao što su Evropski sud za ljudska prava (ECtHR) i Međuamerička komisija za ljudska prava (IACHR)¹⁶ pokazuju da je poštivanje ljudskih prava kamen temeljac policijskih napora usmjerenih ka borbi protiv

15 *A New Beginning: Policing in Northern Ireland, the Report of the Independent Commission on Policing for Northern Ireland* (Novi početak: policijsko djelovanje u Sjevernoj Irskoj, Izvještaj Nezavisne komisije o policijskom djelovanju u Sjevernoj Irskoj) (Colegate: Crown, 1999), paragraf 4.1, <<http://cain.ulst.ac.uk/issues/police/patten/patten99.pdf>>.

16 U cijelom Priručniku će se referirati na sudsku praksu međunarodnih tijela.

terorizma. Poštivanje ljudskih prava u antiterorističkim istragama i procesuiranju je preduslov za djelotvorno sprečavanje terorizma. Odsustvo poštivanja i zaštite ljudskih prava je jedan od uslova koji pogoduju terorizmu. Stoga su istrage provedene u skladu sa standardima zaštite ljudskih prava ključne u svakom naporu usmjerenom ka suprotstavljanju ovoj sigurnosnoj prijetnji.¹⁷

Poštivanje ljudskih prava – osoba osumnjičenih za terorizam, žrtava, svjedoka i policijskih službenika – takođe osigurava da nevine osobe ne budu pogrešno osuđene, a da počinioci ne ostanu na slobodi. Poštivanje principa zaštite ljudskih prava je stoga praktična potreba od suštinskog značaja za djelotvornu istragu.

Ovaj Priručnik upravo o tome govori.

U proteklim godinama, ODIHR i OSCE-ov Odjel za transnacionalne prijetnje su izradili određeni broj priručnika i vodiča osmišljenih sa ciljem da osnaže demokratske principe policijskog djelovanja u državama članicama OSCE-a i da zaštite ljudska prava u uslovima borbe protiv terorizma.¹⁸ Konkretno, 2007. godine je ODIHR objavio publikaciju *Countering Terrorism, Protecting Human Rights: A Manual* (Borba protiv terorizma, zaštita ljudskih prava: Priručnik).¹⁹ Ona sadrži jedan sveobuhvatan, temeljit i detaljan pregled međunarodnih pravnih standarda i standarda zaštite ljudskih prava koji se primjenjuju na borbu protiv terorizma i koristi se uspješno kao dio obuke u državama članicama OSCE-a. To je vrijedan resurs za policijske službenike, tužioce, sudije, advokate, akademsku zajednicu i organizacije civilnog društva.

17 Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Rezolucija 60/288, „Globalna strategija Ujedinjenih nacija za borbu protiv terorizma“, 20. septembar 2006., <<http://www.un.org/en/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml>> i Ministarsko vijeće OSCE-a, Ministarska izjava, „Podrška Globalnoj strategiji Ujedinjenih nacija za borbu protiv terorizma“, Madrid, 30. novembar 2007., <<http://www.osce.org/mc/29544>>.

18 *Guidebook on Democratic Policing by the Senior Police Adviser to the OSCE Secretary General* (Vodič za demokratske principe policijskog djelovanja, autor viši savjetnik za policijska pitanja generalnog sekretara OSCE-a) (Beč: OSCE, 2008.), <<http://www.osce.org/spmu/23804>>; *Good Practices in Building Police-Public Partnerships by the Senior Police Adviser to the OSCE Secretary General* (Dobri primjeri iz prakse izgradnje partnerstava između policije i javnosti, autor viši savjetnik za policijska pitanja generalnog sekretara OSCE-a) (Beč: OSCE, 2008.), <<http://www.osce.org/spmu/32547>>; *Good Practices in Basic Police Training – Curricula Aspects* (Dobri primjeri iz prakse osnovne policijske obuke – aspekti nastavnog plana i programa) (Beč: OSCE, 2009.); <<http://polis.osce.org/library/f/3555/2732/OSCE-AUS-SPM-3555-EN-2732>>; *Trafficking in Human Beings: Identification of Potential and Presumed Victims – A Community Policing Approach* (Trgovina ljudima: identifikacija potencijalnih i pretpostavljenih žrtava – pristup policije u zajednici) (Beč: OSCE, 2011.), <<http://www.osce.org/node/78849>>; and *Guidelines on Human Rights Education for Law Enforcement Officials* ((Smjernice o edukaciji policijskih službenika o ljudskim pravima) (Varšava: OSCE/ODIHR, 2012.), <<http://www.osce.org/odihr/93968?download=true>>.

19 *Countering Terrorism, Protecting Human Rights: A Manual*, (Borba protiv terorizma, zaštita ljudskih prava: priručnik) (Varšava: ODIHR, 2007.) <<http://www.osce.org/odihr/29103>>.

SVRHA I STRUKTURA PRIRUČNIKA

Priručnik se fokusira na proces istrage, a izrađen je po zahtjevu policijskih službenika koji rade na terenu da im se stavi na raspolaganje praktičan alat koji će im pomoći u njihovom radu. On je osmišljen sa ciljem da pomogne unapređenju prakse policijskog djelovanja, zasnovane na demokratskim principima, u državama članicama OSCE-a i da pomogne policijskim službenicima u jačanju njihovog nivoa poštivanja obaveza država članica OSCE-a i međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava u istrazi krivičnih djela terorizma. Izrađen je sa ciljem da bude istovremeno i samostalan alat i dopuna ODIHR-ovom Priručniku Countering Terrorism, Protecting Human Rights (Borba protiv terorizma, zaštita ljudskih prava) i programu obuke koji ovoj temi pristupa sa pravne tačke gledišta. Nasuprot tome, ovaj Priručnik razmatra tu temu sa operativne i praktične tačke gledišta. Stoga, zakonske odredbe neće biti detaljno citirane, ali će se često referirati na relevantne pravne standarde navedene u Priručniku Countering Terrorism, Protecting Human Rights (Borba protiv terorizma, zaštita ljudskih prava) da bi se izbjeglo dupliciranje. Oni koji žele da temeljitije razmotre ovu temu, mogu zajedno koristiti oba ova priručnika.

Priručnik se bavi pitanjima policijskog djelovanja sa kojima se suočavaju oni čiji je zadatak da obave težak i osjetljiv posao istrage krivičnih djela terorizma. U njemu se na ta pitanja primjenjuju standardi i zakoni koji se odnose na zaštitu ljudskih prava, koristeći primjere iz stvarnog života sa kojima su se suočavale policijske agencije u državama članicama OSCE-a. Njegova poglavlja prate, koliko je to moguće, isti niz koraka u kojima se obično provode istrage, koristeći i proaktivne i reaktivne metode istrage, iako stvarni život rijetko omogućava jasno razgraničenje između tih metoda. Stoga se u njemu razmatra prikupljanje obavještajnih podataka (uključujući korištenje tehničkog nadzora, presretanje komunikacija i fizički nadzor osumnjičenih osoba i sumnjivih prostorija), prije razmatranja drugih pitanja, kao što su uviđaj na mjestu izvršenja krivičnog djela, rad sa svjedocima, pritvor i ispitivanje osumnjičenih osoba, odgovornost i sigurnost istrage. Srodne teme, kao što su međunarodna saradnja i izručenje osoba, se razmatraju u odgovarajućim fazama istrage.

Priručnik je prvenstveno namijenjen policijskim službenicima koji rade na pitanjima borbe protiv terorizma i tužiocima koji nadziru ili su uključeni u procesuiranje krivičnih djela terorizma. Međutim, i one osobe koje su uključene u borbu protiv organizovanog kriminala će takođe pronaći mnogo toga relevantnog za svoj rad, imajući u vidu sličnosti u policijskoj taktici suprotstavljanja tim dvjema vrstama kriminaliteta.

Priručnik pruža opšte smjernice o tome šta policijski službenici trebaju i ne trebaju raditi i koje bi mogle biti posljedice njihovog djelovanja. Studije slučajeva se koriste u cijelom Priručniku u svrhu ilustracije praktične primjene tih smjernica. Većina tih slučajeva je prilagođena za potrebe Priručnika na osnovu stvarnih iskustava. Međutim, čitalac treba biti svjestan da, u mjeri u kojoj su u Priručniku pruženi savjeti ili izražena mišljenja o operativnim pitanjima, svrha ovog Priručnika nije da zamijeni bilo koju formalnu i strukturiranu obuku o operativnom policijskom radu. Tamo gdje se razmatraju operativna pitanja, to se čini u svrhu stavljanja pitanja ljudskih prava koja izazivaju zabrinutost u kontekst i ilustrovanja toga kako su standardi zaštite ljudskih prava i operativni zahtjevi policije uvijek komplementarni. Prilikom provedbe istraga i operacija, policijski službenici moraju uzeti u obzir zakone, politike djelovanja i procedure koje se primjenjuju u njihovom pravnom sistemu i koje su definisane u skladu sa međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava.

Priručnik takođe služi kao osnova za izradu relevantnih programa obuke na temu zaštite ljudskih prava u antiterorističkim istragama na državnom nivou. Obrazac plana i programa obuke je predložen na kraju svakog pojedinačnog dijela, a identifikovani su i ciljevi i metodologija učenja u svrhu pružanja pomoći domaćim predavačima.

Dio 1

**OBAVJEŠTAJNI PODACI, PROAKTIVNE
METODE ISTRAGE I POSEBNE ISTRAŽNE
RADNJE**

KLJUČNA PITANJA:

- U toku obrade informacija i prikupljanja obavještajnih podataka, koji je najbolji način da se osigura zaštita ljudskih prava i izvora i subjekta informacije?
- Koje su glavne karakteristike djelotvornog sistema prikupljanja obavještajnih podataka zasnovanog na poštivanju ljudskih prava?
- Koja su glavna pitanja ljudskih prava koja izazivaju zabrinutost u vezi sa korištenjem posebnih istražnih radnji?
- U vezi sa korištenjem prikrivenih istražitelja, koje praktične korake je neophodno preduzeti da bi se osiguralo da prikupljeni dokazi ne narušavaju pravo na pravično suđenje?
- Kakve protivrječnosti u vezi sa ljudskim pravima mogu proisteći između faze prikupljanja obavještajnih podataka i faze istrage?

Svaka informacija koja je ocijenjena, upoređena sa drugom informacijom o istom subjektu i analizirana postaje obavještajni podatak koji može biti dovoljno konkretan i važan da opravda pokretanje operacije, bilo protiv poznatih osoba ili operacije koja se fokusira na konkretnu lokaciju ili događaj. Pošto je obavještajni podatak obično nekompletan, operacija ima za cilj ili da potvrdi ili da demantuje pretpostavke ili sumnje u nastajanju. Ona može takođe uključivati prikupljanje dokaza sa ciljem procesuiranja. Operacije često podrazumijevaju fizički i tehnički nadzor osoba i snimanje njihovog djelovanja ili komunikacija, kao i snimanje ličnih informacija o njima i o ljudima sa kojima se druže ili dolaze u kontakt. Prikriveni istražitelji mogu takođe biti korišteni da se ubace u grupe osoba osumnjičenih za terorizam, a ponekad i osobe koje su osuđene za terorizam mogu biti vrbovane i ubijeđene da dostavljaju informacije o svojim poznanicima.

Prijem, obrada, pohrana i korištenje ovih informacija i obavještajnih podataka – što je zadatak za specijaliste koji zahtijeva da uključene osobe budu pravilno obučene – su povezani sa određenim brojem pitanja koja izazivaju zabrinutost u vezi sa ljudskim pravima, koja se uglavnom tiču poštivanja privatnog i porodičnog života, ali takođe obuhvataju korištenje informacija do kojih se došlo mučenjem i zlostavljanjem, kao i pitanje prava na život. Policijska ovlaštenja u vezi sa prikupljanjem obavještajnih podataka su ograničena, a nepoštivanje ljudskih prava je mnogo manje dopustivo jer još nije počinjeno nikakvo krivično djelo.

Detaljne informacije o relevantnim zakonima i standardima možete pronaći u poglavljima 8-17 priručnika *Borba protiv terorizma, zaštita ljudskih prava.*

Policijski službenici trebaju biti upoznati sa sljedećim ljudskim pravima i slobodama:

- Pravo na život;²⁰
- Zabrana mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja;²¹
- Zabrana diskriminacije;²²
- Sloboda od proizvoljnog hapšenja ili pritvora;²³
- Pravo na pravično suđenje;²⁴
- Poštovanje privatnog i porodičnog života;²⁵
- Sloboda mišljenja, savjesti, vjere ili uvjerenja;²⁶
- Sloboda izražavanja;²⁷
- Sloboda udruživanja i pravo na mirno okupljanje.²⁸

20 Ministarsko vijeće OSCE-a, „OSCE-ova Povelja o sprečavanju i borbi protiv terorizma“, Porto, 7. decembar 2002., <<http://www.osce.org/odihr/16609>>; Ministarsko vijeće OSCE-a, Ministarska izjava, „Sprečavanje i borba protiv terorizma“, Sofija, 7. decembar 2004., <<http://www.osce.org/mc/38760>>; Ministarsko vijeće OSCE-a, Ministarska deklaracija, „Ministarska deklaracija u povodu 60. godišnjice Opšte deklaracije o ljudskim pravima“, Helsinki, 5. decembar 2008., <<http://www.osce.org/mc/35476>>; član 6., Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR); Evropska konvencija o ljudskim pravima (ECHR), član 2.; Povelja Evropske unije o osnovnim pravima (CFREU), član 2.; i Američka deklaracija o pravima i dužnostima čovjeka (ADRDM), član 1.

21 OSCE, Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi (CSCE), „Pitanja u vezi sa sigurnošću u Evropi: principi“, Beč, 1989., <<http://www.osce.org/mc/16262>>; OSCE, Konferencija o ljudskoj dimenziji CSCE-a, Dokument iz Kopenhagena, Kopenhagen, 29. juni 1990., <<http://www.osce.org/odihr/elections/14304>>; OSCE, Konferencija o ljudskoj dimenziji CSCE-a, Dokument iz Moskve, Moskva, 3. oktobar 1991., <<http://www.osce.org/odihr/elections/14310>>; Samit OSCE-a, „Povelja za evropsku sigurnost: III. Naš odgovor“, Istanbul, 19. novembar 1999., <<http://www.osce.org/mc/17502>>; Ministarsko vijeće OSCE-a, Odluka br. 12/05, „Poštovanje ljudskih prava i vladavine prava u sistemima krivičnog pravosuđa“, Ljubljana, 6. decembar 2005., <<http://www.osce.org/mc/17347>>; OSCE-ov Dokument iz Helsinkija, op. cit. fusnota 20; Ministarsko vijeće OSCE-a, Ministarska deklaracija, „Ministarska deklaracija u povodu 25. godišnjice usvajanja Konvencije protiv mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja“, Atina, 2. decembar 2009., <<http://www.osce.org/cio/40697>>; ICCPR, član 7.; ECHR, član 3.; i CFREU, član 4.

22 OSCE, Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi (CSCE), Završni dokument, „Pitanja u vezi sa sigurnošću u Evropi: 1(a) Deklaracija o principima kojima se rukovodimo u odnosima između država članica – Princip VII“, Helsinki, 1975., <<http://www.osce.org/mc/39501?download=true>>; OSCE, Dokument iz Kopenhagena, op. cit. fusnota 21; ICCPR, član 26.; ECHR, član 14.; CFREU, član 21.; i ADRDM, član 2.

23 OSCE, dokumenti iz Kopenhagena i Moskve, op. cit. fusnota 21; ICCPR, član 9.; ECHR, član 5.; CFREU, član 6.; i ADRDM; član 25.

1.1 PRIKUPLJANJE INFORMACIJA I OBAVJEŠTAJNIH PODATAKA

Izuzetno je važno da sistemi za prikupljanje obavještajnih podataka – bez obzira na to da li su podaci kompjuterizovani ili se pohranjuju na papiru – ne budu nekontrolisanih razmjera. To ih čini praktičnim i omogućava poštivanje ljudskih prava.

Iskustvo pokazuje da policijski službenici koji su uključeni u održavanje sistema za prikupljanje obavještajnih podataka imaju tendenciju da tokom vremena akumuliraju informacije, uključujući informacije koje na prvi pogled mogu izgledati značajne ili irelevantne i zastarjele. Oni pretpostavljaju da bi jednog dana te informacije mogle postati korisne. Međutim, to skoro uvijek rezultira time da sistem postane ništa drugo nego skladište koje se sve više puni, ispunjeno informacijama van konteksta i stoga se njime sve manje može upravljati. Čak i kompjuterizovani sistemi, čije je podatke lakše pretraživati i njima upravljati nego podatke koji se pohranjuju na papiru, postanu nedjelotvorni i od male koristi za policijske službenike koji se bave operativnim zadacima. Činjenica da bi neka informacija jednog dana mogla biti od koristi ne opravdava neograničeno pohranjivanje hiljada takvih informacija.

Najmoderniji i najdjelotvorniji sistemi za prikupljanje obavještajnih podataka rade na principu „manje je više“. Kompaktni sistem pohranjuje samo relevantne informacije koje su pravilno ocijenjene i iz kojih se redovno uklanja ono što je suvišno. On će biti od mnogo veće koristi u pružanju podrške policijskim operacijama nego sistem koji apsorbuje sve informacije, pohranjuje ih na neograničen vremenski period i ne daje nikakve rezultate. Pohranjivanje informacija o kriminalu i osumnjičenima za krivična djela nije cilj sam za sebe.

-
- 24 OSCE, dokumenti iz Beča i Kopenhagena, op. cit. fusnota 21; ICCPR, član 14.; ECHR, član 6.; CFREU, član 47.; i ADRDM, član 18.
 - 25 OSCE, Dokument iz Moskve, op. cit. fusnota 21; ICCPR, član 17.; ECHR, član 8.; CFREU, član 7.; i ADRDM, član 5., 9. i 10.
 - 26 OSCE, Dokument iz Helsinkija, op. cit. fusnota 22; OSCE, Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi (CSCE), Završni dokument, „Pitanja u vezi sa sigurnošću u Evropi: principi“, Madrid, 6. septembar 1983., <<http://www.osce.org/mc/40871>>; OSCE, dokumenti iz Beča i Kopenhagena, op. cit. fusnota 21; OSCE, Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi (CSCE), Odluka br. VIII, „Ljudska dimenzija“, Budimpešta, 5. i 6. decembar 1994., <<http://www.osce.org/mc/39554?download=true>>; Ministarsko vijeće OSCE-a, Odluka br. 4/03, „Tolerancija i nediskriminacija“, Maastricht, 2. decembar 2003., <<http://www.osce.org/mc/19382>>; ICCPR, član 18; ECHR, član 9; CFREU, član 10; i ADRDM, član 3.
 - 27 OSCE, Dokument iz Kopenhagena, op. cit. fusnota 21; OSCE, Dokument iz Budimpešte, op. cit. fusnota 26; ICCPR, član 19.; ECHR, član 10.; CFREU, član 11.; i ADRDM, član 4.
 - 28 OSCE, Dokument iz Kopenhagena, op. cit. fusnota 21; OSCE, Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi (CSCE), „Nova era demokratije, mira i jedinstva“, Pariz, 21. novembar 1990., <<http://www.osce.org/mc/39516>>; OSCE, Dokument iz Helsinkija, op. cit. fusnota 20; ICCPR, član 21. i 22.; ECHR, član 11.; CFREU, član 12; i ADRDM, član 21. i 22.

Domaći zakoni i propisi trebaju sadržavati neophodne odredbe o informacijama koje se mogu zakonito prikupljati i o uslovima pod kojima se te informacije mogu obrađivati i pohranjivati, u skladu sa međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava.

Sistemi za prikupljanje obavještajnih podataka nisu djelotvorni ako:

- ne pružaju podršku operativnom policijskom djelovanju;
- ne pružaju pomoć u donošenju strateških odluka; i
- ne pružaju operativnim policijskim timovima informacije na osnovu kojih mogu djelovati na sprečavanju i otkrivanju krivičnih djela.

Takvi sistemi za prikupljanje obavještajnih podataka, ispunjeni informacijama van konteksta i zastarjelim informacijama, su takođe neusklađeni sa standardima zaštite ljudskih prava, naročito pravom na privatnost. Kao i u mnogim drugim oblastima policijskog djelovanja, primjenjivanje standarda zaštite ljudskih prava ne samo da omogućava policijskim službenicima da rade u skladu sa međunarodnim pravom i domaćim zakonodavstvom, nego ih takođe čini djelotvornijim u njihovom radu. Stoga je od ključne važnosti razmotriti različite elemente obrade informacija i obavještajnih podataka da bi se ocijenile operativne prednosti primjene standarda zaštite ljudskih prava u svakoj od faza.

1.1.1 Prikupljanje informacija

Policijske agencije prikupljaju informacije iz različitih izvora, od kojih su neki rutinski (npr. provjera operativnih baza podataka i sistema evidentiranja krivičnih djela), a drugi su samoinicijativni (npr. građani, informanti, domaće ili strane policijske agencije). Informacije se mogu prikupljati neprikriveno, iz „otvorenih izvora“ dostupnih javnosti, ili prikriveno, kroz zakonito korištenje policijskih metoda, kao što su nadzor i informanti. Neophodno je da domaći zakoni i propisi precizno navedu ovlaštenja, metode i uslove pod kojima policijski službenici mogu prikupljati informacije.

Zaštita osoba koje su izvor informacija

Obično se smatra da se ljudska prava primarno tiču odnosa između pojedinca i države. Njihov je cilj da osiguraju da se ovlaštenja države provode na odgovoran način te da država bude odgovorna za kršenje ovlaštenja. Policijske agencije, koje

predstavljaju državu, imaju dužnost da spriječe krivična djela protiv građana.²⁹ Ako ne izvrše tu dužnost bez opravdanog razloga, mogu biti odgovorni za sva kršenja ljudskih prava koja pritom nastupe.

Na isti način, policijske agencije imaju dužnost da preduzmu korake da spriječe da se nešto loše dogodi osobama koje im pružaju informacije, u skladu sa obavezama država članica OSCE-a i međunarodnim pravom iz oblasti ljudskih prava. Ta dužnost se takođe odnosi na informacije o terorističkim djelima.

Kakva god bila metoda prikupljanja informacija, u određenim okolnostima, naročito kada su u pitanju osobe koje su izvor informacija, možda će biti potrebno pružiti podršku tom izvoru na povjerljiv ili osjetljiv način. U takvoj situaciji se i pojavljuju prva pitanja koja izazivaju zabrinutost u vezi sa ljudskim pravima.

Većina policijskih službenika koji se bave prijemom informacija od trećih osoba je svjesna praktične neophodnosti zadržavanja povjerljivosti svojih izvora. Jednostavno, ako izvor očekuje da će tajnost njegovog identiteta biti očuvana, a to očekivanje se ne ispuni, onda je izuzetno malo vjerovatno da će on pružiti više informacija u budućnosti. Međutim, ne treba uzeti u obzir samo taj praktični aspekt. Ljudska prava osobe koja je izvor informacija su takođe važna, između ostalog pravo na život i poštivanje privatnog i porodičnog života.

Odmazda bilo kakve vrste – bilo da se radi o fizičkim napadima, prijetnjama ili širenju glasina i podstrekivanju na izopštavanje iz zajednice – protiv osoba koje pružaju informacije policijskim agencijama je realna mogućnost. Od suštinske je važnosti primjena adekvatnih sigurnosnih mjera, kao što je ograničen pristup bazama podataka i korištenje lažnih imena i brojeva, u svrhu zaštite identiteta izvora. To je naročito tačno u vezi sa antiterorističkim bazama podataka, gdje su posljedice curenja informacija često ozbiljnije nego što je to možda slučaj sa drugim bazama obavještajnih podataka.

Takođe treba izbjegavati, koliko god je to moguće, aktivnosti koje bi vodile nenamjernoj identifikaciji izvora. Da li je država prekršila svoju dužnost u određenom slučaju zavisi od okolnosti i od takvih faktora kao što je priroda dostavljene informacije, potencijalne posljedice ako osumnjičeni za terorizam postanu svjesni djelovanja policijskih agencija i posljedični predvidivi rizik za informanta. Tamo gdje je nivo rizika visok zbog bliskosti izvora subjektu informacije (npr. članu porodice) ili zbog okruženja u kome izvor živi ili radi (npr. u zajednici koja je poznata od ranije po zastrašivanju svjedoka), značajnija

29 Vidjeti na primjer, ECtHR, *Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Aplikacija br. 87/1997/871/1083, 28. oktobar 1998. godine, <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58257>>.

je odgovornost policije. Međutim, nepreduzimanje dovoljno dobrih sigurnosnih mjera, u svim slučajevima, vjerovatno neće biti priznato kao opravdanje pred bilo kojim sudom koji bude razmatrao to pitanje. Prilikom zaštite života izvora, ova pozitivna obaveza mora takođe biti uravnotežena sa drugim ljudskim pravima, tako da ne dođe do kršenja, na primjer, prava na pravično suđenje ili prava na privatni i porodični život osoba koje su osumnjičene da su osoba koja je izvor informacija izložile riziku.

Rasno, vjersko i etničko profiliranje u antiterorističkom kontekstu

Profiliranje je jedna od metoda prikupljanja informacija. To je dopuštena policijska aktivnost ako profili nisu diskriminatorni, nego usko definisani na osnovu faktora za koje je statistički dokazano da su uzajamno povezani sa određenim kriminalnim ponašanjem.

Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija (UN) za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma razlikuje opisno i prediktivno profiliranje:

Opisno profiliranje ima za cilj da identifikuje one osobe za koje je vjerovatno da su počinile krivično djelo, na osnovu dokaza koje je prikupila policija o krivičnom djelu. Takvo profiliranje može biti djelotvoran policijski alat.

Prediktivno profiliranje je osmišljeno da identifikuje one osobe koje mogu biti uključene u neko buduće, ili još neotkriveno krivično djelo, na osnovu stereotipne pretpostavke da je vjerovatnije da će osoba određenog rasnog, etničkog ili vjerskog porijekla počiniti krivično djelo. Takvo profiliranje je u suprotnosti sa principom nediskriminacije i, stoga, predstavlja kršenje ljudskih prava. Ono je takođe kontraproduktivno.³⁰

Pribjegavanje prediktivnom profiliranju je ne samo diskriminatorno, već i nedjelotvorno. Terorističke grupe su dokazale da su sposobne da zaobiđu uspostavljene profile putem vrbovanja ljudi za koje je manje vjerovatno da će biti pretreseni u skladu sa prediktivnim profilima. Nedavni primjeri te nedjelotvornosti uključuju opsežne kontrole ličnih dokumenata pred džamijama, sveobuhvatno „rudarenje podataka“, kao i zaustavljanje i pretresanje ljudi na ulici

30 Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, Izvještaj UN-ovom Vijeću za ljudska prava, 29. januar 2007., op. cit., fusnota 2, paragraf 33.

u nekim državama članicama OSCE-a, što nije rezultiralo nijednom presudom za terorističko djelo.³¹

Studija slučaja - Vježba u vezi sa „rudarenjem podataka“*

Da bi identifikovale od ranije prikrivene teroriste (tzv. „spavače“), policijske službe države A počinju da koriste javne i privatne baze podataka da bi prikupile i provjerile lične podatke pojedinaca. Kriteriji koji se koriste za pretraživanje su: osoba muškog pola, dob 18 do 40 godina, sadašnji ili bivši student, tradicionalnog muslimanskog imena, rođen u nekoj od ili državljanin neke od konkretno navedenih država sa pretežno muslimanskim stanovništvom. Putem ovakvog „rudarenja podataka“ su prikupljeni milioni ličnih podataka, a hiljade ljudi su identifikovane kao potencijalni teroristički „spavači“ i, shodno tome, pobliže proučavane. Međutim, niko od njih nije optužen za terorističko djelo.

Pitanje: Da li se ovim „rudarenjem podataka“ poštuju ljudska prava?

U principu, „rudarenje podataka“ bi moglo biti legitiman alat za zaštitu sigurnosti države. Međutim, kriteriji korišteni u ovom slučaju nisu bili zasnovani na dokazima prikupljenim tokom istrage konkretnog terorističkog djela. Nije bilo dokaza neposredne i konkretne opasnosti koja bi bila motiv za sastavljanje takvog profila. Postojala je samo opšta prijetnja nekog hipotetičkog napada u budućnosti i opšte stereotipne pretpostavke o tome ko bi izvršio takav napad. Korištenje takvih široko zasnovanih profila koji uključuju karakteristike poput pretpostavljenog vjerskog i nacionalnog porijekla osoba predstavlja nepotrebno i nesrazmjerno miješanje u njihovo pravo na privatni i porodični život i narušavanje principa nediskriminacije.

* Ova studija slučaja se zasniva na činjenicama predmeta koji je razmatrao Savezni ustavni sud Njemačke i na analizi tog predmeta od strane Specijalnog izvjestioca UN-a za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma.³²

31 “Report on the Expert Meeting on Security, Radicalization and the Prevention of Terrorism”, (Izveštaj o stručnom sastanku na temu sigurnosti, radikalizacije i sprečavanja terorizma) OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava, 28. i 29. juli 2008. godine, paragraf 25, <www.osce.org/odihr/34379>.

32 Savezni ustavni sud Njemačke, BVerfG, 1 BvR 518/02 i Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, Izveštaj UN-ovom Vijeću za ljudska prava, 29. januar 2007., op. cit., fusnota 2.

Prediktivno profiliranje je ne samo nezakonito i nedjelotvorno, nego ono ima neželjene efekte. Takve metode ozbiljno utiču na nevine osobe koje se slučajno uklapaju u profil. Ono rezultira stigmatizacijom određenih osoba i zajednica i stvaranjem predstave da su sve osobe koje imaju iste rasne, etničke ili vjerske karakteristike potencijalni osumnjičenici za terorizam. Takva stigmatizacija i otuđenje predstavljaju prepreku potencijalnoj saradnji između policije i javnosti i mogu doprinijeti terorističkoj radikalizaciji osoba i grupa u koje se neopravdano sumnja.

Ne može se dovoljno naglasiti da je bavljenje složenom temom terorizma na ovaj način previše pojednostavljeno i kontraproduktivno. Uistinu, u OSCE-ovoj Povelji o sprečavanju i borbi protiv terorizma,³³ se nedvosmisleno navodi da „djelovanje protiv terorizma nije upereno protiv bilo koje religije, države ili naroda“, a praksu etničkog i vjerskog profiliranja su uveliko osudila međunarodna tijela i mehanizmi za zaštitu ljudskih prava.³⁴ Terorizam ne treba povezivati ni sa kojom nacionalnom, vjerskom ili etničkom grupom.

Borba protiv terorizma ne predstavlja izuzetak od zakonitog profiliranja. Informacije prikupljene u svrhu borbe protiv terorizma trebaju se odnositi na pojedince, a ne na kategorije ljudi, i trebaju biti povezane sa počinjenjem terorističkog djela.

1.1.2 Evidentiranje i ocjena informacija

Nakon prikupljanja informacija, policijske agencije će ih evidentirati i ocijeniti. To se najbolje radi na sistematski način, u skladu sa propisanim metodom. Postoji određeni broj sistema u upotrebi, ali najbolji od njih uključuju kontekstualizaciju informacija, ocjenu pouzdanosti izvora (u rasponu od „poznat po pouzdanosti“ do „sumnja se da laže“).

³³ OSCE-ov Dokument iz Porta, op. cit., fusnota 20.

³⁴ Vidjeti, na primjer, Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, Izvještaj UN-ovom Vijeću za ljudska prava, 29. januar 2007., op. cit., fusnota 2. Vidjeti takođe Komitet za uklanjanje rasne diskriminacije, Opšta preporuka br. XXXI: Sprečavanje rasne diskriminacije u administraciji i funkcionisanju sistema krivičnog pravosuđa, 3. oktobar 2005., br. A/60/18(SUPP), paragraf 20, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/GC31Rev_En.pdf>, kojom se apeluje na države da „preduzmu neophodne korake da spriječe ispitivanja, hapšenja i pretrese koji su u stvarnosti zasnovani samo na fizičkom izgledu osobe, njenoj boji kože ili karakteristikama ili pripadnosti nekoj rasnoj ili etničkoj grupi te bilo kakvo profiliranje koje podvrgava tu osobu većem stepenu sumnje.“ Ti faktori imaju veliko značenje prilikom donošenja pravne odluke o osnovanosti i proporcionalnosti etničkog profiliranja u antiterorističkim naporima.

Taj cilj i savjestan pristup će pomoći ne samo da se osigura operativna vrijednost informacija, već i da se zaštite ljudska prava i izvora i subjekta informacije.

Sistem evidentiranja i ocjene informacija „5x5x5“

Ovaj sistem koji se koristi u određenom broju država članica OSCE-a omogućava djelotvorno upravljanje sljedećim procesima:

- Ocjenjivanje izvora informacije, kao što je osoba, agencija ili tehnička oprema koja pruža informaciju, na osnovu pet vrsta ocjena:
 - A. Uvijek pouzdan;
 - B. Uglavnom pouzdan;
 - C. Ponekad pouzdan;
 - D. Nepouzdan; ili
 - E. Neprovjeren izvor.

- Ocjenjivanje validnosti informacije na osnovu pet vrsta ocjena:
 1. Informacija je uvijek istinita, bezrezervno;
 2. Informacija je poznata lično izvoru, ali ne i osobi koja je saopštava;
 3. Informacija nije poznata lično izvoru, ali može biti potvrđena drugim informacijama;
 4. Informacija ne može biti ocijenjena; ili
 5. Sumnja se da je informacija lažna.

- Određivanje oznake osmišljene da pruži početnu ocjenu rizika, prije evidentiranja materijala u sistem za prikupljanje obavještajnih podataka. Ona omogućuje službeniku za evidentiranje i drugim osobama uključenim u distribuciju informacija da lako evidentiraju svoju odluku u vezi sa prikladnošću razmjene informacija sa drugim akterima, na osnovu pet oznaka:
 1. Dozvoljena distribucija unutar policije u državi porijekla;
 2. Dozvoljena distribucija ka drugim državnim agencijama;
 3. Dozvoljena distribucija ka međunarodnim policijskim agencijama;
 4. Distribucija samo unutar agencije porijekla; ili
 5. Dozvoljena distribucija, ali od agencije prijema se traži poštovanje navedenih uslova.

Kada odlučuju o relevantnosti informacija, osobe uključene u proces ocjenjivanja moraće biti svjesne sljedećih standarda zaštite ljudskih prava:

- Zabrana mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja;
 - Zabrana diskriminacije;
 - Poštivanje privatnog i porodičnog života;
 - Sloboda mišljenja, savjesti, vjere ili uvjerenja;
 - Sloboda izražavanja; i
 - Sloboda udruživanja i pravo na mirno okupljanje.³⁵
-

Osim prava kao što su zabrana mučenja i diskriminacije, većina ljudskih prava nije apsolutna, što znači da mogu biti ograničena pod određenim okolnostima, na osnovu zakona i međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava.³⁶ Svako ograničenje mora takođe biti opravdano, neophodno i proporcionalno ciljevima koji se žele postići.

Ocjena pružene informacije treba biti više od samog prosuđivanja o tome da li je ona istinita ili ne. Informacija takođe treba da bude relevantna za policijske aktivnosti u vezi sa sumnjom na učešće osobe u terorističkoj aktivnosti. Stoga može biti relevantno to da se neko pridružio grupi nasilnih ekstremista, ako se s razlogom može vjerovati da je ta grupa uključena u teroristička djela. U tom slučaju, kršenje privatnosti osobe putem evidentiranja te činjenice u policijskoj bazi podataka i razmjene sa drugim policijskim službenicima koji su dužni za nju znati može biti neophodno i proporcionalno. Ako se ne vjeruje da je ta grupa uključena u terorizam, onda nije vjerovatno da je sama činjenica da je subjekt informacije postao član relevantna. Pronalaženje dobre ravnoteže između relevantnog i irelevantnog nije uvijek lako. Nešto što se na prvi pogled čini irelevantnim se može kasnije pokazati relevantnim i obrnuto. Pohranjivanje podataka o nekoj osobi u policijskoj bazi podataka samo zbog

³⁵ Obaveze država članica OSCE-a i međunarodni standardi, op. cit., fusnote 21, 22, 25, 26, 27 i 28.

³⁶ Vidjeti različite vrste prava: prava koja nisu apsolutna se nazivaju „ograničena“ ili „opoziva“ prava, u publikaciji *Countering Terrorism, Protecting Human Rights: A Manual (Borba protiv terorizma, zaštita ljudskih prava: Priručnik)*, op. cit., fusnota 19, str. 67 i u petostepenom testu zakonitog ograničenja prava koja nisu apsolutna, str. 68–72.

njene seksualne orijentacije ili pripadnosti određenoj vjerskoj, etničkoj ili rasnoj grupi je, u odsustvu dokaza koji ukazuju na suprotno, diskriminatorno i, stoga, zabranjeno.³⁷

Informacije i obavještajni podaci prikupljeni uz korištenje mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja

Prilikom ocjene informacije, od ključne je važnosti da li je ta informacija prikupljena kao rezultat mučenja ili zlostavljanja. To će biti naročito važno kod ocjene informacije primljene od policijskih agencija iz država u kojima je dolazilo do mučenja ili zlostavljanja osumnjičenih osoba.

U međunarodnom pravu postoji apsolutna zabrana korištenja dokaza u pravnom postupku dobijenih kao rezultat mučenja ili zlostavljanja. To će biti detaljnije razmotreno u Dijelu 3.5 ovog Priručnika.

Informacije ili obavještajne podatke prikupljene na takav protivzakonit način, čak i kada ne postoji namjera da se koriste u sudskom postupku, treba uvijek tretirati na isti način na koji bi sud tretirao protivzakonito prikupljene dokaze te ih, stoga, treba odbaciti. Neki zastupaju stav da država ima dužnost da uzme u obzir bilo koju informaciju, bez obzira na izvor, koja može pomoći u sprečavanju terorističkih djela. Međutim, ovaj stav ne odgovara stanju u praksi jer je uvijek sumnjivo koliko je zapravo pouzdana informacija dobijena uz korištenje mučenja ili zlostavljanja. Kada su podvrgnuti mučenju ili zlostavljanju, ljudi često priznaju stvari koje nisu istinite ili pružaju netačne informacije, jednostavno zbog toga da se izbave od bola.

Štaviše, mora biti snažno naglašeno da je specijalni izvjestilac UN-a za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma kritikovao praksu prijema obavještajnih podataka u operativne svrhe koji su možda prikupljeni kao rezultat mučenja, po osnovu toga da time agencija koja je primila tu informaciju postaje saučesnik u krivičnim djelima.³⁸

37 Vidjeti, na primjer, predmet pred ECtHR-om, Timishev protiv Rusije, Aplikacije br. 55762/00 i 55974/00, 13. decembar 2005., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-71627>>. U tom predmetu, policija u ruskoj Republici Kabardino-Balkarija je dobila naredenje da ne dozvoli nijednoj osobi čečenskog porijekla da uđe u tu republiku preko kontrolnih punktova uspostavljenih na administrativnoj granici između Kabardino-Balkarije i ruske Republike Ingušetije. Stav suda je bio da je to bilo diskriminatorno i nezakonito zbog kršenja člana 14. ECHR-a.

38 Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, Izvještaj UN-ovom Vijeću za ljudska prava, 4. februara 2009., br. A/HRC/10/3, paragraf 55, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/10/3>>.

Slično tome, specijalni izvjestilac UN-a za pitanje mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja je potvrdio da prijem ili oslanjanje na takve obavještajne podatke podriva cilj uklanjanja mučenja.³⁹

Ocjenjivanje okolnosti u kojima je prikupljen obavještajni podatak koji je dostavila strana agencija može predstavljati praktičnu poteškoću. Treba uspostaviti jasne procedure i smjernice koje treba poštovati, u zavisnosti od izvora informacije, u svrhu pružanja podrške policijskim službenicima u tom procesu. Ako postoji i najmanja mogućnost da je informacija prikupljena uz korištenje mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka, odgovornost je policijskih službenika da budu naročito oprezni i da saznaju, u najvećoj mogućoj mjeri, da li je taj obavještajni podatak prikupljen u skladu sa njihovim domaćim zakonodavstvom, definisanim u skladu sa međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava. Takođe je njihova odgovornost da odluče da li će ga koristiti.

Pitanje koje sebi treba konstantno postavljati osoblje obavještajnih agencija prilikom ocjenjivanja relevantnosti svake informacije koju obrađuju jeste da li će posjedovanje i pohranjivanje te informacije u policijskoj bazi podataka doprinijeti uspjehu bilo koje operacije sprečavanja ili otkrivanja terorističkih krivičnih djela.

1.1.3 Distribucija informacija i obavještajnih podataka

Nakon evidentiranja i ocjenjivanja biće donesena odluka o tome kako i kome treba distribuirati informacije i obavještajne podatke. Ta odluka može biti donesena prije ili poslije istraživanja i detaljne analize. I ovoga puta dolazi do spajanja operativnih kriterija i kriterija zaštite ljudskih prava i zahtijeva se provedba adekvatnih sigurnosnih mjera u svrhu zaštite i izvora i subjekta informacije, kao i osiguravanje integriteta svake operacije provedene protiv subjekta. Procjena rizika, kao što je sistem „5x5x5“ opisan u Odjeljku 1.1.2 ovog Priručnika, treba biti obavljena, a možda će biti potrebno te informacije učiniti povjerljivim i/ili uvesti restrikcije u vezi sa njihovim korištenjem i daljom distribucijom. To će biti naročito važno razmotriti u slučaju kada se informacije i obavještajni podaci prosljeđuju nekoj drugoj policijskoj agenciji, domaćoj ili stranoj, a pogotovo ako se vjeruje da ta vanjska agencija primjenjuje mučenje ili zlostavljanje osumnjičenih osoba.

39 Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija za pitanje mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja, Theo van Boven, Izvještaj UN-ovom Vijeću za ljudska prava, 3. februar 2011., br. A/HRC/16/52, paragraf 53, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/16/52>>.

Specijalni izvjestilac UN-a za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma je objavio zbornik najboljih primjera iz međunarodne prakse u vezi sa borbom obavještajnih agencija protiv terorizma, u kome se navodi:

„Prije potpisivanja sporazuma o razmjeni obavještajnih podataka ili prije ad hoc razmjene obavještajnih podataka, obavještajne službe provode procjenu o tome koliko druga strana poštuje ljudska prava i zaštitu podataka, kao i o pravnim garancijama i mjerama institucionalne kontrole kojima se rukovodi druga strana. Prije predavanja informacija, obavještajne službe osiguravaju da su razmijenjeni obavještajni podaci relevantni za mandat druge strane, da će biti korišteni u skladu sa navedenim uslovima i da neće biti korišteni za ciljeve kojima se krše ljudska prava.“⁴⁰

1.1.4 Održavanje sistema za prikupljanje obavještajnih podataka

Održavanje baze podataka predstavlja suštinski dio procesa upravljanja obavještajnim podacima. Operativne prednosti održavanja kompaktnog sistema iz kojeg se redovno uklanjaju nepotrebne informacije su već ranije pomenute. To takođe pomaže da sistem ispoštuje standarde zaštite ljudskih prava.

Kao i kod ocjenjivanja informacije, uklanjanje nepotrebnih informacija je najbolje raditi sistematski, redovno i u skladu sa skupom uspostavljenih kriterija. U većini država članica OSCE-a postoji neki oblik zakona u vezi sa zaštitom podataka, a u njima je često sadržan skup principa kojima je regulisano kako podatke treba koristiti, pohranjivati, obrađivati, brisati i objelodanjivati. To uključuje odredbe kojima se uspostavljaju redovne provjere kvaliteta podataka i reguliše koliko dugo informacije treba pohranjivati. Podaci moraju biti adekvatni, relevantni, ne smiju biti pretjerani te moraju biti tačni, kompletni i ažurirani, a ljudi trebaju biti u mogućnosti da imaju pristup i mogućnost da isprave svoje lične podatke. U svrhu ispunjavanja tih zahtjeva neophodno je redovno analiziranje baza podataka i brisanje informacija koje više nisu relevantne i aktuelne.

40 Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, Izvještaj UN-ovom Vijeću za ljudska prava, 17. maj 2010, br. A/HRC/14/46, paragraf 46, <[http://www.un.org/ Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/14/46](http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/14/46)>.

Sljedeći skup principa oslikava najbolje primjere iz međunarodne prakse o tome kako obrađivati podatke u skladu sa međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava:

- Podaci moraju biti prikupljeni i obrađeni na pravičan i zakonit način;
- Podaci moraju biti prikupljeni u jasno određenu, izričitu i legitimnu svrhu te ne smiju nakon toga biti obrađeni na način nespojiv sa tom svrhom;
- Prikupljeni podaci moraju biti adekvatni, relevantni te ne smiju biti pretjerani za svrhu u koju su prikupljeni i potom obrađeni;
- Podaci moraju biti tačni, kompletni i ažurirani;
- Podaci moraju biti pohranjeni u obliku koji omogućava identifikaciju subjekata;
- Relevantnost i tačnost podataka mora biti ocjenjivana u redovnim intervalima. Podaci koji su netačni ili više nisu relevantni za svrhu u koju su prikupljeni i pohranjeni moraju biti ažurirani ili izbrisani; i
- Prikupljanje i obrada podataka trebaju podlijegati nadzoru od strane vanjskog nezavisnog tijela.⁴¹

Treba imati na umu da bi određene materijale, za koje bi se u uobičajenim uslovima očekivalo da podliježu uklanjanju, možda bilo potrebno pohraniti na duži period, ako su bili korišteni kao dio procesuiranja krivičnog predmeta. Iako je informacija možda prvenstveno prikupljena kao obavještajni podatak, uvijek postoji mogućnost da ona treba postati dokaz ili biti temelj dokaza. Ako dođe do konkretnog sudskog predmeta, nijednu informaciju ove prirode ne treba brisati, nego je umjesto toga treba pravilno obraditi u adekvatnim sistemima dok ne dođe do suđenja i dok ne istekne rok za podnošenje žalbe. U suprotnom može doći do kršenja prava na pravično suđenje.

41 Ibid, praksa br. 24, paragraf 38. Vidjeti takode Vijeće Evrope, Konvencija o zaštiti osoba u vezi sa automatskom obradom ličnih podataka, Strasbourg, 28. januar 1981., član 5., <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/108.htm>>, i Komitet ministara Vijeća Evrope, Preporuka br. R (87) 15E o regulisanju upotrebe ličnih podataka u policijskom sektoru, Strasbourg, 17. septembar 1987., <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=704881&Site=CM>>.

1.2 RAD SA OBAVJEŠTAJNIM PODACIMA, PROAKTIVNE METODE ISTRAGE I POSEBNE ISTRAŽNE RADNJE

I dolaženje do obavještajnih podataka i proaktivne metode istrage skoro neizbježno uključuju miješanje u pravo na privatni i porodični život, zbog korištenja posebnih istražnih radnji. Pravo na pravično suđenje će takođe biti relevantno kada procesuiranje uslijedi nakon upotrebe posebnih istražnih radnji, naročito kada tužilac teži da zaštiti tajnu i osjetljivu prirodu tih radnji, putem sudskih procedura osmišljenih da ograniče objelodanjivanje detalja njihove upotrebe advokatu odbrane u otvorenom sudskom postupku.

Niz uslova treba biti ispunjen prije korištenja posebnih istražnih radnji. Ti uslovi su osmišljeni sa ciljem da očuvaju operativni integritet takvih tehnika, naročito potrebu za povjerljivošću njihove upotrebe, i da osiguraju poštovanje standarda zaštite ljudskih prava. Glavni uslovi su sljedeći:

- Pravosudna ili druga nezavisna tijela trebaju kontrolisati upotrebu posebnih istražnih radnji putem davanja prethodnog odobrenja, nadzora tokom operacije ili naknadne analize. Priroda i nivo kontrole će zavisi od stepena miješanja u ljudska prava;
- Posebne istražne radnje trebaju biti korištene samo u ozbiljnim slučajevima;
- Posebne istražne radnje trebaju biti korištene proporcionalno, na osnovu ozbiljnosti djela koje je pod istragom, a stepen miješanja u ljudska prava treba biti jedno od najvažnijih pitanja za razmatranje;
- Ako cilj operacije može biti postignut „dovoljno djelotvorno“ putem korištenja manjeg stepena miješanja u ljudska prava ili putem običnih istražnih tehnika, to treba uvijek biti preferirana opcija;⁴²
- Proceduralna pravila koja regulišu dolaženje do dokaza putem posebnih istražnih radnji i njihovu dopustivost trebaju garantovati pravo na pravično suđenje; i
- Osobe uključene u operativno korištenje posebnih istražnih radnji trebaju biti adekvatno obučene.

Kao i kod svih metoda koje uključuju miješanje u opoziva ljudska prava, potrebno je pronaći pravu ravnotežu. Svaka posebna istražna radnja koja se koristi treba donijeti očekivanu korist operaciji ili istrazi, a svako miješanje u pravo na privatni i porodični život do koga dođe kao rezultat toga mora biti opravdano, neophodno i proporcionalno da bi bilo zakonito.

42 Komitet ministara Vijeća Evrope, Preporuka br. Rec (2005)10 o „posebnim istražnim radnjama“ u vezi sa teškim krivičnim djelima, uključujući djela terorizma, *op. cit.*, fusnota 11, paragraf 6.

Da bi se zaštitila i djelotvornost istražnih tehnika i ljudska prava subjekata, broj ljudi koji su upoznati sa tim metodama i sa činjenicom da se one koriste u konkretnom slučaju treba biti sveden na minimum. Osobe koje znaju za te metode i za njihovo korištenje u konkretnom slučaju trebaju proći sigurnosnu provjeru.

Potrebno je sa velikom predostrožnošću obrađivati i koristiti informacije koje su povjerljive ili koje se odnose na privatni život subjekata. Takve informacije trebaju ostati povjerljive i mogu biti objelodanjene samo u svrhu obavljanja policijskih dužnosti ili u interesu pravosuđa.⁴³

Potrebno je pažljivo uzeti u obzir sljedeća ljudska prava i slobode u vezi sa nekim od uobičajenih posebnih istražnih radnji:

- Zabrana diskriminacije;
 - Pravo na pravično suđenje;
 - Poštivanje privatnog i porodičnog života;
 - Sloboda mišljenja, savjesti, vjere ili uvjerenja;
 - Sloboda izražavanja; i
 - Sloboda udruživanja i pravo na mirno okupljanje.⁴⁴
-

1.2.1 Nadzor

Zabrinutost u vezi sa zaštitom ljudskih prava se javlja i u toku prikrivenog i otvorenog nadzora. Prikriveni nadzor se vrši na način osmišljen da osigura da (a) osoba ili osobe koje su subjekti nadzora ne budu svjesne da se on odvija, jer je vjerovatno da će doći do prikupljanja ličnih podataka osoba – i subjekta nadzora i, indirektno, drugih ljudi sa kojima subjekt dođe u kontakt, a koje mogu biti nevine. Nijedna od tih osoba nije u poziciji da pruži ili da povuče saglasnost za snimanje informacija. Zakoni u nekim od država članica OSCE-a zahtijevaju da ljudi budu informisani da su bili podvrgnuti prikrivenom nadzoru. Do takvog obavještenja može doći naknadno, tj. kada ono ne kompromitira tekuću istragu.

43 Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Rezolucija br. 34/169, „Kodeks ponašanja policijskih službenika“, 17. decembar 1979., član 4., <[http://www.ohchr.org/Documents/ ProfessionalInterest/ codeofconduct.pdf](http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/codeofconduct.pdf)>.

44 Obaveze država članica OSCE-a i međunarodni standardi, op. cit., fusnote 22, 24, 25, 26, 27 i 28.

Zabrinutost u vezi sa zaštitom ljudskih prava se intenzivira kada se nadzor odvija u ličnom prostoru subjekta, naročito u nečijem domu ili privatnom vozilu, jer postoji razumno očekivanje maksimalne privatnosti na takvim mjestima. Po svojoj prirodi, takav nadzor često uključuje nasilan ulazak na privatni posjed ili neku drugu vrstu umiješanosti koja bi u uobičajenim okolnostima bila protivzakonita. Stoga je od suštinske važnosti temeljita provedba procedura tokom cijelog procesa odobravanja, kao i u toku same operacije. Takve procedure osiguravaju zaštitu policijskih službenika od kasnijeg procesuiranja ili drugog pravnog ili disciplinskog postupka zbog kršenja pravila o privatnosti. One takođe osiguravaju da će te informacije biti dopustive kao dokazi pred sudom.

Otvoreni nadzor, kao što je praćenje neke osobe ili korištenje sistema video snimanja iz automobila, uređaja koje istražitelji nose na tijelu ili sistema video nadzora na javnim mjestima, takođe dovodi do zabrinutosti u vezi sa zaštitom ljudskih prava, naročito u vezi sa privatnim i porodičnim životom. Takav nadzor mora biti regulisan domaćim zakonima, uz dužno poštivanje principa opravdanosti, neophodnosti i proporcionalnosti, kao i međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava. Od ključne je važnosti ocijeniti stepen miješanja u ljudska prava te stoga i različite potrebe za proceduralnim garancijama i odgovarajućim odobrenjima i supervizijom rada prije i tokom svake od faza operacija nadzora.

Studija slučaja - Operacija vršenja nadzora

Registrovani informant skreće pažnju svojoj osobi za kontakt da osoba X i osoba Y često posjećuju kafiće i pričaju protiv politike vlasti, govoreći da je potrebno učiniti nešto „drastično“. Informant tada dobija zadatak da u tajnosti prikupi više informacija.

Nedugo potom, policajca pozornika kontaktira stanovnik mjesne zajednice koji se žali na posjete u kasnim noćnim satima stanu osobe X, „koja je poznati radikal“, gdje se po mraku prenosi neki sumnjivi teški materijal. Policajac pozornik identifikuje osobu X i, tokom narednih nekoliko dana, prikuplja još informacija diskretno se raspitujući kod komšija.

On čak prati osobu X u kratkom periodu tokom radnog vremena i u uniformi. Takođe izvještava svoje nadređene o prikupljenim saznanjima.

Specijalizovana jedinica identifikuje osobu X i osobu Y na osnovu javnih evidencija (npr. prebivališta, korisnika usluga zdravstva ili socijalnih usluga, vozačkih dozvola ili krivičnih evidencija). Tokom naredne sedmice, više prikupljenih informacija je dovelo do osnovane sumnje da osoba X i osoba Y planiraju teroristički napad bombom na velikom javnom događaju. Kao posljedica toga, otvorena je istraga protiv osobe X i osobe Y i naređena je operacija nadzora nad obojicom muškaraca u svrhu identifikovanja mogućih saradnika i otkrivanja lokacije namjeravanog napada. Jedne večeri, jedinica za vršenje nadzora prati osobu X od njegovog stana, dok on hoda prema centru grada. Ispred banke, on se susreće sa osobom Y i taj sastanak je fotografisan. Obojica muškaraca hodaju ka parkiranoj automobilu koji se nalazi u blizini i ulaze u njega. Osoba Y je za volanom dok automobil odlazi. To je takođe fotografisano.

Oni se voze do gradskog fudbalskog stadiona i policijski službenici ih prate na stadionu. Na stadionu je u funkciji video nadzor, za što postoje obavještenja na različitim mjestima oko stadiona, a i zbog činjenice da su kamere lako vidljive. Dva pripadnika tima za nadzor odlaze u kontrolnu sobu za video nadzor i posmatraju dio stadiona na kome sjede osoba X i osoba Y. Vidi se da oni sjede i razgovaraju sa trećim muškarcem, osobom Z, koji je bio nepoznat policiji prije ovog sastanka. Taj sastanak je snimljen uz korištenje sistema video nadzora.

Tokom meča, jedan od pripadnika tima za nadzor ulazi u automobil osobe Y koristeći duplikat ključa i postavlja uređaj za prisluškivanje i uređaj za praćenje, tako da se može snimiti svaki razgovor, kao i ponovo uspostaviti vizuelni kontakt sa vozilom ako se on izgubi tokom nadzora.

Nakon meča, sva trojica muškaraca odlaze zajedno automobilom osobe Y. Oni odlaze do kuće osobe X i vidi se kako ulaze u kuću. Kuća je pod prismotrom. Potom se vidi da je upaljeno svjetlo u sobi u prizemlju. Zavjese su raširene i vide se unutra trojica muškaraca kako sjede za stolom, razgovaraju i čitaju neke dokumente. Jedan od pripadnika tima za nadzor koristi fotoaparat sa širokougaonim objektivom da bi fotografisao osobe koje se nalaze u sobi.

Otprilike pola sata kasnije, sva trojica muškaraca odlaze zajedno automobilom osobe Y. Tim za nadzor ih prati, osim jednog člana tima koji ostaje na lokaciji i, koristeći univerzalni ključ, ulazi u kuću osobe X i postavlja uređaj za prisluškivanje u sobu u kojoj su sjedila trojica muškaraca, vjerujući da će to biti korisno tokom nekih budućih sastanaka između njih trojice.

Pitanje: Da li policijska operacija nadzora predstavlja nezakonito miješanje u pravo osumnjičenih osoba na privatni i porodični život?

Korištenje registrovanih informanata je policijski alat koji je često neophodan u predmetima teških krivičnih djela. Informanti, kada dobiju zadatak od strane policije, često narušavaju privatnost ljudi o kojima treba da prikupe informacije. Stoga postoje striktni propisi i nadzor nad korištenjem informanata. Njihovo korištenje je dopušteno samo u predmetima teških krivičnih djela – ponekad opisanih u Zakonu o krivičnom postupku – te uz pažljivo odabrane i obučene osobe za kontakt sa informantima. Još jedan važan pozitivan primjer iz prakse prilikom korištenja informanata je striktno razdvajanje istrage i osoba za kontakt sa informantima. Odluka o korištenju informanata se donosi uz odobrenje posebno odabranog visokopozicioniranog policijskog službenika (u slučaju kada je potrebna zaštita od opasnosti) ili uz odobrenje sudije u krivičnom predmetu.

Prikupljanje informacija od građana o sumnjivom ponašanju komšija predstavlja, u najgorem slučaju, narušavanje njihove privatnosti niskog intenziteta. To je osnovni policijski rad i nije neophodno posebno odobrenje.

Takođe se i diskretno postavljanje pitanja komšijama i drugim građanima može smatrati osnovnim policijskim radom i otvorenim prikupljanjem obavještajnih podataka za što nije potrebno posebno odobrenje. Praćenje osobe X koje vrši policajac pozornik u uniformi u kratkom vremenskom intervalu takođe predstavlja narušavanje privatnosti osobe X niskog intenziteta za što nije potrebno posebno odobrenje.

Kancelarijska identifikacija osumnjičenih može predstavljati miješanje u privatnost osoba pod nadzorom. Njihova se ljudska prava mogu ispoštovati samo ako to čine službenici specijalizovane jedinice. Rezultate moraju predstaviti višem rukovodiocu ili tužiocu koji odlučuje da li to vodi ka istrazi.

Nadzor susreta njih dvojice ispred banke predstavlja početak dugoročne aktivnosti, uključujući tehničku podršku. Ozbiljnost krivičnog djela na koje se sumnja opravdava tu aktivnost. Međutim, domaćim zakonodavstvom treba predvidjeti neophodnost sudskog odobrenja za dugoročni nadzor uz tehničku podršku.

Snimanje susreta na fudbalskom stadionu uključuje minimalno kršenje privatnosti, s obzirom na to da se radi o javnom mjestu i da se od publike očekuje da budu svjesni da će ih možda snimati. Međutim, u kontekstu sumnje

i cilja operacije nadzora, procjena snimaka video nadzora mora biti uključena u naredbu o vršenju nadzora.

Provaljivanje u automobil osobe Y i postavljanje uređaja za prisluškivanje i uređaja za praćenje predstavlja ozbiljno kršenje privatnosti. Međutim, ozbiljnost djela pod istragom sugerirše da je kršenje proporcionalno i da bi moglo biti smatrano neophodnim u svrhu prikupljanja dokaza i otkrivanja namjera osobe X i osobe Y. Pa ipak, s obzirom na ozbiljnost, biće potrebno prethodno odobrenje sudije u skladu sa zakonom. Odobrenje izdato nakon djelovanja, ako je taktika bila korištena spontano, jer se prilika ukazala neočekivano, ne treba biti smatrano zakonitim.

Prismotra kuće osobe X nakon meča je još jedna uobičajena taktika, obično bez ozbiljnog kršenja privatnosti. Međutim, u kontekstu dugoročnog nadzora uz tehničku podršku (i fotografisanja trojice muškaraca uz korištenje fotoaparata sa širokougaonim objektivom), ta aktivnost predstavlja ozbiljno kršenje privatnosti. Fotografisanje njih trojice u sobi predstavlja dodatni dokaz kojim se potkrepljuje sumnja. Međutim, glavni istražitelj će možda morati da opravda vrijednost tih fotografija, s obzirom na to da je povezanost među njima već pokazana susretom na stadionu, odlaskom do kuće osobe X i ranijim zajedničkim fotografijama njih trojice. Još jednom se naglašava da za te aktivnosti mora postojati prethodno odobrenje.

Provaljivanje u kuću osobe X i postavljanje uređaja za prisluškivanje predstavlja najozbiljnije kršenje privatnosti tokom operacije. Ono može biti neophodno i proporcionalno, ali je njegova priroda takva da se domaćim zakonodavstvom treba tražiti prethodno sudsko odobrenje.

1.2.2 Presretanje komunikacija

Presretanje komunikacija – telefonskih poziva, pisama ili elektronskih poruka (uključujući e-maileve i poruke poslane putem društvenih mreža, kao što su Facebook, V kontakte, Odnoklassniki ili Twitter), i drugih oblika zaštićenih komunikacija – predstavlja naročito osjetljivo pitanje. To uključuje vrlo značajno kršenje privatnosti i stoga zahtijeva rigoroznu primjenu mjera predostrožnosti.

Obaveze država članica OSCE-a su izričite u smislu da se svaki pretres ličnih prostorija, hapšenje osoba i zapljena imovine mora odvijati u skladu sa zakonom i standardima koji su pravno provedivi.⁴⁵ U zakonu moraju biti detaljno i precizno biti navedene okolnosti u kojima je takvo narušavanje prava dopušteno, a odluku o tome donosi samo tijelo određeno zakonom.⁴⁶ Niz presuda ECtHR-a koje su se konkretno bavile prisluškivanjem telefona sadrže korisne smjernice o tome šta takvi zakoni treba da sadrže.⁴⁷ Takvi zakoni treba:

- Da propišu kategorije osoba čiji telefoni mogu biti prisluškivani;
- Da opišu prirodu krivičnih djela koja opravdavaju korištenje prisluškivanja;
- Da ukažu na period trajanja te mjere;
- Da objasne proceduru izrade sažetaka presretnutih razgovora;
- Da identifikuju mjere predostrožnosti koje treba preduzeti da bi snimci bili predati, netaknuti i u cijelosti, sudiji i advokatu odbrane u svrhu moguće provjere; i
- Da razjasne okolnosti, uključujući ograničeni vremenski period, pod kojima ti snimci moraju biti izbrisani ili uništeni, naročito nakon odbacivanja optužbe ili oslobađanja optuženog.⁴⁸

Ti principi takođe služe kao korisne smjernice u slučaju elektronskog nadzora.

Presretanje komunikacija podrazumijeva veliku vjerovatnoću takozvanog „kolateralnog miješanja“ u privatne živote ljudi koji možda nisu uključeni ni u kakve kriminalne aktivnosti, kao i u stvari koje nisu povezane sa preduzetom istragom.

45 OSCE-ov Dokument iz Moskve, op. cit. fusnota 21, paragraf 24.

46 Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija (HRC), Opšti komentar br. 16, član 17.: Pravo na poštovanje privatnosti, porodice, doma i prepiske te zaštita časti i ugleda, 8. april 1988., paragraf 8, <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/o/23378a87_24595410c12563ed004aeecd>.

47 Presude ECtHR-a su pravno obavezujuće za države članice Vijeća Evrope.

48 *Countering Terrorism, Protecting Human Rights: A Manual*, (Borba protiv terorizma, zaštita ljudskih prava: Priručnik), op. cit. fusnota 19, str. 205 (fusnota 687).

Prilikom ocjenjivanja neophodnosti i proporcionalnosti presretanja neke komunikacije, osobe odgovorne za donošenje odluke i davanje odobrenja trebaju ocijeniti efekat tog presretanja na treće osobe, time što će sa dužnom pažnjom razmotriti sljedeće:

- Ko još osim subjekta nadzora koristi tu telefonsku liniju i kakav efekat će presretanje imati na njihovu privatnost?
- Ko još živi ili radi na toj adresi osim subjekta nadzora i ko bi mogao primiti poštu koja može biti otvorena te kakav efekat će to imati na njihovu privatnost?
- Da li je e-mail inbox zajednički, što dovodi do rizika da će možda doći do kršenja privatnosti drugih ljudi koji nisu povezani sa istragom?

Komunikacija između osumnjičene osobe i njenog advokata je povjerljiva. To će biti detaljnije razmotreno u Odjeljku 3.4.3 ovog Priručnika.

Pravo na privatnost trećih osoba mora biti pažljivo uzeto u razmatranje prilikom korištenja spiska poziva privatnih kompanija. Za to je potrebno, na primjer, uklanjanje nepotrebnih informacija iz transkripata koji se koriste kao dokazi, tako da sadrže samo informacije relevantne u svrhu istrage i da ne otkrivaju imena trećih osoba koje nisu povezane sa tim pitanjem.

Primjenjivanje mjera predostrožnosti, ocjenjivanje stanja i usvajanje posebnih istražnih radnji samo kada je to apsolutno neophodno ne samo da pomaže da se osigura da kršenje ljudskih prava subjekta nadzora i drugih osoba bude svedeno na minimum, već to ima i operativne prednosti. Naročito presretanje telefonskih poziva može zahtijevati mnogo vremena, jer treba izraditi doslovne transkripte razgovora. Neki od tih razgovora mogu uključivati nestandardnu terminologiju i akcente koje slušalac može teško razumjeti, s obzirom na ponekada nestabilnu vezu fiksnih i mobilnih telefona i činjenicu da strane u praćenom razgovoru mogu biti iz regiona ili država različitih od onih odakle dolaze slušaoci. Neophodnost praćenja telefonskih linija 24 sata dnevno takođe zahtijeva trošenje mnogo resursa koji mogu biti mnogo bolje iskorišteni u drugim zadacima. Stoga je ovo taktika koju treba koristiti ograničeno.

1.2.3 Korištenje prikrivenih istražitelja i informanata

U suštini, korištenje prikrivenih istražitelja i informanata koji djeluju u skladu sa policijskim instrukcijama uključuje prikrivenu manipulaciju odnosima da bi se prikupile informacije koje mogu rezultirati miješanjem u pravo na privatni i porodični život. Ta tehnika takođe zahtijeva obraćanje velike pažnje na mogućnost kršenja prava na pravično suđenje. Štaviše, ljudska prava prikrivenih istražitelja treba neumorno štiti, naročito uzimajući u obzir koliko ih je teško bilo privući i zadržati kao izvor informacija.

Tajne operacije, bez obzira na to da li one uključuju posebno obučene policijske službenike ili bilo koju drugu osobu koja djeluje u skladu sa instrukcijama policije, mogu biti efikasna i djelotvorna metoda infiltriranja u organizacije za koje se sumnja da se bave terorističkim djelima, kod kojih ne funkcionišu druge metode istrage. Oni koji učestvuju u tim operacijama su često vrlo hrabre osobe koje rizikuju ličnu sigurnost, pa čak i svoje živote. Iz tog razloga, zahtjev da se zaštititi pravo na život i pravo da se ne bude podvrgnut mučenju ili drugom obliku zlostavljanja su od najveće važnosti prilikom preduzimanja tajnih operacija. Korištenje prikrivenih istražitelja i informanata treba biti regulisano i zahtijeva adekvatne garancije i mehanizme kontrole.

Pridržavanje sljedećih smjernica će ne samo pomoći poštivanju ljudskih prava svih osoba uključenih u operaciju, nego će takođe značajno unaprijediti djelotvornost operacije:

- Prikriveni istražitelj mora biti dobrovoljac i trebao bi biti podvrgnut psihološkom testiranju da bi se osiguralo da ta osoba ima odgovarajuće karakteristike neophodne za obavljanje te uloge i da može da izdrži ogroman pritisak sa kojim će se suočiti.⁴⁹ Psihološka procjena informanata obično neće biti moguća, ali to ne oslobađa policiju od toga da posvete dužnu pažnju psihološkim i emocionalnim pritiscima koji mogu negativno uticati na njih tokom operacije, kao i događajima koji mogu ugroziti njihovu sigurnost i sigurnost operacije;
- Prikriveni istražitelj mora proći posebnu obuku – ne samo na policijskoj akademiji, nego takođe, ako je to moguće, na terenu, gdje je novom operativcu mentor iskusniji policijski službenik i gdje on može, po potrebi, obavljati neke pomoćne funkcije. To obično nije moguće u slučaju informanata, ali njima treba pružiti odgovarajuće savjete;

49 Važno je da takva ocjena bude kulturološki neutralna, naročito za pripadnike manjina.

- Prikriveni istražitelji moraju takođe pohađati obuku koja ih senzibilizira na konkretno kulturološko, društveno i vjersko okruženje u kome će djelovati;
- Slično tome, prikriveni istražitelji moraju pohađati obuku o rodnoj ravnopravnosti da bi podigli svijest o različitim potrebama muškaraca i žena u različitim kulturološkim kontekstima;
- Svaki aspekt operacije mora biti pažljivo planiran, a potencijalni rizici temeljito procijenjeni;
- Prikrivenim istražiteljima mora biti jasno u svakom trenutku kakva su im ovlaštenja;
- Prikriveni istražitelji ne smiju pružiti priliku da počinu krivično djelo onoj osobi za koju kod njih ne postoji osnovana sumnja da je ta osoba uključena u kriminalne aktivnosti. U nedostatku takve osnovane sumnje, oni ne trebaju podsticati na počinjenje krivičnog djela ako ta osoba nije imala prethodnu namjeru da to djelo počinu;
- Oni takođe moraju biti upoznati sa pravilima koja propisuju njihovo ponašanje kada se ukaže mogućnost da bi mogli počinuti protivzakonito djelo. Često je teško predvidjeti šta se može dogoditi tokom kontakta sa osumnjičenima. Prikriveni istražitelji moraju biti u mogućnosti da iskažu inicijativu, ali pravilan odabir ljudi koji posjeduju odgovarajuće vještine, koji su prošli temeljitu obuku i dobili sveobuhvatne instrukcije, svodi mogućnost takvih problema na minimum;
- Prikriveni istražitelji moraju biti u mogućnosti da kontaktiraju svoju osobu za kontakt ili kontrolora da bi dobili savjet, podršku ili pomoć u vrlo kratkom vremenu. U zavisnosti od prirode operacije i faze istrage, može biti neophodno da hitno bude dostupan tim za podršku u svrhu intervenisanja i izvlačenja prikrivenih istražitelja iz opasne situacije. Sredstva za ostvarivanje kontakta i nivo podrške će takođe zavisi od konkretnih okolnosti;
- Treba biti propisana redovna psihološka procjena prikrivenih istražitelja;
- Psihološka pomoć i podrška trebaju biti dostupni prikrivenim istražiteljima te, u zavisnosti od okolnosti, i informantima. Ta uloga je emocionalno iscrpljujuća, pa može imati značajne negativne efekte na lični i porodični život, naročito ako se odvija u dugom vremenskom periodu; i
- Sigurnost istražitelja je stalna odgovornost svih koji učestvuju u upravljanju operacijom i odobravanju metode. Ta odgovornost proteže se i izvan okvira operacije, na suđenje (moguće pitanje anonimnosti), kao i u budućnost, u svrhu sprečavanja nanošenja bilo kakve štete.

Ponašanje prikrivenih istražitelja, na primjer u ulozi agenata provokatora ili hvatanje osumnjičenih osoba u klopku podstičući ih da počine krivična djela, može kompromitovati integritet dokaza, dovodeći time do neprihvatljivosti tih dokaza pred sudom. To se takođe odnosi na tajne operacije putem interneta, na primjer putem infiltriranja na konkretne forume za koje se vjeruje da promovišu nasilne i radikalne ideologije. Važno je imati na umu da proceduralna pravila koja propisuju prikupljanje i dopustivost dokaza prikupljenih putem posebnih istražnih radnji moraju garantovati optuženoj osobi pravo na pravično suđenje.⁵⁰

50 Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u uslovima borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, Izvještaj UN-ovom Vijeću za ljudska prava, 17. maj 2010., *Op. cit.* fusnota 40, paragraf 7.

Studija slučaja - *Agenti provokatori* *

Izvan okvira bilo kakve policijske operacije u borbi protiv droge, osobi X, koja je ovisnik, prilaze dva prikrivena policijska istražitelja. Ti policijski službenici nagovaraju osobu X da identifikuje snabdjevača drogom i nude da kupe nekoliko kilograma heroina. Osoba X pominje ime osobe Y kao nekoga ko bi možda bio u mogućnosti da nađe drogu. On dobija adresu osobe Y od treće osobe i odlazi do kuće osobe Y u automobilu navodnih kupaca. Osoba Y nije ranije osuđivana. Policijski službenici kažu osobi Y da žele da kupe određenu količinu heroina, pokazujući svežanj novčanica kao dokaz da mogu da plate. Osoba Y pristaje da im obezbijedi drogu i odlazi do kuće nekog drugog muškarca, gdje dobija traženu količinu. Vraća se do policijskih službenika gdje razmjenjuje heroin za novac, manje od dva sata kasnije. Dva policijska službenika potom otkrivaju svoj identitet osobi Y i hapse ga. Osoba Y je naknadno osuđena za snabdijevanje drogom.

Pitanje: Da li policijski službenici djeluju kao agenti provokatori time što podstiču osobu Y da počini krivično djelo?

Treba napraviti razliku između slučajeva u kojima prikriveni istražitelji stvaraju namjeru izvršenja krivičnog djela, koja prethodno nije postojala, i slučajeva u kojima djelovanje tih policijskih službenika razotkriva latentnu prethodno prisutnu namjeru, pružajući priliku za protivzakonito djelovanje.

Ne otkrivajući sopstveni identitet, dva policijska službenika su podstakla osobu Y da im proda drogu. Osoba Y nije ranije bila osuđivana i nije bila poznata policijskim službenicima koji su došli u kontakt sa njim posredstvom osobe X. Ne čini se da je policija imala dobre razloge da posumnja da osoba Y trguje drogom. Zapravo, droga nije bila u njegovoj kući, već je on došao u posjed droge preko treće osobe. Stoga se ne može pretpostavljati da je prethodno postojala namjera da se počini krivično djelo, a ništa ne sugerise da bi on to učinio bez intervencije policijskih službenika. Pored toga, dva policijska službenika su djelovala po sopstvenoj inicijativi, van okvira neke konkretne policijske operacije usmjerene protiv trgovine drogom, a za njihovo djelovanje nije postojalo prethodno odobrenje.

Pošto su policajci stvorili namjeru izvršenja, oni su djelovali kao agenti provokatori.

* Ova studija slučaja se zasniva na činjenicama predmeta Teixeira de Castro protiv Portugala i na analizi pitanja u vezi sa onim što je utvrdio ECtHR u tom predmetu.⁵¹

51 ECtHR, *Teixeira de Castro protiv Portugala*, Aplikacija br. 25829/94, 9. juni 1998., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58193>>.

Studija slučaja - Podsticanje na počinjenje krivičnog djela*

Osoba X je bivši ovisnik, više puta osuđivan zbog korištenja narkotika. Tokom šestomjesečnog perioda, njemu se ustrajno obraća osoba Y, još jedan ovisnik, za koga se ispostavlja da je prikriveni istražitelj i ubjeđuje osobu X, prijateljima i ponudom velike sume novca, da mu dostavi drogu. Osoba X je potom uhapšena i optužena za trgovinu narkoticima.

Pitanje: Da li djelovanje prikrivenog istražitelja predstavlja podsticanje na počinjenje krivičnog djela?

Podsticanje na počinjenje krivičnog djela se dešava kada policija:

- a) pruži osobi priliku da počin krivično djelo bez osnovane sumnje da je ta osoba već uključena u kriminalnu aktivnost ili bez drugog opravdanog razloga; i
- b) iako postoji takva osnovana sumnja ili drugi opravdani razlog, podstakne na počinjenje krivičnog djela.

Nedostatak osnovane sumnje ili drugog opravdanog razloga je značajan u ocjenjivanju djelovanja policije, zbog rizika da će policija privući ljude koji inače nisu uključeni u izvršenje krivičnog djela te zbog toga što proizvoljno testiranje dobronamjernosti građana ne predstavlja ispravno korištenje policijskih ovlaštenja. Međutim, postojanje osnovane sumnje ili drugog opravdanog razloga nikada neće opravdati tehnike podsticanja na počinjenje krivičnog djela. Policija je dužna ograničiti se samo na pružanje mogućnosti, bez obzira na njihovu percepciju karaktera optužene osobe i na dobronamjernost istrage.

Treba uzeti u razmatranje određeni broj faktora prilikom određivanja da li je policija otišla korak dalje od pružanja mogućnosti optuženoj osobi da počin krivično djelo. To uključuje sljedeće:

- vrstu krivičnog djela pod istragom i dostupnost drugih istražnih tehnika;
- da li bi bilo moguće podstaci prosječnu osobu, sa dobrim i lošim stranama, u poziciji optužene osobe, da počin krivično djelo;
- upornost i broj pokušaja policije prije nego što je optužena osoba pristala da počin krivično djelo;
- vrstu podsticaja od strane policije, uključujući obmanu, prevaru, smicalicu ili nagradu;
- momenat provedbe policijske operacije, a naročito da li je policija podstakla izvršenje krivičnog djela ili se uključila u tekući kriminal;
- da li djelovanje policije uključuje uspostavljanje bliskih odnosa sa optuženom osobom i njihovo iskorištavanje u interesu policije;
- stiže li se utisak da je policija iskoristila određenu slabost optužene osobe, kao što je psihičko oboljenje ili zavisnost od droga;

- nesrazmjerna uključenost policije, u poređenju sa optuženom osobom, i nesrazmjerni rizik ili opasnost po optuženu osobu, u poređenju sa policijom, u izvršenju protivzakonitih djela; i
- postojanje bilo kakvih prijetnji, impliciranih ili izričitih, upućenih optuženoj osobi od strane policijskih službenika.

Ustrajnost zahtjeva policije i dužina vremenskog perioda neophodnog da se osigura učešće osobe X su elementi koji ukazuju na činjenicu da je policija išla dalje od samog pružanja prilike osobi X. Pa ipak, najvažniji faktor je taj da je prikriveni istražitelj prijetio osobi X. Bez obzira na osnovanu sumnju da je osoba X još uključena u kriminalne aktivnosti, prijetnje su nedopustive. Takvo ponašanje predstavlja podsticanje na počinjenje krivičnog djela.

* Ova studija slučaja se zasniva na činjenicama predmeta *R protiv Macka*, koji je razmatrao Vrhovni sud Kanade i na analizi tog predmeta.⁵²

1.2.4 Pristup bankovnim računima i drugim povjerljivim informacijama

U toku bilo koje operacije prikupljanja obavještajnih podataka ili istrage terorističkih djela, vrlo je vjerovatno da će istražitelji željeti da dobiju pristup bankovnim računima ili drugim bazama podataka u kojima su pohranjene informacije koje se inače smatraju privatnim i povjerljivim. Osobe osumnjičene za terorizam ih koriste na isti način kao bilo koji građanin i oni će pokušati da iskoriste prednost zaštite privatnog života da bi sakrili dokaze svog protivzakonitog djelovanja i izbjegli otkrivanje ili procesuiranje. Kada traže pristup tim bazama podataka, istražitelji trebaju imati na umu pravo na privatni i porodični život, kao što je gore objašnjeno. Međutim, takođe trebaju obratiti dužnu pažnju na legitimne potrebe banaka i poslovnih subjekata da održe integritet svog sistema i da ne izgledaju kao da predaju informacije vlastima bez pravne obaveze da to učine. Slično tome, treba pažljivo razmotriti potencijalne implikacije po ljudska prava prilikom razmjene povjerljivih informacija na osnovu bilateralnih sporazuma između država.

52 Vrhovni sud Kanade, *R protiv Macka*, Predmet br. 19747, 15.12.1988. godine, <<http://scc.lexum.org/decisia-scc-csc/scc-csc/scc-csc/en/item/391/index.do>>.

Unutar Evropske unije (EU) i Vijeća Evrope, konkretni pravni instrumenti regulišu pristup toj vrsti informacija. Oni uključuju Povelju EU o osnovnim pravima (CFREU)⁵³ i direktivu EU iz 1995. godine o zaštiti podataka te, unutar Vijeća Evrope, Konvenciju o zaštiti osoba u vezi sa automatskom obradom ličnih podataka, iz 1981. godine, kao i određeni broj preporuka Komiteta ministara. Većina država članica OSCE-a takođe ima svoje domaće zakone o tom pitanju.

Detaljne informacije o ovoj temi možete pronaći na stranicama 207.-209. priručnika *Borba protiv terorizma, zaštita ljudskih prava*.

1.3 KORIŠTENJE OBAVJEŠTAJNOG MATERIJALA U ISTRAZI I PRAVNOM POSTUPKU

Na osnovu dostupnih informacija donosi se odluka o tome da li započeti istragu. Ta odluka mora biti bazirana na osnovanoj sumnji o počinjenju terorističkog djela definisanog domaćim zakonodavstvom. Međutim, početak istrage ne treba značiti da se pretpostavlja da je osoba osumnjičena za počinjenje krivičnog djela kriva. Mora postojati pretpostavka nevinosti osumnjičene osobe dok njenu krivicu ne dokaže sud.

Odluka o započinjanju istrage može ponekad dovesti do napetosti između osoba odgovornih za prikupljanje i analizu informacija i osoba odgovornih za krivičnu istragu. To je postalo vidljivije od trenutka terorističkih napada iz septembra 2001. godine.⁵⁴ Ta napetost odslikava osnovne razlike u svrsi između te dvije oblasti rada – jedna je u suštini preventivna i uglavnom se odvija u tajnosti, a druga je uglavnom reaktivna i otvorena ka javnom nadzoru putem suda.

⁵³ CFREU, član 8.

⁵⁴ Za sveobuhvatnu diskusiju o odnosu između prikupljanja obavještajnih podataka i prikupljanja dokaza, vidjeti Kent Roach, "The Eroding Distinction Between Intelligence and Evidence in Terrorism Investigations" (Sve manja razlika između obavještajnih podataka i dokaza u istragama terorističkih djela), u publikaciji Nicola McGarrity, Andrew Lynch i George Williams (urednici), *Counter Terrorism and Beyond*, (Borba protiv terorizma i šire) (Abingdon: Routledge, 2010.), str. 48–68, <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1884999>.

Može postojati tendencija obavještajnih operativaca da odgode početak istrage zato što bi radije da prikupe više informacija da bi proširili svoju bazu podataka i saznali više o aktivnostima osumnjičenih osoba i njihovim vezama sa drugim osobama osumnjičenim za terorizam. Međutim, kao što je već istaknuto, obavještajni podatak nije sam po sebi cilj. Njegova je namjena da dovede do istrage ili do proaktivnih mjera.

Ta napetost se može takođe manifestirati kroz skrivanje detalja od strane obavještajnih operativaca o izvoru ili o suštini obavještajnih podataka od policijskog službenika nadležnog za istragu ili od tužioca. Vjerovatnije je da će se to dogoditi u onim sistemima gdje postoji jasno razgraničenje između prikupljanja obavještajnih podataka i istražnih funkcija, te tamo gdje postoje odvojene komandne strukture. Često će biti navođeni sigurnosni razlozi – potreba da se zaštiti identitet izvora ili metoda prikupljanja informacija – i oni mogu zaista biti legitimni. Čak i ako takva situacija može biti uzrok razočaranja tima istražitelja, koji imaju jednako legitimne razloge i potrebu da imaju kompletnu sliku o predmetu, to može povremeno biti neophodno.

Takva situacija može imati važne posljedice po ljudska prava. Na primjer, tim istražitelja i tužilac možda neće biti apsolutno uvjereni da dio informacija koje potkrepljuju istragu nije prikupljen uz korištenje mučenja.

To takođe ima uticaja na pripremu predmeta za suđenje i na dopustivost dokaza. Uvijek je bolje da se ova vrsta situacije ne rješava na ad hoc osnovi, već da postoje ranije ustanovljeni službeni mehanizmi za rješavanje bilo kakvih dilema koje proističu iz sukoba interesa i prioriteta, uzimajući u obzir zahtjeve pravnog sistema. Raspon takvih mehanizama može ići od službenog sistema posredovanja između službe za prikupljanje obavještajnih podataka i istražitelja do unilateralnih podnesaka sudiji prvostepenog suda od strane advokata koji zastupaju službu za prikupljanje obavještajnih podataka.

Potreba za sigurnošću i pitanje anonimnosti svjedoka, informanata i prikrivenih istražitelja, kao i objelodanjivanje operativnih metoda djelovanja, uopšteno i u pravnom postupku, moraju uvijek biti u ravnoteži sa pravom osumnjičene osobe na pravično suđenje. Ako bi poštivanje potrebe za tajnošću spriječilo pravično suđenje, tada pravo na pravično suđenje, definisano u skladu sa standardima zaštite ljudskih prava, treba uvijek da ima prednost.⁵⁵

55 UN-ovo Vijeće za ljudska prava, Opšti komentar br. 32, član 14.: Pravo na ravnopravnost pred sudovima i tribunalima i pravo na pravično suđenje, 23. avgust 2007., <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyex-ternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fGC%2f32&Lang=en>.

Većina država članica OSCE-a ima određene zakone ili pravila o krivičnom postupku na snazi koji omogućavaju tužilaštvu da uskrati advokatu odbrane osjetljive informacije do kojih se došlo u krivičnoj istrazi i koje bi u drugom slučaju trebalo objelodaniti. Međutim, sudija mora ocijeniti koliko je osnovan zahtjev za neobjelodanjivanjem informacija, tako što će imati potpuni pristup dokazima i činjenicama predmeta, te može ponekad presuditi da je štetni efekat neobjelodanjivanja toliki da bi to spriječilo pravično suđenje. U skladu sa međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava, zabranjeno je uskratiti advokatu odbrane informacije koje dovode do oslobađanja optužene osobe.⁵⁶

U takvim okolnostima, tužilaštvo se suočava sa dilemom izbora između objelodanjivanja informacija – i posljedičnog izlaganja opasnosti izvora ili svjedoka – ili prekida pravnog postupka, što rezultira odbacivanjem predmeta.

U predmetima u kojima sudija dopusti neobjelodanjivanje informacija, ograničenje prava osumnjičene osobe na pravično suđenje treba biti kompenzirano adekvatnim proceduralnim garancijama, da bi se u cjelini osiguralo pravično suđenje.

Studija slučaja - Tajni dokazi*

Osoba X, koja nije državljanin države A, je osumnjičena za veze sa terorizmom. Zakoni države A omogućavaju izdavanje „sigurnosnih uvjerenja“ nedržavljanima za koje se sumnja da su prijetnja po sigurnost države, što dovodi do njihovog pritvora i deportacije. I to uvjerenje i pritvor podliježu razmatranju pred sudom. Međutim, vlada može predstaviti tajne dokaze ili obavještajne podatke sudiji koji razmatra pritvor osobe X. Domaće zakonodavstvo sprječava sudiju da omogući pristup tim dokazima i informacijama pritvoreniku ili bilo kome drugom, ako bi njihovo objelodanjivanje nanijelo štetu sigurnosti države ili bilo koje osobe. Protiv sudske odluke nije moguće uložiti žalbu.

Da li zaštita sigurnosti države opravdava neobjelodanjivanje dokaza korištenih za izdavanje tog uvjerenja i pritvor osobe X? Da li se tim neobjelodanjivanjem krši sloboda osobe X od proizvoljnog hapšenja ili pritvora i pravo na pravično suđenje?

Objelodanjivanje dokaza treba biti što konkretnije i što potpunije. Pritvorenim osobama ili njihovim advokatima trebao je biti dopušten uvid u dokaze protiv njih – uključujući materijale koji se tiču vjerodostojnosti informanata. Sprečavanje

56 *Ibid.*, paragraf 33.

takvog uvida predstavlja kršenje slobode od proizvoljnog hapšenja ili pritvora i kršenje prava na pravično suđenje. Pritvorenicima moraju biti pružene adekvatne mjere kojima se nadoknađuje to neobjelodanjivanje informacija, kao što su posebni advokati. U takvim okolnostima postoje alternative koje uključuju manji stepen kršenja prava, u svrhu zaštite te osobe, uz zadržanu povjerljivost ključnih informacija.

Pravo na pravično suđenje treba poštovati u svim postupcima – upravnim, civilnim i krivičnim – u kojima je u pitanju sloboda pojedinca.

* Ova studija slučaja se zasniva na činjenicama predmeta Charkaoui protiv Kanade (Državljanstvo i imigracija), koji je razmatrao Vrhovni sud Kanade i na analizi tog predmeta.⁵⁷

KLJUČNE TEZE – DIO 1:

- Da bi se ispoštovali međunarodni standardi zaštite ljudskih prava, u bazama obavještajnih podataka trebaju biti pohranjene samo informacije koje su relevantne, tačne i ažurirane te iz njih treba redovno uklanjati nepotrebne informacije;
- Baze obavještajnih podataka trebaju biti zaštićene u cilju očuvanja sigurnosti i izvora informacija i subjekata nadzora;
- Posebne istražne radnje treba koristiti u antiterorističkim predmetima samo onda kada drugi oblici istrage nisu prikladni te trebaju podlijevati ili prethodnom odobrenju ili naknadnoj ocjeni rada policijskih tijela;
- Prikriveni istražitelji moraju biti pažljivo odabrani i moraju proći pravilnu obuku i instrukcije prije slanja na teren, da njihova sigurnost ne bi bila kompromitovana i da ne dođe do nenamjernog kršenja ljudskih prava osumnjičenih osoba; i
- Istraga treba biti pokrenuta na temelju osnovane sumnje, a mora postojati pretpostavka nevinosti osumnjičene osobe dok se na sudu ne dokaže njena krivica.

57 Vrhovni sud Kanade, Charkaoui protiv Kanade (Državljanstvo i imigracija), Predmeti br. 30762, 30929, 31178, 23. februar 2007., <<http://scc.lexum.org/decisia-scc-csc/scc-csc/scc-csc/en/item/2345/index.do>>.

PRIMJER PLANA STICANJA ZNANJA O OBAVJEŠTAJNIM PODACIMA, PROAKTIVNIM METODAMA ISTRAGE I POSEBNIM ISTRAŽNIM RADNJAMA

Sposobnosti	Ishodi učenja potrebni za sticanje stručne osposobljenosti	Metode
1. Sposobnost da se prikupe, obrade, pohrane i koriste informacije; 2. Sposobnost da se koriste posebne istražne radnje; 3. Sposobnost da se upravlja djelotvorno i efikasno ažuriranim provjerenim informacijama; i 4. Sposobnost da se primijene norme zaštite ljudskih prava prilikom distribucije informacija; Sve u skladu s međunarodnim, regionalnim i domaćim standardima u oblasti ljudskih prava.	Poznavanje sljedećeg: • Karakteristika djelotvornog sistema za prikupljanje obavještajnih podataka koji poštuje ljudska prava; • Garancija ljudskih prava koje se primjenjuju prilikom distribucije informacija trećim osobama; • Pitanja sljedećih ljudskih prava u vezi sa korištenjem posebnih istražnih radnji: → Pravo na život; → Zabrana mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja; → Poštivanje prava na privatni i porodični život, uključujući zaštitu ličnih podataka; → Zabrana diskriminacije; → Sloboda od proizvoljnog hapšenja ili pritvora; → Pravo na pravično suđenje; → Sloboda mišljenja, savjesti, vjere ili uvjerenja; → Sloboda izražavanja; → Sloboda udruživanja; i → Pravo na mirno okupljanje. • Međunarodno pravo i domaće zakonodavstvo i procedure relevantne za prikupljanje informacija i zaštitu podataka; • Različite uloge i ovlaštenja obavještajnih i policijskih agencija, važnost međuresorne saradnje i njeno značenje u smislu ljudskih prava; • Prava osobe ili osoba pod istragom, slučajnih prolaznika i izvora informacija; • Razlika između prediktivnog i deskriptivnog profiliranja; i • Šta je to što predstavlja kršenje ljudskih prava tokom istrage?	Načini obuke: • Presentacije utemeljene na tekstu Priručnika; • Kopije standarda ljudskih prava za upotrebu tokom službe; • Grupna analiza studije slučaja i diskusija o ishodima; • Diskusije nakon grupnog rada, povratne informacije od instruktora; • Simulacije u svrhu vježbanja vještina i razmatranja reakcija na izazovne situacije; i • Snimanje rada tokom simulacije radi procjene postignutog napretka i potrebe za poboljšanjem.

Vrijednosti i stav:

- Sposobnost djelovanja radi zaštite ljudskih prava osoba osumnjičenih za terorizam i drugih osoba;
- Obaveza održavanja baza obavještajnih podataka u kojima su pohranjene samo informacije koje su relevantne, tačne i ažurirane;
- Sposobnost da se djeluje na nediskriminatoran način, izbjegavajući stereotipe;
- Poštivanje dostojanstva i privatnosti svih ljudi; i
- Proporcionalno i zakonito korištenje istražnih tehnika.

Vještine:

- Sposobnost ocjenjivanja posljedica djelovanja: Ako budem koristio uređaj za prisluškivanje, koje bi bile posljedice? Da li moja sredstva odgovaraju ciljevima? Jesu li ciljevi legitimni? Imam li neophodno odobrenje?
- Sposobnost analize situacije i balansiranja mogućih nepodudarnosti između sredstava, potreba i ljudskih prava;
- Sposobnost sistematskog i rigoroznog ocjenjivanja informacija, kontinuirano vodeći računa o sljedećem:
 - Zabrana diskriminacije;
 - Poštivanje prava na privatni i porodični život;
 - Sloboda mišljenja, savjesti, vjere ili uvjerenja;
 - Sloboda izražavanja; i
 - Sloboda udruživanja i pravo na mirno okupljanje.
- Sposobnost razlikovanja tačnih i ažuriranih informacija od pristrasnih, netačnih podataka;
- Sposobnost diskretne obrade podataka prema principima koji su usklađeni sa međunarodnim standardima ljudskih prava;
- Odgovorno korištenje posebnih istražnih radnji i u otvorenim i u prikrivenim istragama;
- Odgovoran pristup i obrada ličnih podataka (komunikacije, finansijske informacije, itd.); i
- Sposobnost procjene sigurnosti i zaštite pohranjenih podataka.

Metode procjene:

- Pismeni test provjere znanja;
- Vježbe "u krugu" (fishbowl-akvarij iskustvene vježbe) za testiranje stavova i sposobnosti;
- Revizija rada i napretka tokom obuke; i
- Agresivan stav i negativne primjedbe o radu u skladu s ljudskim pravima potrebno je ozbiljno razmotriti pri ocjenjivanju finalnog uspjeha.

Naknadni razgovori

o očekivanim ishodima obuke s nadređenom osobom ili supervizorom tokom sastanaka o reviziji tih ishoda.

Dio 2

**SVJEDOCI, ŽRTVE, MJESTA IZVRŠENJA
KRIVIČNOG DJELA, ZAPLJENA I
ZADRŽAVANJE DOKAZA**

KLJUČNA PITANJA:

- Koja su ljudska prava konkretno primjenjiva na svjedoke?
- Koji koraci se mogu poduzeti u cilju zaštite prava svjedoka i žrtava?
- Koja je primarna dužnost policije na mjestima izvršenja krivičnog djela?
- Koja ljudska prava su primjenjiva pri pregledu mjesta izvršenja krivičnog djela i pri zapljeni i zadržavanju dokaza?
- Koje su odgovornosti viših službenika kada planiraju pregled mjesta izvršenja krivičnog djela u vezi s krivičnim djelima terorizma?

2.1 SVJEDOCI I ŽRTVE

Kada se govori o ljudskim pravima u kontekstu krivičnih istraga, težište se obično stavlja na prava osumnjičenih osoba. Međutim, ostali učesnici sudskog postupka takođe imaju ljudska prava, gdje svjedoci i žrtve nisu izuzetak. Svjedoci su suštinski element sistema krivičnog pravosuđa svake države te ako se njihova prava ne poštuju, zadovoljenje pravde može biti ozbiljno ugroženo. Tretiranje svjedoka na obziran način i s poštovanjem, te na rodno osjetljiv i nediskriminatoran način, ne samo da osigurava poštivanje standarda ljudskih prava, nego su i ljudi spremniji pomoći policiji i pružiti joj tražene informacije. Način na koji se svjedoci tretiraju može imati velik uticaj na način na koji saraduju u korist istrage i naknadnih krivičnih gonjenja.

Prava žrtava terorizma ne smiju biti zanemarena, kako tokom istražne faze, tako i tokom krivičnog postupka. Policija je često prva tačka kontakta sa žrtvama neposredno nakon terorističkog čina, te im je, zato, dužna pravovremeno pružiti pomoć i uputiti ih na relevantne službe. Obavješćavanje žrtava o njihovim pravima na pravni lijek ili obeštećenje te redovno obavješćavanje o najnovijim razvojima situacije u vezi s istragom i krivičnim postupkom je od suštinskog značaja, neovisno o tome da li pružaju ili ne pružaju dokaze. Moraju se poduzeti mjere na zaštiti njihove privatnosti i lične sigurnosti, po potrebi. Ako žrtve žele svjedočiti, mora im se pravilno objasniti njihova uloga, omogućiti da izraze mišljenja u odgovarajućim fazama te im se mora osigurati uživanje prava i zaštite, u skladu s opisom sadržanim u ovom dijelu Priručnika.

Težište ovog Priručnika će biti na zaštiti prava svjedoka, s uvažavanjem činjenice da žrtve takođe mogu biti svjedoci. Dva glavna aspekta koja se moraju uzeti u obzir u smislu prava svjedoka jesu prava svjedoka u postupku prikupljanja dokaza i njihova lična sigurnost u onom trenutku kada dobiju status svjedoka.

Sljedeći standardi ljudskih prava moraju biti uzeti u obzir:

- Pravo na život;
 - Zabrana mučenja i drugih oblika okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja;
 - Zabrana diskriminacije;
 - Pravo na pravično suđenje; i
 - Poštivanje privatnog i porodičnog života.⁵⁸
-

Detalji oko relevantnih zakona i standarda sadržani su u Poglavljima 8, 9, 10, 12 i 13 u *Priručniku o borbi protiv terorizma i zaštiti ljudskih prava*.

2.1.1 Postupanje sa svjedocima

Svjedoci se mogu identifikovati na nekoliko načina: mogu biti odmah vidljivi, mogu se sami predstaviti ili se pojaviti nakon javnog poziva. Postoji mnogo razloga zbog kojih pojedinci s oklijevanjem prilaze policiji. Strah od odmazde, publicitet ili nelagoda, kao i strah, nepovjerenje ili neprijateljski odnos prema policiji ili pravnom sistemu, mogu biti mogući faktori. Svaki javni poziv mora biti obavljen na način koji će ohrabriti pojedince da pruže informacije. Povjerljiva telefonska linija koju ljudi mogu koristiti anonimno može ih ohrabriti da se jave te može osigurati i priliku da ih se ubijedi da se predstave.

Kao i ispitivanje osumnjičenih osoba, razgovor sa svjedocima je specijalan zadatak koji zahtijeva specijaliziranu obuku, ako se želi obaviti na pravilan način. Svrha razgovora jeste dobiti tačne i pouzdane informacije o predmetu istrage. Razgovoru sa svjedocima se mora pristupati otvorenog uma i uzeti u obzir ono što svjedok zna, a ne voditi razgovor tokom kojeg se gradi slučaj protiv osumnjičene osobe. Oni koji prikupljaju dokaze od svjedoka moraju imati na umu da je veoma lako uticati na svjedoka, namjerno ili nenamjerno. Istraživanja su pokazala da svjedoci mogu biti podložni sugestijama i rado će kazati ono što misle da istražitelj želi da kažu.

58 Obaveze prema OSCE-u i međunarodni standardi, napomene 20, 21, 22, 24, i 25.

Neki svjedoci mogu biti osjetljivi ili ugroženi, bilo zbog ličnih okolnosti ili traumatične prirode događaja kojima su svjedočili, ili mogu biti žrtve. Zato istražitelji moraju biti svjesni ove mogućnosti i postupati s njima na način na koji neće pogoršati njihovu ugroženost ili traumatiziranost. Od koristi je proći kroz specijaliziranu obuku kako bi se istražitelji senzibilizirali na posebne potrebe žrtve i osigurali joj odgovarajuće smjernice. Pored mogućnosti kršenja zabrane nezakonitog tretmana, neadekvatno postupanje sa svjedocima vjerovatno neće dovesti do kvalitetnih dokaza, te osoba može veoma lako izgubiti povjerenje u policiju.

Sljedeće opće smjernice mogu biti od koristi pri razgovoru sa svjedocima, vodeći računa o tome da se pravni zahtjevi date nadležnosti, tj. države uvijek moraju imati na umu:

- Razgovor mora biti planiran unaprijed, a sagovornik mora biti pripremljen, imati sve dostupne informacije o datoj materiji i jasno razumjeti ciljeve razgovora;
- Moraju se uzeti u obzir starosna dob, rodna pripadnost, mentalno zdravlje, zrelost, religija ili kultura (gdje je relevantno), emotivno stanje, odnos sa osumnjičenom osobom (ako postoji) te odnosi s drugim svjedocima. Kod ugroženih svjedoka, kao što su djeca, razgovoru mora prisustvovati neovisna strana koja će štititi njihove interese. Svjedokinje se mogu osjećati ugodnije ako ih ispituje policijska službenica;
- Budući da svjedok često može biti žrtva terorističkog čina, mora se poštovati njegova ugroženost ili osjetljivost, kako bi se izbjegla dodatna traumatizacija ili reviktimizacija;
- Razgovor treba voditi tamo gdje se svjedok osjeća sigurno i ugodno, ne nužno u policijskoj stanici i tužilačkom uredu, pa čak ni u vlastitom domu. Potrebno je planirati dovoljno vremena, a potencijalno dug razgovor ne smije početi ako je svjedok ili istražitelj umoran, gladan ili postoji mogućnost da im neke druge stvari remete pažnju;
- Na početku razgovora, istražitelj bi trebalo da se pozabavi bilo kakvim strahom ili brigama koje svjedok osjeća. Razgovor treba pokrenuti prvo s pitanjima koja nisu sporna te istražitelj mora pri tom iskoristiti priliku da ocijeni koliko svjedok razumije čitav proces i da ga opusti, ako je potrebno;

- Istražitelj, potom, mora objasniti da svjedok ne bi trebao pretpostaviti da istražitelj zna bilo šta o slučaju te da bi se svjedok trebao prisjetiti svega što zna, ispričati svojim riječima u trenutku u kojem svjedok sam izabere te iznijeti što je moguće više detalja, ne razmišljajući o tome da li su oni relevantni za slučaj ili ne. Od svjedoka je, kao prvo, potrebno zatražiti da pruži kratak opis kako bi istražitelj „postavio scenu“ (pozadinu događaja);
- Ako je moguće, može zatražiti da svjedok nacrtava neku jednostavniju sliku ili plan. Svjedoku je potrebno dati vremena da se sjeti svega bez prekidanja. Treba koristiti odgovarajući govor tijela da se pokaže interes, pažnja i podrška;
- Budući da se svjedok možda neće sjetiti svega hronološkim redom, potrebno je praviti bilješke koje se kasnije mogu pregledati kako bi se neke stvari razjasnile, radije nego stalno prekidati svjedoka dok govori. U ozbiljnim slučajevima, savjetuje se zvučno snimanje ili čak video snimanje razgovora jer se tako dobija potpuna evidencija onoga što je rečeno, a ponekad može biti korisno i na sudu (ovisno o važećim pravilima nadležnih vlasti date države);
- Kada svjedok završi, istražitelj mora pregledati kratak opis i pokušati pretočiti informacije u logičan slijed događanja. Svjedoka se mora potaknuti da ispravi bilo kakve greške ili nesporazume;
- Ovisno o važećim pravnim zahtjevima države, može se dobiti detaljan opis; i
- Naknadni razgovori obično nisu poželjni i mogu se zakazati samo u slučaju potrebe razjašnjenja ozbiljnih kontradikcija koje mogu proizići iz rezultata dokaza prikupljenih iz drugih izvora. Kada je svjedok posebno ugrožen ili je dati dokaz posebno traumatičan, može biti potrebno obaviti i nekoliko razgovora.

Izvjestan broj država članica OSCE-a koristi model razgovora koji se sastoji od različitih faza tokom procesa ispitivanja i odražava praktičnu primjenu gore pomenutih smjernica. Ovaj model ispitivanja se zove „PEACE“ (*akronim na engleskom jeziku*) sa sljedećim fazama:

P – Planiranje i priprema (*Planning and preparation*)

Ova faza podrazumijeva razne elemente koje istražitelj mora razmotriti kako bi pravilno isplanirao i pripremio se za razgovor;

E – Uključivanje i objašnjavanje (*Engagement and explanation*)

Ova faza podrazumijeva poduzimanje prvih koraka ka razgovoru, gdje istražitelj mora pažljivo razmotriti na koji način započeti razgovor kako bi stvorio atmosferu povjerenja, postavio osnovna pravila i objasnio svjedoku razloge za razgovor, kao i očekivanja od razgovora;

A – Davanje iskaza, pojašnjavanje, osporavanje (*Account, clarification and challenge*)

Tokom ove faze, istražitelj razmatra izazove, provjerava činjenice ili prikuplja detalje;

C – Zaključivanje razgovora (*Closure*)

Ova faza podrazumijeva korake koji su gore detaljno opisani prije završetka razgovora, kao što su postavljanje pitanja svjedoku da li on ili ona imaju bilo šta dodati ili ispraviti neke navode te obaviti reviziju razgovora; i

E – Procjena (*Evaluation*)

Tokom ove faze, istražitelj vrši reviziju prikupljenih informacija, donosi odluku o tome da li su korisne za istragu te utvrđuje naredne korake, potencijalno i dodatne razgovore.

Pravni status svjedoka varira od države do države, kao što varira i njihova pravna obaveza da pruže pomoć policiji i poštuju ovlaštenja policije za traženjem informacija. Važno je zapamtiti da svaka osoba koja ima obavezu doći na određeno mjesto gdje se obavlja razgovor, ostati u prisustvu policije u tu svrhu ili odgovoriti na pitanja, mora uživati ista prava kao i osumnjičena osoba, u skladu s Dijelom 3.4 ovog Priručnika, tj. pravo da sama sebe ne inkriminira, pravo na pristup pravnoj i liječničkoj pomoći, pravo da obavijesti nekoga, po vlastitom izboru, o svom hapšenju, pritvoru, zatvorskoj kazni ili o tome gdje se nalazi s činjeničnim podacima o mjestu gdje je drže. Ako je neka osoba dovedena na razgovor kao svjedok i policija, u nekom trenutku, utvrdi da je taj pojedinac, ustvari, osumnjičena osoba i ne može slobodno otići, u tom trenutku potrebno je zabilježiti takvu odluku i obavijestiti osumnjičenu osobu o razlozima i osnovama takve odluke.

2.1.2 Lična sigurnost i zaštita svjedoka

U situacijama gdje su svjedoci mete odmazde ili zastrašivanja, strah od odmazde može biti ogroman i predstavljati ozbiljnu prepreku za ljude u smislu otkrivanja informacija ili dokaza na sudu. Bojazan od samog sudskog postupka također može biti jedna od prepreka. Za mnoge svjedoke mogućnost davanja iskaza na sudu je stresan i zastrašujući proces. Zato istražitelji moraju ohrabriti i smiriti svjedoka kako bi sveli taj strah na minimum. Od suštinskog je značaja održavati redovne kontakte sa svjedocima, obavještavati ih o napredovanju pravnog postupka i pružati im podršku. Istražitelji im moraju dati primjere onoga što bi mogli očekivati na sudu i savjetovati ih kako odgovarati na pitanja, bez davanja smjernica o tome šta bi tačno trebali govoriti.

Svjedoci također moraju znati da rizik po njih u predmetima terorizma može biti veći nego u ostalim krivičnim predmetima. Lična sigurnost izvora informacija, što mogu biti i agenti na tajnom zadatku koji su često i svjedoci, već je opisana iznad u odjeljcima 1.1 i 1.2, a opisani principi jednako se primjenjuju na sve svjedoke u predmetima terorizma.

Osnovne sigurnosne mjere, kao što je neotkrivanje adrese svjedoka, moraju postati rutina, pod pretpostavkom da pravni sistem koji je na snazi u datoj nadležnosti, tj. državi to omogućava. Druge potencijalne mjere obuhvataju osiguranje mobilnog telefona svjedoku ili kućni alarm direktno povezan s policijskom stanicom te instaliranje sigurnosnih brava i pružanje općih savjeta o zaštiti. Održavanje kontakta sa svjedokom putem posjećivanja ili telefonskih poziva može svjedoku osigurati ohrabrenje i smirenost te i rano upozorenje u slučaju da nešto nije uredu. Ako je svjedok predmet zastrašivanja, daleko je bolje saznati za to u ranoj fazi kako bi se poduzele odgovarajuće radnje, nego saznati na sudu, otkrivši da se svjedok iznenada „ne može sjetiti“ ničega.

Imajući u vidu da je otvorenost sudskog postupka osnovni princip pravičnog suđenja, može se desiti da je potrebno dobiti odobrenje od suda za uvođenje i drugih mjera zaštite i ohrabrenja veoma nervoznog ili ugroženog svjedoka.

Mjere zaštite svjedoka koje provode neke države:

- Skrivenost svjedoka od pogleda optužene osobe i javne galerije u sudskoj dvorani;
- Davanje dokaza putem video linka;
- Davanje dokaza u privatnom okruženju ili anonimno;⁵⁹ i
- Ograničenje mogućnosti za medije da objave imena svjedoka ili bilo kakvih detalja koji mogu dovesti do otkrivanja njihovog identiteta.

Kada postoji velika i konkretna prijetnja svjedoku, opće mjere sigurnosti mogu biti neadekvatne, te je potrebno poduzeti posebne mjere zaštite svjedoka. Ovisno o prirodi prijetnje, posebne mjere mogu biti osiguranje pratnje zaštitara dok svjedok putuje ka sudu i nazad tokom trajanja suđenja, izmještanje svjedoka na drugu lokaciju privremeno ili stalno, te osiguranje potpuno novog identiteta svjedoku i njegovoj porodici. Ovu zadnju mjeru je teško provesti i zahtijeva specijalizirano znanje, resurse i pravnu saradnju mnogih institucija, te pristanak svjedoka i njegove porodice.

Izmještanje i promjena identiteta su ozbiljne mjere koje je potrebno krajnje pažljivo planirati uz tijesnu saradnju s tužiteljem. Ove mjere treba razmotriti jedino kada se smatra da je svjedočenje datog svjedoka od krucijalnog značaja za suđenje. Mora se voditi računa o tome da se te mjere ne protumače pogrešno kao navođenje na svjedočenje. Ukoliko se detaljno ne isplaniraju svi aranžmani, može se steći dojam da svjedok neće biti samo zaštićen, nego i nagrađen za pružanje dokaza. To može ozbiljno narušiti kredibilitet svjedoka i uticati na pravičnost suđenja.

Dok moraju imati na umu pravo optužene osobe na pravično suđenje, istražitelji i tužioc i takođe moraju uzeti u obzir pravo svjedoka na život. Ako se izmještanje ili promjena identiteta svjedoka ne može priuštiti, ne samo u finansijskom smislu nego i u smislu vremena i svih radnji koje treba obaviti ili ako ne postoje logistička i pravna sredstva za to, onda te mjere mogu biti neodržive.

59 Preporuka Vijeća Evrope Rec (2005)10, napomena 11; i *Borba protiv terorizma, zaštita ljudskih prava: Priručnik*, napomena 19, str. 178.–181. i str. 186. i 187.

Takođe se moraju procijeniti mogućnosti svjedoka i njihovih porodica jer se možda neće moći prilagoditi i nositi s velikom promjenom okolnosti.

2.2 MJESTA IZVRŠENJA KRIVIČNOG DJELA, ODUZIMANJE I OSIGURANJE DOKAZA

2.2.1 Pregled mjesta izvršenja krivičnog djela

Centralni element istrage bilo kakvog terorističkog čina jeste pregled mjesta izvršenja krivičnog djela, bilo da je to mjesto eksplozije ili pučnjave, mjesto pravljenja bombi ili neka druga lokacija. U ovoj fazi istrage može se činiti da ljudska prava nisu predmet pažnje. Pažljivije razmatranje, međutim, otkrije da je izvjestan broj standarda ljudskih prava u igri.

Standardi ljudskih prava vezani za pregled mjesta izvršenja krivičnog djela:

- Pravo na život;
- Zabrana mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja;
- Poštivanje privatnog i porodičnog života;⁶⁰
- Pravo na uživanje pravičnih i povoljnih uslova rada;⁶¹
- Sloboda kretanja;⁶² i
- Imovinska prava.⁶³

60 Obaveze prema OSCE-u i međunarodni standardi, napomene 20, 21, 25.

61 Dokument OSCE-a iz Madrida, napomena 26; Konferencija OSCE-a za sigurnost i saradnju u Evropi, Dokument iz Beča, Beč, 11. 4. 1990., <<http://www.osce.org/eea/14081>>; Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICSECR), član 7.; CFREU, član 31.; i ADRDM, član 14.

62 Konferencija OSCE-a za sigurnost i saradnju u Evropi, Konačni dokument, „Saradnja u humanitarnoj oblasti i drugim oblastima“, Helsinki, 1975., <<http://www.osce.org/mc/39501?download=true>>; Dokumenti OSCE-a iz Beča, Kopenhaga i Moskve, napomena 21; Ministarsko vijeće OSCE-a, “Border Security and Management Concept: Framework for Co-operation by the OSCE Participating States”, Ljubljana, 6. 12. 2005., <<http://www.osce.org/mc/17452>>; ICCPR, član 12.; Protokol br. 4 ECHR-a, član 2.; CFREU, član 45.; i ADRDM, član 8.

63 Dokument OSCE-a iz Bona, napomena 61; Dokument OSCE-a iz Kopenhaga, napomena 21; Dokument OSCE-a iz Pariza, napomena 19; Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UDHR), član 17.; Protokol br. 1 ECHR-a, član 1.; CFREU, član 17.; i ADRDM, član 23.

Mjesta izvršenja krivičnog djela mogu biti opasna. Eksplozije bombi gotovo uvijek uzrokuju nestabilnost zgrada, što predstavlja ogromnu opasnost za radnike hitnih i sigurnosnih službi, kao i za ljude koji se nalaze u neposrednoj okolini. Tamo gdje je eksplodirala veća naprava, kao što je auto-bomba, nanesena šteta i nestabilnost mogu zahvatiti veliko područje grada. Krhotine i geleri od eksplozije vjerovatno će biti raspršeni. Neeksplozirane naprave predstavljaju sličnu opasnost. Posao policije u ovakvim okolnostima je izazov jer je, ponekad, potrebno stvoriti uslove za prikupljanje najboljih mogućih forenzičkih dokaza sa što manje opasnosti po istražitelje i javnost, te, istovremeno, raditi što je moguće brže kako bi se što manje poremetile aktivnosti i život ljudi koji žive u neposrednoj okolini.

Primarni zadatak policije u ovakvim situacijama jeste osigurati pravo na život svih osoba unutar zone opasnosti. Štaviše, lična sigurnost i zaštita osoblja hitnih službi koje radi na takvim lokacijama takođe je ljudsko pravo zaštićeno međunarodnim pravom. Policijski službenici i osoblje hitne službe moraju imati osigurane pravilne i povoljne uslove rada koji im pružaju ličnu zaštitu i štite njihovo fizičko i mentalno zdravlje. U ovom smislu mogu se poduzeti preventivne mjere kako bi se umanjili rizici vezani za njihove poslove.

U praksi, ova prava se mogu zaštititi na sljedeće načine:

- Sigurnosni kordon treba uspostaviti oko mjesta izvršenja krivičnog djela, a trebao bi biti pozicioniran i opremljen tako da se može spriječiti svaki neovlašteni ulazak i osigurati lična sigurnost ljudi u smislu obrušavanja fasade ili objekata i drugih opasnosti;
- Istražitelji na mjestu izvršenja krivičnog djela i ostali u sklopu kordona moraju nositi odgovarajuću zaštitnu odjeću, posebno za glavu i noge; i
- Svi koji rade unutar sigurnosnog kordona na mjestu izvršenja krivičnog djela moraju biti obučeni u svom poslu i obaviješteni o mogućim opasnostima. Odgovornost viših službenika u ovom smislu identična je onoj koja je opisana u kontekstu upotrebe sile u Odjeljku 3.2 ovog priručnika.

Pozicioniranje sigurnosnog kordona i njegovo trajanje potrebno je pažljivo razmotriti, na taktičan i diplomatski način. Na mjestu gdje je eksplozija ili neki drugi veliki incident pogodio veće područje grada, prošireni kordon koji može trajati prilično dugo vremena dok policija traži forenzičke dokaze može imati veliki uticaj na trgovinu. Situacija se smatra pogoršanom ako ljudi moraju biti evakuisani iz svojih domova.

Iako potraga za dokazima uvijek predstavlja najviši prioritet nakon osiguranja lične zaštićenosti javnosti i policijskih službenika, oni koji su odgovorni za to moraju biti svjesni opravdanih briga ljudi koji mogu biti negativno pogođeni situacijom zbog zabrane pristupa svom poslovnom objektu ili domu. Jedan od glavnih ciljeva svih terorista je, na kraju krajeva, da poremete dnevnu rutinu života što je moguće više ljudi, a jedna od odgovornosti vlasti jeste da što više umanje efekte njihovih krivičnih djela. Zato policijski posao na mjestu izvršenja krivičnog djela mora biti obavljen temeljito i pažljivo isplaniran kako bi se mogao što prije završiti.

Policija mora biti svjesna činjenice da i pozicioniranje sigurnosnog kordona i traženje dokaza mogu negativno uticati na pravo na privatni i porodični život ili pravo na pristup imovini ili na slobodu kretanja, na primjer. Ovakvo remećenje može biti opravdano jedino ako se vrši u skladu sa zakonom i ako je srazmjerno i neophodno u interesu nacionalne sigurnosti ili prevencije nemira ili počinjenja krivičnog djela.

2.2.2 Oduzimanje i osiguranje dokaza

Pretraživanje mjesta izvršenja krivičnog djela neminovno rezultira oduzimanjem i osiguranjem predmeta koje je potrebno forenzički obraditi ili predstaviti kao dokaz na sudu.

Predmeti poput listova papira, ličnih dokumenata, telefona, planova ili računara mogu se takođe zaplijeniti i zadržati kao dokaz tokom pretraživanja vozila, domova ili drugih prostorija pod kontrolom osumnjičenih za terorizam, uz nalog o pretresu.

Standardi ljudskih prava koji vrijede prilikom ovakvih pretraga su isti:

- Pravo na pravično suđenje;
 - Poštivanje privatnog i porodičnog života; i
 - Imovinska prava.⁶⁴
-

Osnovni elementi su već opisani i razmotreni u prethodnim stavovima ovog Priručnika, a više detalja je sadržano u Poglavljima 12 i 13 *Priručnika za borbu protiv terorizma i zaštitu ljudskih prava*.

64 Obaveze prema OSCE-u i međunarodni standardi, napomene 24, 25, 63.

Ulazak u privatne prostorije i oduzimanje privatne imovine predstavljaju kršenje ljudskih prava, te zato moraju biti propisani zakonom i usklađeni s međunarodnim standardima ljudskih prava. Takođe moraju biti opravdani, neophodni, srazmjerni i nediskriminatorni. U nedostatku relevantnih odredbi domaćeg zakona, uslovi pod kojima remećenje uživanja ljudskih prava može biti zakonito moraju biti definirani policijskim regulativama.

Pored toga, domaće zakonodavstvo koje daje ovlasti policiji da uđe u prostorije te oduzme i osigura predmete kao dokaz, mora ograničiti takve ovlasti. Istražitelji moraju biti sigurni da razumiju i slovo i duh zakona. U nekim državama, dokaz koji nije prikupljen u skladu sa zakonom automatski se isključuje iz upotrebe i predstavljanja na potencijalnom suđenju jer se dozvoljavanje upotrebe takvog dokaza smatra kršenjem prava na pravično suđenje. Sudovi u nekim drugim državama ili jurisdikcijama razmatraju okolnosti pod kojima je došlo do takvog kršenja zakona kako bi procijenili da li bi prihvatljivost takvog dokaza, u konačnici, uticala na pravično suđenje.⁶⁵

Istražitelji takođe moraju znati da, iako oduzimanje dokaza može biti obavljeno na zakonit način, vremenski prekomjerno čuvanje tih oduzetih predmeta bez opravdanja može se pretvoriti u kršenje imovinskih prava.

65 Evropski sud za ljudska prava usvojio je ovu praksu i objasnio svoj pristup u svom predmetu, *Allan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 48539/99, od 5. 11. 2002., stavovi 42. i 43., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60713>>.

Studija slučaja - pretres i oduzimanje dokumenata bez naloga*

Nekoliko advokata osumnjičenih da su djelovali kao kuriri između svojih klijenata u pritvoru i članova terorističke organizacije, uhapšeni su i pritvoreni. Iako nema sudskog naloga, policija je pretražila domove i radna mjesta advokata i oduzela izvjestan broj dokumenta, u koje spadaju i podnesci Evropskom sudu za ljudska prava. Nisu date nikakve instrukcije u smislu svrhe i obima pretresa, ni prije ni poslije pretresa.

Pitanje: Da li ovaj pretres i oduzimanje dokumenata krše prava advokata na privatnost?

Pretres domova i radnih prostorija advokata predstavlja kršenje prava na poštovanje njihovog doma i njihove dokumentacije.

Tužilac ili sudija nije ni prije ni poslije izdao zvanični dokument ili notu verbale u kojoj opisuje svrhu i obim pretresa. Pored toga, pretraga je bila obimna i oduzet je privilegovani profesionalni materijal.

U svjetlu nepostojanja zvaničnog ovlaštenja ili smjernica, ovakve pretrage i oduzimanje dokaza predstavljaju kršenje prava advokata na privatnost.

* Ova studija uzeta je iz predmeta *Elçi i ostali protiv Turske*, kao i analiza postavljenog pitanja i nalaza ECtHR-a u tom predmetu.⁶⁶

KLJUČNE TEZE – DIO 2:

- Ispitivanje svjedoka je specijalan zadatak koji zahtijeva specijalističku obuku na sveobuhvatan način uz poštivanje ljudskih prava;
- Policijski službenici dužni su osigurati zaštitu i ličnu sigurnost svjedoka;
- Mjesta izvršenja krivičnog djela nakon terorističkog čina mogu biti opasna, te viši službenici moraju poduzeti korake ka ostvarenju lične sigurnosti, kako javnosti tako i policije; i
- Imovina oduzeta kao dokaz, bilo sa mjesta izvršenja krivičnog djela ili od osumnjičene osobe, ne smije se držati duže nego što je to potrebno.

66 ECtHR, *Elçi i drugi protiv Turske*, br. 23145/93, 25091/94, od 13. 11. 2003., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61442>>.

PRIMJER PLANA STICANJA ZNANJA O SVJEDOCIMA, MJESTIMA IZVRŠENJA KRIVIČNOG DJELA, TE ODUZIMANJU I OSIGURANJU DOKAZA

Sposobnosti	Ishodi učenja potrebni za sticanje stručne osposobljenosti	Metode
1. Sposobnost rada sa svjedocima na pravičan, uljudan, poticajan i siguran način; 2. Sposobnost osiguranja mjesta izvršenja krivičnog djela; i 3. Sposobnost pravilnog oduzimanja i osiguranja dokaza; Sve u skladu s međunarodnim, regionalnim i domaćim standardima u oblasti ljudskih prava.	Poznavanje sljedećeg: • Ljudska prava pri tretmanu svjedoka i javnosti: → Pravo na život; → Zabrana mučenja i drugih okrutnih, neljudskih i ponižavajućih tretmana; → Poštivanje prava na privatni i porodični život; → Zabrana diskriminacije; → Pravo na pravično suđenje; → Sloboda kretanja; i → Imovinska prava. • Ljudska prava kada su u pitanju policijski službenici: → Pravo na uživanje pravičnih i povoljnih uslova rada; • Kako pripremiti, voditi i evaluirati razgovor sa svjedokom; • Potrebe svjedoka, imajući u vidu: → dob, rodnu pripadnost, mentalne sposobnosti, zrelost, vjeru, kulturu, emotivno stanje, vezu s osumnjičenim (ako postoji) i odnos sa drugim svjedocima; • Kako tretirati ugrožene svjedoke, kao što su djeca, žrtve terorizma, te preživjele žrtve mučenja i drugog okrutnog, neljudskog i ponižavajućeg tretmana; • Efekti traume i šoka; • Model ispitivanja „PEACE“; • Sredstva potrebna za zaštitu svjedoka pod rizikom odmazde tokom čitavog krivičnog postupka; • Radnje neophodne za osiguran pregled mjesta izvršenja krivičnog djela, s minimalnom opasnošću po istražitelje i javnost, istovremeno radeći što je moguće brže kako bi se svelo na najmanju mjeru ometanje svakodnevnih aktivnosti ljudi koji žive i rade u neposrednoj blizini;	Načini obuke: • Prezentacije utemeljene na tekstu Priručnika; • Kopije standarda ljudskih prava za upotrebu tokom službe; • PEACE model kao štivo za učenje prije obuke; • Grupna analiza studije slučaja i diskusija o ishodima; • Pregled audio i video materijala o tome kako efektivno komunicirati i voditi ispitivanje/ razgovor; • Diskusije nakon grupnog rada, povratne informacije od instruktora; • Simulacija razgovora i pregleda mjesta zločina radi sticanja prakse i procjene reakcija polaznika obuke; i • Snimanje rada tokom simulacije radi procjene postignutog napretka i potrebe za poboljšanjem.

- Procedure za prikupljanje najboljih mogućih forenzičkih dokaza; i
- Državni zakon koji daje ovlasti policiji da uđe, obavli pretres prostorija i oduzme predmete.

Vrijednosti i stav:

- Sposobnost djelovanja radi zaštite ljudskih prava svjedoka;
- Sposobnost osiguranja i zaštite mjesta izvršenja krivičnog djela;
- Sposobnost procjene dokaza i prikupljanja dokaza u duhu zakona;
- Srazmjerna i zakonita upotreba ovlasti za pretres;
- Obaveza korištenja najbolje prakse u skladu sa standardima ljudskih prava pri prikupljanju dokaza.

Vještine:

- Sposobnost objektivne procjene predmetnih pojedinaca i okolnosti uz konstantno poštivanje sljedećeg:
 - Prava na život;
 - Zabrana mučenja i drugih okrutnih, neljudskih i ponižavajućih tretmana;
 - Poštivanje prava na privatni i porodični život;
 - Zabrana diskriminacije;
 - Prava na pravično suđenje;
 - Sloboda kretanja; i
 - Imovinska prava.
- Sposobnost analize i procjene sigurnosti i potreba bilo kojeg svjedoka;
- Sposobnost komunikacije na otvoren i obziran način, bez diskriminacije;
- Stručnost u primjeni PEACE modela; i
- Sposobnost analize situacije i balansiranja mogućih nepodudarnosti između sredstava, potreba i ljudskih prava tokom osiguranja i pregleda mjesta izvršenja krivičnog djela i prikupljanja dokaza.

Procjena metoda:

- Pismeni test provjere znanja;
- Vježbe „u krugu“ (fishbowl-akvarij iskustvene vježbe) za testiranje stavova i sposobnosti;
- Revizija rada i napretka tokom obuke; i
- Agresivan stav i negativne primjedbe o radu u skladu s ljudskim pravima potrebno je ozbiljno razmotriti pri ocjenjivanju finalnog uspjeha.

Naknadni razgovori

o očekivanim ishodima obuke s nadređenom osobom ili supervizorom tokom sastanaka o reviziji tih ishoda.

Dio 3

HAPŠENJE, PRITVOR I OBRADA OSOBA OSUMNJIČENIH ZA TERORIZAM

KLJUČNA PITANJA:

- Koji su ključni elementi koje treba osigurati kako bi se hapšenje/ pritvaranje obavilo poštujući ljudska prava?
- Koja ključna pitanja policijski službenici moraju sebi postaviti prije upotrebe sile tokom hapšenja?
- Koje su odgovornosti viših službenika kada vode operacije u kojima bi sila mogla biti upotrijebljena?
- Koje su glavne mjere zaštite osumnjičenih osoba u pritvoru i kakvo je obrazloženje za njih?
- Koja je svrha ispitivanja osumnjičene osobe?
- Koje su pravne obaveze, te moralne i praktične okolnosti u vezi sa zabranom mučenja i lošim postupanjem s osumnjičenim osobama?

Krajnja odgovornost za donošenje odluke o tome da li i kada uhapsiti osobu osumnjičenu za terorizam mora ležati na onima koji su odgovorni za vođenje krivične istrage. Predugo odgađanje može biti kontraproduktivno jer prilike za maksimalnim prikupljanjem dokaza za krivičnu optužbu mogu biti propuštene ili osobe osumnjičene za terorizam mogu provesti svoje planove i operacionalizirati zavjeru. U slučaju provedbe pomenute zavjere, istražitelji mogu biti pozvani na odgovornost ako se dokaže da su se ponašali nemarno.

Hapšenje, pritvor i obrada osoba osumnjičenih za terorizam vezani su za izvjestan broj važnih pitanja u pogledu ljudskih prava, te oni koji su odgovorni za vođenje krivične istrage moraju poznavati principe koji su na snazi u takvim okolnostima:

- Pravo na život;
- Zabrana mučenja i drugih okrutnih, neljudskih i ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja;
- Sloboda od proizvoljnog hapšenja ili pritvaranja;
i
- Pravo na pravično suđenje.⁶⁷

Detalji oko relevantnih zakona i standarda sadržani su u Poglavljima 9, 10, 11 i 12 u *Priručniku o borbi protiv terorizma i zaštiti ljudskih prava*.

67 Obaveze prema OSCE-u i međunarodni standardi, napomene 20, 21, 23 i 24.

3.1 HAPŠENJE I PRITVOR OSUMNJIČENIH OSOBA

Zaštita fizičke slobode i slobode od proizvoljnog hapšenja ili pritvora su osnovna obilježja demokratskih društava. Proizvoljno hapšenje ili pritvor zabranjeni su međunarodnim pravom u oblasti ljudskih prava. Takođe mogu izazvati podršku ljudi organizacijama osumnjičenim za terorizam, te, time uveliko otežati rad policije. I zaista, proizvoljno hapšenje ili pritvaranje su često pretjerane reakcije od strane države koje teroristi žele isprovocirati.

Svako hapšenje ili pritvor osobe osumnjičene za terorizam mora imati zakonski osnov koji je ustanovljen prije počinjenja ovog krivičnog djela. Takođe mora biti opravdan na konkretnom osnovu, bilo na osnovu dokaznog praga koji potvrđuje da je osoba počinila teroristički akt ili će ga počiniti, ili je svrha deportacija ili izručivanje.⁶⁸ U ovom drugom pomenutom slučaju, hapšenje ili pritvor bi omogućio policiji da prikupi dokaze bez miješanja osumnjičene osobe u taj postupak.

Dokazni prag koji je ustanovio Evropski sud za ljudska prava (ECtHR) – osnovana sumnja – od pomoći je u ovom pogledu.⁶⁹ Prag osnovane sumnje je dostignut kada objektivni posmatrač vjeruje da je predmetna osoba možda počinila kazneno djelo.⁷⁰ Ovo je mnogo više od pukog mišljenja ili vjerovanja da je neko kriv, ali ne toliko jako da bi bilo dovoljno da se dokaže na sudu iznad svake sumnje da je osumnjičena osoba počinila kazneno djelo. Postojanje prethodnih osuda za kaznena djela vezana za terorizam ne može, samo po sebi, tvoriti osnovanu sumnju u očima objektivnog posmatrača, te, zbog toga, ne može se smatrati dovoljnim za hapšenje ili pritvaranje osobe.

U slučaju hapšenja ili pritvora temeljem osnovane sumnje da je osumnjičena osoba počinila ili namjerava počiniti kazneno djelo vezano za terorizam, cilj takvog hapšenja ili pritvora bi trebao biti izvođenje pritvorene osobe pred lice pravde. Što skorije pojavljivanje osobe osumnjičene za terorizam pred sudijom ili pravosuđnim autoritetom kako bi se ustanovila zakonitost i potreba za pritvorom, ključna je zaštitna mjera protiv proizvoljnog hapšenja ili pritvora. To bi se trebalo desiti odmah nakon hapšenja, a najviše u roku od

68 Ova dva razloga su posebno relevantna u kontekstu antiterorističke istrage. Dodatne legitimne, odnosno, opravdane razloge za lišavanje nekoga slobode, možete naći u članu 5 ECHR-a.

69 ECtHR presude, napomena 47.

70 ECtHR, Fox, Campbell i Hartley protiv Velike Britanije, br. 12244/86, 12245/86 i 12383/86, 30. 8. 1990., stav 32, <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57721>>.

nekoliko dana.⁷¹ Kontekst u kojem se odvijaju antiterorističke istrage ne dozvoljava izuzetke od ovog pravila.

Zabrana proizvoljnog hapšenja i pritvora takođe podrazumijeva izričit uvjet da se zabilježe detalji vezani za hapšenje ili pritvor, kako je opisano u Odjeljku 4.2 ovog Priručnika, da se pojedinac informiše o razlozima i osnovi za hapšenje te da se pojedinac u što skorijem vremenu obavijesti o bilo kakvoj podignutoj optužbi, jezikom koji pojedinac razumije.⁷² Ovo je posebno važno u antiterorističkim istragama koje obuhvataju strane državljane ili pojedince koji ne govore ili ne razumiju tečno zvanični jezik kojim govori policija i koji se koristi u sudskim postupcima. Ti ljudi ne bi trebali biti oštećeni zbog svoje nemogućnosti da tečno komuniciraju s policijom. Pored toga što je ovakav tretman pravičan prema osobi osumnjičenoj za terorizam, takođe je u interesu i policije i istrage jer omogućava glatko odvijanje postupka.

Studija slučaja - Brzo informisanje o razlozima hapšenja *

Policija je uhapsila tri pojedinca u skladu s domaćim zakonom o borbi protiv terorizma, informisala ih da su osumnjičeni kao teroristi te da mogu ostati u pritvoru do 72 sata. U roku od četiri sata od pritvaranja i odvođenja u policijsku stanicu, istražitelji su ih detaljno ispitali o njihovom mogućem učešću u djelima vezanim za terorizam i mogućoj pripadnosti zabranjenim organizacijama. Pušteni su bez ikakvih optužbi podignutih protiv njih.

Pitanje: Da li su osumnjičeni brzo informisani o razlozima i osnovi za njihovo hapšenje?

Kada su uhapšeni, trojica osumnjičenih bili su informisani o razlozima hapšenja, ali ne i o osnovu koji opravdava hapšenje. Sloboda od proizvoljnog hapšenja ili pritvora zahtijeva da se svakoj osobi objasni na jednostavnom i tehnički nezahtjevnom jeziku na kojem osoba može razumjeti suštinski pravni i činjenični osnov za hapšenje. Osobi se moraju saopštiti sve informacije koje će joj omogućiti da odluči da li će dovesti u pitanje zakonitost hapšenja pred sudom. Zbog toga se takve informacije moraju brzo saopštiti. Međutim, ne moraju se u potpunosti objasniti u samom trenutku hapšenja. Sadržaj i brzinu prenesenih

71 HRC, Opći komentar br. 8, član 9.: Pravo na slobodu i sigurnost osoba, 30. 6. 1982., stav 2., <<http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/f4253f9572cd4700c12563ed00483be c?Opendocument>>.

72 Dokument OSCE-a iz Moskve, napomena 21; ICCPR, članovi 9. i 14.; ECHR, članovi 5. i 6.

informacija potrebno je procjenjivati od slučaja do slučaja, kako bi se utvrdilo da li je saopšteno dovoljno inicijalnih podataka.

Osumnjičeni su ispitani i predstavljeni su im detaljni navodi o konkretnom kaznenom djelu vezanom za terorizam u kratkom roku od trenutka pritvaranja. S obzirom na to da je proteklo samo nekoliko sati između hapšenja i ispitivanja, nije došlo do kršenja uvjeta o brzini. Zbog toga nije došlo do kršenja njihove slobode od proizvoljnog hapšenja ili pritvora.

* Ova studija slučaja utemeljena je na činjenicama iz predmeta *Fox, Campbell i Hartley protiv Velike Britanije* te na analizi pitanja iz nalaza ECtHR-a u tom predmetu.⁷³

3.2 UPOTREBA SILE TOKOM HAPŠENJA

Policijski službenici bi trebali što je moguće više primjenjivati nenasilne metode prije odluke o upotrebi sile.⁷⁴ Sila se može koristiti, međutim, kada se pojedinac pokuša oduprijeti hapšenju, pobjeći ili zaprijetiti životima drugih ljudi. U većini slučajeva „sila“ koja se koristi je samo verbalna, gdje se informiše osumnjičena osoba da je uhapšena ili se osumnjičena osoba može držati za ruku kao jasan signal da više nije slobodna, a čak se mogu upotrijebiti i lisice. U ekstremnim slučajevima, upotreba sile može biti krajnje ozbiljna, čak i smrtonosna.

73 *Fox, Campbell i Hartley protiv Velike Britanije*, napomena 70.

74 Osmi kongres UN-a o prevenciji krivičnih djela i postupanju s počiniteljima, „Osnovni principi upotrebe sile i vatrenog oružja od strane policijskih službenika“, Havana, od 27. 8. do 7. 9. 1990., <<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/i2bpuff.htm>>.

Upotreba smrtonosne sile je ekstremna mjera kojoj policija treba pribjegavati isključivo u ekstremnim situacijama u kojima je to krajnje neizbježno kako bi se zaštitio život, a manje ekstremne mjere ne bi bile dovoljne. Općenito je prihvatljivo da policija koristi smrtonosnu silu da bi zaštitila život u sljedećim okolnostima:

- Samoodbrana ili odbrana bilo koje druge osobe od neposredne prijetnje smrti ili ozbiljne ozljede;
- Sprečavanje počinjenja veoma teškog krivičnog djela s ozbiljnim posljedicama po život;
- Hapšenje osobe koja predstavlja ozbiljnu prijetnju po život i pruža otpor policiji; i
- Sprečavanje bježanja takve osobe.⁷⁵

Pitanja koja policija uvijek mora sebi postaviti prije upotrebe sile:

- Da li mogu postići cilj s manje nasilnom metodom?
- Da li je efekat sile koju koristim srazmjeran šteti koju pokušavam spriječiti?
- Mogu li koristiti silu bez ugrožavanja života drugih ljudi u okolini?

Svaka upotreba sile mora biti propisana zakonom, opravdana, neophodna, srazmjerna i nediskriminatorna. Policijski službenici dužni su smanjiti silu koju koriste na najmanju mjeru i kreirati postepen pristup, srazmjeran ozbiljnosti situacije s kojom se suočavaju. Moraju uzeti u obzir stepen otpora na koji nailaze i legitiman cilj koji žele postići, kao što je hapšenje te moguće posljedice. Čak i u ekstremnim slučajevima, međunarodni standardi u oblasti ljudskih prava propisuju da upotreba smrtonosne sile mora biti „apsolutno neophodna“ kako bi se zaštitio život, a što je navedeno i u Kodeksu ponašanja UN-a za policijske službenike, Osnovnim principima UN-a o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane policijskih službenika i u Evropskom kodeksu ponašanja policije.

75 Ove okolnosti sadržane su u Principu br. 9. Osnovnih principa UN-a o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane policijskih službenika.

Studija slučaja - upotreba sile

Teroristička grupa uporno je pokušavala ubiti državne službenike, među kojima sudije te vojne i policijske zvaničnike, upotrebom pištolja / ubodnog oružja i sačmarice. Članovi ove terorističke grupe nisu uspjeli izvesti ta ubistva, ali su pokazali da su odlučni izazvati zabrinutost javnosti i neizvjesnost po pitanju sposobnosti policije.

Osobe X i Y su policijski službenici dodijeljeni ovom slučaju. Oni istražuju osobu Z, šesnaestogodišnjakinju osumnjičenu da pripada toj terorističkoj grupi. Poduzimaju akciju nadzora, u civilnoj odjeći te prate osobu Z tokom noći do jednog malog izolovanog sela. U tami vide djevojku za koju vjeruju da je osoba Z kako bježi kroz prozor kuće. Osobe X i Y nekoliko puta joj naređuju da stane, bez prethodnog predstavljanja te osoba X ispaljuje dva hica upozorenja u zrak. Gotovo istovremeno, osoba Y biva pogođena sačmom u ruku. Reagujući na to, osoba X puca i ubija osobu koja bježi.

Osobe X i Y, potom, shvataju da ubijena osoba nije osoba Z i da nije naoružana. Kasnije je utvrđeno da je osobu Y ranio susjed koji se plašio lopova u svom kvartu.

Pitanje: Da li su osobe X i Y koristile vatreno oružje u skladu s međunarodnim standardima o korištenju smrtonosne sile od strane policijskih službenika?

Policijski službenici dobili su informaciju o djevojci osumnjičenoj za učešće u terorističkim aktivnostima te su zato imali razloga za sumnju. U međuvremenu, nisu mogli identificirati djevojku kao osobu Z, te nisu ustanovili da li je djevojka pod prismotrom bila naoružana.

Policijski službenici su opomenuli osobu koja je bježala i ispalili dva hica u zrak. Međutim, nisu se predstavili kao policija, posebno imajući u vidu da je bio mrak i da su nosili civilnu odjeću.

Nisu mogli niti potvrditi identitet osumnjičene niti da li je ispalila metak iz oružja kojim je ranjena osoba Y.

U svjetlu ovakvih okolnosti, upotreba smrtonosne sile nije bila srazmjerna, te je u suprotnosti s međunarodnim standardima o upotrebi smrtonosne sile.

Pitanje ljudskih prava takođe može proizići iz planiranja policijske operacije na prevenciji terorističkih činova. Korisne informacije mogu se dobiti iz primjera slučaja, opisanog ispod.⁷⁶ Sadrži važne implikacije po više policijske službenike koji predvode ovakve operacije jer i oni moraju odgovarati za svoja djela i odluke kada se koristi sila.

Studija slučaja - zapovjedna odgovornost*

Sigurnosne službe u državi A otkrile su zavjeru o podmetanju bombe koja je trebala da se desi tokom zvanične ceremonije kojoj prisustvuje veliki broj turista. Takođe su otkrile da su tri poznate osobe osumnjičene za terorizam doputovale na područje na kojem se nalazi lokacija održavanja ceremonije. Jedna od osumnjičenih osoba je poznata kao stručnjak za eksploziv, a druge dvije osumnjičene osobe prethodno su osuđivane zbog posjedovanja eksploziva i izazivanja eksplozija. Sigurnosne službe vjeruju da ove tri osumnjičene osobe planiraju postaviti auto-bombu za ovaj napad. Policija, uz podršku specijalnih vojnih jedinica, planira operaciju sprečavanja napada i hapšenja ovih osoba osumnjičenih za terorizam.

Dva dana prije događaja, jedna od osumnjičenih osoba viđena je kako parkira automobile blizu lokacije ceremonije. Ubrzo joj se pridružuju druge dvije osumnjičene osobe te su potom sve tri osobe viđene kako se odmiču i odlaze od automobila. Policija i vojska, vjerujući da automobil sadrži bombu, donose odluku da uhapse osumnjičenike. Vojnicima je brzo saopšteno da osumnjičeni za terorizam mogu biti naoružani i da se detonacija bombe može izazvati daljinskim upravljanjem. Dok im prilaze, osumnjičenici prave nekoliko naglih pokreta koje vojnici tumače kao pokušaj detonacije auto-bombe. Reagujući na to, vojnici ubijaju sva tri osumnjičenika.

Kasnije je otkriveno da nijedan osumnjičenik nije bio naoružan, da nisu imali napravu za detoniranje te da automobil nije sadržavao nikakav eksploziv. Osumnjičenici su možda vršili probu za stvarni napad.

Pitanje: Da li je sila korištena od strane vojnika srazmjerna cilju? Da li je povrijeđeno pravo na život trojice osumnjičenika?

Upotreba smrtonosne sile od strane vojnika utemeljena je na iskrenom vjerovanju na osnovu prikupljenih informacija da su osumnjičenici postavili auto-bombu i da su bili naoružani. Vojnici su vjerovali da će bomba biti

76 Presude ECtHR-a, napomena 47.

detonirana te da je jedini način da se to spriječi i izazove gubitak života velikog broja ljudi, upotreba smrtonosne sile. Upotreba sile od strane vojnika na licu mjesta može biti opravdana jer je bila utemeljena na iskrenom uvjerenju koje se moglo smatrati validnim u tom trenutku, ali se ispostavilo da su napravili grešku. Suprotna reakcija bi možda nametnula nerealno opterećenje vojnicima u obavljanju zadatka, možda i po pitanju njihove vlastite sigurnosti i života i sigurnosti i života drugih.

Međutim, mora se razlikovati odgovornost vojnika i odgovornost zapovjednika. Pažljivo se moraju procijeniti okolnosti koje se tiču akcije vojnika. Antiteroristička operacija se mora procijeniti u cjelini, te analizirati na koji je način kontrolirana i organizirana, kao i da li su adekvatno procijenjene informacije dostavljene vojnicima i njihove okolnosti koje su dovele do toga da vojnici upotrijebe smrtonosnu silu, kada su u pitanju životi trojice osumnjičenih za terorizam.

U ovom slučaju, zapovjednici su mogli i trebali izdati naredbu da se vozilo zaustavi i da se privedu osumnjičene osobe iz vozila. Ovakav plan bi bio sigurniji način sprečavanja zavjere uz manju upotrebu sile.

Takođe je potrebno analizirati mogući disparitet između pravila borbe i upotrebe vatrenog oružja od strane vojske ili policije. Vojne ili policijske instrukcije mogu se razlikovati u stepenu razboritosti i opreza, čak i u slučajevima osumnjičenih za terorizam.

Kao posljedica gore navedene reakcije vojnika, došlo je do kršenja prava na život trojice osumnjičenih zbog nepravilnog planiranja i kontrole nad operacijom.

* Ova studija slučaja utemeljena je na činjenicama iz predmeta *McCann i ostali protiv Velike Britanije* te na analizi pitanja iz nalaza ECtHR-a u tom predmetu.⁷⁷

Ako je počinjena jedna manja ili dvije manje greške, ne mora biti ustanovljeno kršenje prava na život. Policijski službenici su ljudska bića koja su sklona povremenim greškama i sudovi su toga svjesni. Međutim, do kršenja dolazi kada je dozvoljeno počinjenje niza grešaka kojima se dovodi u pitanje efikasnost planiranja čitave operacije i zbog kojih dolazi do gubitka života. U takvim slučajevima dužnost policije je osigurati uspostavljenu komandnu strukturu i strukturu upravljanja dovoljno striktnu i temeljitu kako bi brzo osigurala otkrivanje grešaka prije nego rezultiraju tragičnim posljedicama. Neće biti analizirane samo akcije službenika koji primjenjuju silu protiv osumnjičenih za terorizam nego i viših službenika koji zapovijedaju i daju im informacije.

77 ECtHR, *McCann i ostali protiv Velike Britanije*, br. 18984/91, 27. 9. 1995., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57943>>.

Jednako je važno naglasiti da viši policijski službenici imaju dužnost da štite ljudska prava svih osoba uključenih u operaciju (npr. posmatrača, mogućih talaca), kao i onih koje predvode. Pored problema krivice, znajući da su usmrtili nevinog čovjeka, mogu se pojaviti i ozbiljne psihološke posljedice po policijske službenike i dovesti u pitanje njihovu sposobnost da dalje vrše svoje dužnosti te da odlučno djeluju u sličnim situacijama u budućnosti.

Studija slučaja - Planiranje i provedba operacije spašavanja*

Grupa osumnjičenih terorista, naoružana automatskim puškama i eksplozivima, već tri dana drži 900 talaca u jednoj javnoj zgradi. U zgradi su postavljene minirane zamke i 18 bombaša samoubica pozicionirani su u sali među taocima. Druga grupa osumnjičenih terorista zauzela je drugi dio prostorija. Tokom narednih dana, pregovori s osumnjičenim teroristima rezultirali su puštanjem nekoliko talaca, dok je nekolicina drugih ubijena dok je pokušavala da se odupre ili pobjegne.

Treći dan opsade, sigurnosne snage ubrizgavaju nepoznat narkotički plin u zgradu kroz ventilacijski sistem. Specijalna interventna jedinica ulazi u zgradu nekoliko minuta kasnije nakon što su osumnjičeni teroristi izgubili svijest. Većina bombaša samoubica ubijena je dok su bili u nesvijesti, a ostali su pobijeni dok su pokušavali da daju otpor. Evakuacija zgrade počinje više od sat vremena nakon disperzije plina. Ne može se jasno razlučiti ozbiljnost zdravstvenog stanja žrtava. Prema riječima svjedoka, nema dovoljno ambulantnih kola. Taoci su prevezeni u bolnice u običnim gradskim autobusima, u nekim bez prisustva medicinskog osoblja i bez ikakve pomoći saobraćajne policije. Ne postoji jasan plan distribucije žrtava po bolnicama. Bolničko osoblje nije opremljeno za primanje velikog broja žrtava. Medicinsko osoblje nije bilo obaviješteno o sastavu plina i ne posjeduje odgovarajuću opremu. Kao rezultat operacije, većina talaca je oslobođena. Međutim, velikom broju njih ozbiljno je narušeno zdravlje zbog udisanja plina i izvjestan broj žrtava umire. U prvih nekoliko dana nije pružena nijedna informacija o broju žrtava, o njihovim imenima i mjestima gdje su odvedene.

Pitanja: Da li je sila koju su koristile vlasti odgovarajuća u smislu prijetnje? Da li operacija predstavlja kršenje prava na život?

Imajući u vidu složenu i izuzetnu prirodu ovog slučaja, može se primijeniti nekoliko nivoa analize pri procjeni da li su vlasti uspjele ili nisu uspjele isplanirati i provesti operaciju spašavanja na način na koji je rizik po taoce bio sveden na minimum.

U svojoj presudi u ovom predmetu, ECtHR je napomenuo da vlasti nisu imale kontrolu nad situacijom unutar zgrade, da su imale svaki razlog da vjeruju da je postojao stvaran, ozbiljan i neposredan rizik masovnog gubljenja života, te da je prisilna intervencija bila njihova najbolja opcija. Korištenje plina, iako opasnog, imalo je za cilj pomoći u oslobađanju talaca i smanjenju vjerovatnoće eksplozije. To je taocima omogućilo veliku šansu za preživljavanje, što je ovisilo o efikasnosti aktivnosti na spašavanju. Zbog toga se ne može zaključiti da je došlo do nesrazmjerne upotrebe same sile.

Međutim, evakuacija i medicinska pomoć mogla je biti pažljivije planirana jer su vlasti donekle imale kontrolu nad situacijom izvan zgrade, morale su se osloniti na općenito pripremljen plan za hitne slučajeve te su, do izvjesne mjere, morale detaljnije razraditi plan ove operacije spašavanja tokom prvih dva dana talačke krize.

Izgleda da je plan spašavanja pripremljen pod pretpostavkom da bi taoci mogli biti ranjeni tokom eksplozije ili zbog upotrebe vatrenog oružja. Spasilačke službe i hitna pomoć nisu bili obaviješteni o eventualnoj upotrebi plina niti o njegovom sastavu. Evakuacija je počela dugo vremena nakon disperzije plina. Takođe, razmjena informacija među raznim službama i njihova ograničena saradnja na licu mjesta nije bila adekvatna, uz nedostatak odgovarajućeg medicinskog tretmana i opreme, kao i adekvatnog logističkog planiranja.

Zbog toga je ECtHR zaključio da je neadekvatno planiranje i provedba operacije spašavanja dovelo do kršenja prava talaca na život.

* Ova studija slučaja utemeljena je na činjenicama iz predmeta *Finogenov i ostali protiv Rusije* te na analizi pitanja iz nalaza ECtHR-a u tom predmetu.⁷⁸

78 ECtHR, *Finogenov i ostali protiv Rusije*, br. 18299/03 i 27311/03, 4. 6. 2012., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-108231>>.

3.3 FIZIČKA PRETRAGA OSUMNJIČENIH

Nakon hapšenja i privođenja osumnjičenog teroriste, važan sljedeći korak jeste fizička pretraga osumnjičene osobe. Ovo je od suštinskog značaja iz sljedećih razloga:

- Radi zaštite ostalih osoba i policijskih službenika od ozljeđivanja;
- Radi zaštite osumnjičene osobe od samoozljeđivanja;
- Radi pronalaska predmeta koji mogu omogućiti bijeg; i
- Radi pronalaska predmeta koji mogu biti dokaz povezan s krivičnim djelom (ili drugim krivičnim djelima) zbog kojeg je osoba uhapšena.

Obim pretrage ovisi o okolnostima, ali u slučaju terorizma, vjerovatno je da će pretraga biti obimnija i invazivnija nego što je to slučaj u drugim krivičnim predmetima. Ponekad čak može obuhvatiti i skidanje odjeće ili, izuzetno, pretragu „intimnih“ dijelova tijela, kada se vrši pregled tjelesnih šupljina. Pretrage mogu obuhvatiti i lične predmete osumnjičenog i bilo koje predmete pronađene na mjestu izvršenja krivičnog djela, kao što je opisano u Dijelu 2.2 ovog Priručnika.

Neke smjernice o tome kako obaviti pretrage iz perspektive ljudskih prava:

- Skidanje odjeće i pretraga intimnih dijelova tijela su vrlo invazivne i, potencijalno, ponižavajuće mjere, te im treba pribjeći isključivo onda kada su apsolutno neophodne kao krajnja mjera, u skladu s rodno osjetljivim mjerama;
- Mora postojati osnovana sumnja da osumnjičeni na sebi može sadržavati tragove eksploziva ili posjedovati skrivene predmete jer, u suprotnom, obična pretraga ne bi omogućila pronalazak istih;
- Vršenje ovakve pretrage zahtijeva ovlaštenje višeg službenika te mora biti predmet usvojene pisane politike djelovanja, gdje su jasno opisane okolnosti u kojima se može koristiti ova krajnja mjera. Razlog ovakve pretrage mora biti zabilježen;
- Ovakva pretraga mora biti izvršena na način koji omogućava privatnost i zaklonjenost od drugih pritvorenika i policijskih službenika;
- Uvijek moraju biti prisutna najmanje dva policijska službenika iste rodne pripadnosti kao što je osumnjičena osoba;
- Ovakva pretraga mora biti obavljena od strane osoblja sa dovoljno medicinskog znanja i stručnosti za siguran način pretrage. U slučaju pretrage tjelesnih šupljina,⁷⁹ isključivo liječnik vrši takvu pretragu, čija je rodna pripadnost prethodno dogovorena s osumnjičenom osobom;
- Osumnjičena osoba mora biti obaviještena da uobičajeni uvjeti liječničke povjerljivosti nisu primjenjivi na pretragu tjelesnih šupljina, te da će ishod te pretrage biti otkriven nadležnim vlastima;⁸⁰

- Fizičke pretrage osumnjičenih žena su posebno osjetljivo pitanje te policijski istražitelji moraju osigurati pretrage od strane policajki koje su svjesne rodno zasnovane osjetljivosti i kulturnog porijekla; i
- Obučeni profesionalci u oblasti rada s djecom moraju vršiti fizičke pretrage maloljetnih osoba.

Studija slučaja - pretraga uz skidanje odjeće*

X je član nasilne ekstremističke organizacije i osuđen je na doživotni zatvor zbog niza ozbiljnih krivičnih djela, u koja spadaju ubistvo, nezakonito posjedovanje oružja, posjedovanje eksploziva, terorizam i držanje talaca. X služi kaznu u različitim zatvorima. Zbog činjenice da je zatvorenik „visokog rizika“ u raznim okolnostima predmet je pretrage tjelesnih šupljina, koje se ponekad vrše prisilno. Tokom perioda od dvije godine u jednom određenom zatvoru, ova pretraga vršena je nad njim najmanje 11 puta, u što spada i situacija kada prima posjetu ili je ponekad izveden iz ćelije nakon vježbe ili kada ga odvedu u disciplinsku ćeliju. U nekoliko navrata, poslan je u kažnjenički blok jer je odbio pregled tjelesnih šupljina.

Pitanje: Da li ovakav tretman odražava okrutnost, neljudskost, poniženje ili kažnjavanje?

Mjere kojima je osobi uskraćena sloboda neizbježno obuhvataju i element patnje i poniženja. Ovakvo neizbježno stanje, ne čini, samo po sebi, neljudski tretman. Ipak, države moraju osigurati da svaka osoba koja je pritvorena ima uslove koji su u skladu sa standardima ljudskih prava i ljudskog digniteta osobe. Ova obaveza se odnosi na sve oblike zatvaranja u svim tipovima objekata, kao što su policijske stanice, pritvorni centri i zatvori.

-
- 79) Prema IACHR-u, „Invazivne vaginalne i analne pretrage zabranjene su zakonom“; Vidi *Inter-American Commission on Human Rights, Rezolucija 1/08, "Principles and Best Practices on the Protections of Persons Deprived of Liberty in the Americas"*, Washington, 31. 3. 2008., Princip XXI – *Bodily searches, inspection of installations and other measures*, <http://www.cidh.oas.org/pdf%20files/RESOLUTION%201_08%20-%20PRINCIPLES%20PPL%20FINAL.pdf>.
- 80) Vidi *World Medical Association, "Izjava o tjelesnim pretragama zatvorenika"*, Budimpešta, oktobar, 1993., <<http://www.wma.net/en/30publications/10policies/b5/>>; i *First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, "Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners"*, Ženeva, 30. 8. 1955., <<http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/gismr.htm>>.

Pretrage uz skidanje odjeće mogu ugroziti privatnost i dignitet pritvorenika, posebno kada je u pitanju razodijevanje u prisustvu drugih osoba, a još više kada pritvorenik mora zauzeti nepriličnu pozu. Međutim, ovakav tretman nije, sam po sebi, nezakonit jer skidanje odjeće i pregled tjelesnih šupljina mogu biti potrebni kada se mora zaštititi sigurnost pritvorske zgrade, čak i sigurnost samog pritvorenika, kako bi se spriječili neredi ili krivična djela. Ovakve mjere mogu biti dozvoljene isključivo u situaciji u kojoj je to apsolutno neophodno u smislu posebnih okolnosti i kada postoje ozbiljni razlozi za sumnju da pritvorenik skriva kod sebe zabranjeni predmet ili materiju.

Međutim, iako su ovakvi pregledi neophodni, moraju biti obavljeni na odgovarajući način na koji patnja ili poniženje pritvorenika neće prelaziti neophodni stepen patnje ili poniženja tokom ovog oblika legitimnog tretmana. Što je veća invazivnost pregleda i zadiranja u privatnost pritvorenika, time mora biti veći i oprez u pomenutom kontekstu.

U ovom slučaju, učestalost i okolnosti pregleda varirale su od zatvora do zatvora. Zbog neopravdane i proizvoljne učestalosti i osjećaja poniženja i anksioznosti zatvorenika, ovaj tretman je okrutan, neljudski, ponižavajući i kažnjavajući.

* Ova studija slučaja utemeljena je na činjenicama iz predmeta *Frérot protiv Francuske* te na analizi pitanja iz nalaza ECtHR-a u tom predmetu.⁸¹

3.4 ZAŠTITNE MJERE ZA OSUMNJIČENIKE U PRITVORU

Kao što je pomenuto u stavu 3.1, pritvaranje osumnjičenog teroriste može biti potrebno na temelju osnovane sumnje da je počinio krivično djelo terorizma ili namjerava da ga počinii ili u svrhu deportacije ili izručenja te predstavlja jedan od pravnih koraka ka izvođenju osobe pred sud. Osumnjičeni teroristi u policijskom pritvoru nisu u toj fazi još izvedeni pred sud i nisu predmet suđenja, te, zato, uživaju pravo na pretpostavku nevinosti.

Budući da se pritvor vrši u objektima s ograničenim javnim pristupom, time je povećan rizik kršenja izvjesnog broja ljudskih prava.

81 ECtHR, *Frérot protiv Francuske*, br. 70204/01, 12. 9. 2007., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-81008>>.

Primjeri takvih kršenja su mučenje i drugi oblici zlostavljanja, uskraćivanje liječničke pomoći i kršenje proceduralnih prava.

- Pritvor u izolaciji podrazumijeva lišavanje slobode osobe od strane državne vlasti po službenoj dužnosti ili od strane osoba koje djeluju po nalogu države ili uz pristanak države, gdje osobi nije dozvoljen bilo kakav kontakt s vanjskim svijetom, odnosno, s porodicom, prijateljima, nezavisnim odvjetnicima ili liječnicima.
- Tajni pritvor je situacija u kojoj se pritvorenik drži u pritvorskoj izolaciji gdje vlasti koje ga drže u pritvoru ili neko drugo nadležno tijelo poriče takav pritvor, odbija dati informacije o činjenici da je osoba lišena slobode i skrivena od vanjskog svijeta ili odbija dati informacije o situaciji ili mjestu gdje se nalazi pritvorenik. Tajni pritvor ne mora nužno biti na nekom neslužbenom mjestu pritvora.
- Vanredno izručenje, bez pravnog postupka, jeste izručenje osobe u pritvor u stranoj državi u svrhu zatvaranja i ispitivanja.⁸²

Ovakvi postupci mogu omogućiti mučenje ili neki drugi oblik zlostavljanja, te mogu, sami po sebi, i predstavljati mučenje. Patnje uzrokovane članovima porodice tajno pritvorene osobe mogu predstavljati mučenje ili neki drugi oblik zlostavljanja, te tako i kršenje prava na privatni i porodični život. Tajni pritvor predstavlja prisilni nestanak i, ako se vrši u velikom broju i sistematično, može čak predstavljati zločin protiv čovječnosti.⁸³ Međunarodna tijela su oštro osudila ovakva postupanja.⁸⁴

Preventivno pritvaranje osumnjičenih terorista izaziva zabrinutost zbog proizvoljne prirode takvih mjera i njihovog uticaja na ljudska prava. Takve mjere bi se trebale primjenjivati isključivo u izuzetnim okolnostima i u skladu s međunarodnim standardima u oblasti ljudskih prava.

82 Pune definicije 'Pritvora u izolaciji', 'Tajnog pritvora' i 'Vanrednog izručenja' sadržane su u glosariju ovog Priručnika.

83 „Zajednička studija o svjetskim praksama u vezi s tajnim pritvorom u kontekstu antiterorizma“, napomena 6, stav. 30. Vidi takođe HRC, Opći komentar br. 20, član 7: Zabrana mučenja i drugih okrutnih, neljudskih i ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja, 3. 11. 1992., stav 11, <<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom20.htm>>; i specijalni izvještaj UN-a za pitanja mučenja i drugih okrutnih, neljudskih i ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja, Sir Nigel Rodley, Izvještaj Generalnoj skupštini, 3. 7. 2001., A/56/156, stav 39(d), <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/56/156>>.

Zaštitne mjere koje se primjenjuju tokom pritvora treba jednako poštovati i tokom preventivnog pritvora te zabraniti proizvoljnost, dostaviti pravni osnov za postupak takvog pritvaranja, dostaviti obavijest osumnjičenom o razlozima i osnovu za takav pritvor, uspostaviti sudsku kontrolu te osigurati moguću naknadu u slučaju kršenja ljudskih prava.⁸⁵

Obaveze prema OSCE-u i međunarodno pravo o ljudskim pravima i propisi o ljudskim pravima garantuju osumnjičenim osobama u pritvoru da, ako se ispoštuju, štite ih od takvih kršenja. Ove zaštitne mjere štite njihova prava kako slijedi:

- Zabrana mučenja i drugih okrutnih, neljudskih i ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja;⁸⁶
- Pravo na brzo informisanje o svojim pravima u skladu s domaćim zakonom;⁸⁷
- Pravo na obavještanje odgovarajućih osoba o hapšenju, pritvaranju, zatvaranju i mjestu gdje se nalazi pritvorenik;⁸⁸
- Pravo na brzo izvođenje pred sudiju kako bi se ustanovila zakonitost hapšenja;⁸⁹
- Pravo na odvjetnika po vlastitom izboru;⁹⁰ i
- Obaveza države da osigura liječničku pomoć.⁹¹

Ova prava primjenljiva su u svim fazama pravnog postupka, od trenutka pritvaranja. Lokalni zakoni ih moraju u potpunosti podržavati.

84 Vidi, na primjer, Dick Marty, "Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers involving Council of Europe member States. Draft Report – Part II (Explanatory memorandum)", Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Komisija za pravna pitanja i ljudska prava, 7. 6. 2006., AS/Jur (2006) 16 Dio II, <http://assembly.coe.int/com-mitteedocs/2006/20060606_ejdoc162006partii-final.pdf>.

85 HRC, Opći komentar br. 20, napomena 71, stav 4.

86 Obaveze prema OSCE-u i međunarodni standardi, napomena 21.

87 Dokument OSCE-a iz Moskve, napomena 21; ICCPR, član 9; i ECHR, član 5.

88 Ibidem

89 Dokumenti OSCE-a iz Kopenhagena i Moskve, napomena 21; ICCPR, član 9.4; ECHR, član 5.4; i ADRDM, član 15.

90 Dokumenti OSCE-a iz Beča i Kopenhagena, napomena 21; ICCPR, član 14; ECHR, član 5; i CFREU, član 47.

91 Ministarsko vijeće OSCE-a, ministarska Deklaracija, "Brussels Declaration on Criminal Justice Systems", Brisel, 5. 12. 2006., <<http://www.osce.org/mc/23017>>; ICCPR, član 9; i ECHR, član 5.

Ove garancije ne pomažu samo u zaštiti pritvorenika, već štite i policiju. Mnogi policijski službenici će u jednom trenutku tokom karijere biti predmetom malicioznih optužbi od strane osumnjičenika da ih je policija zlostavljala, prisiljavala na lažna priznanja ili se ponašala prema njima na neki drugi nezakonit ili neprofesionalan način. Ako je prisutan nezavisni ili profesionalni advokat ili liječnik, koji nisu pod kontrolom vlasti, u policijskoj stanici uz pristup pritvoreniku i njegovom pregledu, manje je vjerovatno da će doći do takvih optužbi. Nadalje, ako je advokat prisutan kada osumnjičenik priznaje krivicu, veoma su male šanse da će to priznanje kasnije biti povučeno na sudu.

3.4.1 Pravo na pravovremeno informisanje o pravima u skladu s domaćim zakonom

Pritvorenici moraju biti upoznati sa svojim pravima. Budući da su ta prava na snazi od samog početka pritvora, informacije o pravima moraju biti prenesene pritvoreniku na samom početku lišavanja slobode.

Praksa je pokazala da pritvorenici nisu uvijek pravovremeno upoznati sa svojim pravima. Zaista je uobičajena greška da se kasni sa upoznavanjem s pravima do trenutka dok osumnjičenika ne počne ispitivati krivični istražitelj, pa čak i nakon završetka ispitivanja.

Pravni je uslov da vlast odgovorna za hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje osobe pravovremeno informiše pojedinca o njegovim pravima odmah po hapšenju ili pravovremeno nakon toga i da objasni na koji način može ostvariti ta prava.⁹² To podrazumijeva pravo na obavještenje odgovarajuće osobe o pritvaranju, pravo na priznanje, pravo da ne svjedoči protiv sebe i ne kaže ništa, pravo na pravovremeno dovođenje pred sudiju kako bi se utvrdila zakonitost hapšenja, pravo na advokata po vlastitom izboru i pravo na liječničku pomoć. Preporučuje se da informacije o ovim pravima budu dostavljene kako usmeno tako i u pisanoj formi te da se zatraži od pritvorenika da potpiše dokument kojim potvrđuje da je primio informacije. Usmenim putem se daju informacije osobama koje ne znaju čitati te se osigurava prijevod za osobe koje ne vladaju dovoljno bilo kojim od jezika na kojem je data informacija u pisanom obliku.

92 Principi zaštite svih osoba koje se nalaze u bilo kom obliku pritvora ili zatvora, napomena 1, Princip 13.

3.4.2 Pravo na obavještenje odgovarajuće osobe o hapšenju, pritvaranju, zatvaranju i mjestu gdje se osoba nalazi

Ova zaštitna mjera je možda i najvažnija i najefektivnija kako bi se osiguralo znanje javnosti o nečijem pritvaranju. Zbog toga je posebno efektivna kada je u pitanju sprečavanje zlostavljanja ili nekih drugih nezakonitih postupanja.

Kroz ovo pravo, od samog početka pritvaranja, osumnjičeni za terorizam mogu obavijestiti porodicu ili bilo koju osobu po vlastitom izboru o hapšenju. Ono što je važno jeste da ih mogu obavijestiti o mjestu pritvora. Dobra praksa ostvarenja ovog prava jeste da im je omogućeno da mogu obavijestiti gore pomenute osobe svaki put kada ih prebacuju iz jednog policijskog objekta u drugi.⁹³ Ovo pravo ne dozvoljava pritvorenicima da razgovaraju s osobom koju imenuju, iako se to može omogućiti uz diskreciju policije. Međutim, policija mora osigurati da se obavještanje obavi u što kraćem vremenu.⁹⁴

U izuzetnim slučajevima, omogućavanje ovog prava može direktno omesti policijsku istragu. Potencijalno može rezultirati upozorenjem saučesnika da je policija razotkrila zavjeru, te saučesnici potom mogu pobjeći ili uništiti dokaze. Zato je logično da postoje neka upozorenja ili ograničenja te da je dozvoljen razuman vremenski period odgode u izuzetnim okolnostima. Ovaj vremenski period mora, međutim, biti jasno definiran zakonom, primjenjivan na restriktivan način, srazmjeran i striktno vremenski ograničen.⁹⁵ Ovakvi izuzeci bi trebali biti utemeljeni na jasnim procedurama u sklopu neovisnog procesa odlučivanja. To znači da svaka odgoda obavještanja o pritvoru mora biti zabilježena u pisanom obliku, sadržavati razloge za odgodu, te prethodno biti odobrena od strane višeg policijskog službenika koji nije povezan sa slučajem ili od strane tužioca.

93 Na primjer, Velika Britanija; *Police and Criminal Evidence Act 1984*, odjeljak 56(8).

94 Vidi, na primjer, "Report on the visit of the Subcommittee on prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment to Sweden", 10. 9. 2008., CAT/OP/SWE/1, stav 53, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=CAT/OP/SWE/1>>; i "Report to the Bulgarian Government on the visit to Bulgaria carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)", 26. 3. - 7. 4. 1995., Evropska komisija za prevenciju mučenja, 25. 9. 1995., CPT/Inf (97)1, stav 83, <<http://www.cpt.coe.int/documents/bgr/1997-01-inf-eng-1.pdf>>.

95 Ibidem; "Report on the visit of the Subcommittee on prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment to Sweden", stav 53; i "Report to the Government of the Netherlands on the visit to the Netherlands carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)", 10. - 21. 10. 2011., Evropska komisija za prevenciju mučenja 9. 8. 2012., CPT/Inf (2012) 21, stav 15, <<http://www.cpt.coe.int/documents/nld/2012-21-inf-eng.pdf>>.

UN je definirao razuman period kao onaj koji ne prelazi nekoliko dana,⁹⁶ dok je Vijeće Evrope konkretno naznačilo da takva odgoda može trajati maksimalno 48 sati, što se odnosi i na krivična djela terorizma.⁹⁷

Kada antiterorističke istrage uključuju strane državljane, primjenjuje se dodatna grupa uvjeta u skladu s relevantnim međunarodnim pravom.⁹⁸ To su posebno sljedeći uvjeti:

- Lokalne vlasti moraju bez odlaganja informirati pritvorenog stranog državljanina o njegovom pravu da se njegov konzulat obavijesti o njegovom pritvaranju i o pravu na komunikaciju sa konzulatom;
- Na zahtjev pritvorenika, vlasti potom moraju bez odlaganja obavijestiti konzulat i dozvoliti mu pristup pritvorenom stranom državljaninu; i
- Konzulati imaju pravo biti pravovremeno obaviješteni o pritvaranju na zahtjev svog pritvorenog državljanina, imaju pravo na komunikaciju s njim, dopisivanje i posjetu, organizovanje njegovog pravnog zastupnika te pružanje drugih vidova odgovarajuće pomoći uz pristanak pritvorenika.

Posebnu pažnju treba posvetiti izbjeglicama koji vjerovatno neće rado htjeti obavijestiti svoje konzulate o tome gdje se nalaze. Zato, umjesto obavještanja konzularnih službenika u takvim slučajevima, policija treba obavijestiti „predstavnik nadležne međunarodne organizacije“.⁹⁹

96 Principi zaštite svih osoba koje se nalaze u bilo kom obliku pritvora ili zatvora, napomena 1, Principi 15 i 16(4).

97 "Report to the Spanish Government on the visit to Spain carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) 1. – 12. 4. 1991.", Evropska komisija za prevenciju mučenja, 5. 3. 1996., CPT/Inf (96) 9, Dodatak II, <<http://www.cpt.coe.int/documents/esp/1996-09-inf-eng-1.pdf>>; i Evropska komisija za prevenciju mučenja, 10. – 22. 4. 1994.", Evropska komisija za prevenciju mučenja, 5. 3. 1996., CPT/Inf (96) 9 [Part 2], stav 60, <<http://www.cpt.coe.int/documents/esp/1996-09-inf-eng-2.pdf>>.

98 Ujedinjene nacije, Bečka konvencija o konzularnim odnosima, Beč, 24. 4. 1963., član 36, <<http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20596/volume-596-I-8638-English.pdf>>; ova Konvencija je primjenljiva na bilo koji vid krivičnog djela; Ujedinjene nacije, Generalna skupština, Međunarodna konvencija o suzbijanju terorističkih bombaških napada, New York, 15. 12. 1997., član 7, <<http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-9.pdf>>; Ujedinjene nacije, Generalna skupština, Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma, New York, 9. 12. 1999., član 9, <<http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-11.pdf>>.

99 Principi zaštite svih osoba koje se nalaze u bilo kom obliku pritvora ili zatvora, napomena 1, Princip 16(2). „Nadležna međunarodna organizacija“ može biti, na primjer, predstavnik visokog komesara UN-a za izbjeglice ili Crveni križ / Crveni polumjesec.

3.4.3 Pravo na osporavanje zakonitosti hapšenja

Svaka osoba osumnjičena za terorizam mora imati pravo da ospori zakonitost svog hapšenja ili pritvaranja na sudu, u skladu s međunarodnim standardima fer suđenja. Ovo pravo se primjenjuje od trenutka hapšenja i traje tokom čitavog perioda pritvora.

U antiterorističkom kontekstu, međutim, policija može imati obavezu da djeluje po najhitnijem postupku na osnovu svih informacija, pa i onih dobivenih iz tajnih izvora. Zato se hapšenje i pritvaranje osumnjičenih terorista može desiti na osnovu informacije koja je pouzdana, ali se ne otkriva osumnjičenom niti prezentuje na sudu kako se ne bi doveo u opasnost izvor informacije. Međutim, zaštita izvora informacije na osnovu koje se vrši hapšenje ili pritvaranje ne smije uticati na pravo pritvorene osobe da ospori zakonitost svog hapšenja i pritvaranja.

3.4.4 Pravo na pristup odvjetniku po vlastitom izboru

Pojedinci optuženi za krivična djela terorizma imaju pravo da se brane uz pravnu pomoć po vlastitom izboru. Međutim, ovaj izbor može biti ograničen ako postoje stvarni razlozi za opasnost po državnu sigurnost. U praksi, pravo na pristup pravnoj pomoći podrazumijeva sljedeće:

- Konsultacije s advokatom u policijskoj stanici od trenutka kada je pojedinac obavezan ostati u policiji;¹⁰⁰ i
- Prisustvo advokata tokom svakog ispitivanja od trenutka hapšenja do izjašnjenja pred relevantnom institucijom.¹⁰¹

Pravo na pristup pravnoj pomoći je posebno važno u periodu neposredno nakon lišavanja slobode, kada je rizik zastrašivanja i zlostavljanja najveći. Pristup advokatu u tom trenutku ne samo da može odvratiti one koji namjeravaju zlostavljati pritvorenika od tog postupka nego i advokat može poduzeti odgovarajuće korake ako dođe do zlostavljanja.¹⁰² Pristup advokatu i prisustvo

100 Ovo je zajednički stav mehanizama kao što su CPT i specijalni izvjestitelj UN-a za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u borbi protiv terorizma.

101 IACHR, Rezolucija 1/08, napomena 79, Princip V – *Due process of law*.

102 "Report to the Government of the Czech Republic on the visit to the Czech Republic carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), 16. – 26. 2. 1997.", Evropska komisija za prevenciju mučenja, 15. 4. 1999., CPT/Inf (99)7, stav 30, <<http://www.cpt.coe.int/documents/cze/1999-07-inf-eng.pdf>>.

advokata tokom svakog ispitivanja takođe osigurava poštivanje prava na fer suđenje osumnjičenog teroriste u periodu u kojem bi se njegova ranjivost mogla iskoristiti za nezakonitu iznudu priznanja ili bi se svaka njegova šutnja mogla protumačiti kao znak krivice.¹⁰³

Pored toga, osumnjičeni imaju pravo da privatno razgovaraju sa svojim advokatima, bez vanjskog uplitanja, cenzure, odgode ili neopravdanih vremenskih ograničenja.¹⁰⁴ Ipak, može se dozvoliti vizuelno osmatranje kontakta između osumnjičenog i advokata, bez snimanja ili drugih oblika uplitanja. Međutim, način policijskog nadgledanja mora biti predmet kontrole, srazmjerno utvrđenoj potrebi te mora imati uvjerljive razloge, kao, na primjer, apsolutnu potrebu da se spriječi mogući tajni dogovor ili neko drugo krivično djelo, kao i da se zaštite svjedoci.¹⁰⁵ Slično tome, primjenjuje se povjerljivost korespondencije između osumnjičenog i njegovog advokata. Svako ograničenje privatnosti sastanaka ili korespondencije vrši se na iznimnoj osnovi i određuje se od slučaja do slučaja.

Takođe je od ključnog značaja da advokat dobije pristup odgovarajućim informacijama i dokumentima u posjedu ili pod kontrolom policije u što kraćem roku.¹⁰⁶

Studija slučaja - Pristup pravnoj pomoći po vlastitom izboru*

X je uhapšen u kući u kojoj su on i ostali osumnjičeni članovi terorističke organizacije držali jednog doušnika zatočenog. Odvođe ga u policijsku stanicu gdje on zatraži da razgovara s advokatom. Njegov zahtjev se odgađa s obrazloženjem da bi to moglo ugroziti prikupljanje dokaza. Ispituju ga u nekoliko navrata tokom dva dana prije konačnog odobrenja pristupa njegovog advokata. Dozvoljavaju mu da razgovara s njim, ali advokatu nije dozvoljeno da prisustvuje daljim ispitivanjima.

103 ECtHR, Salduz protiv Turske, br. 36391/02, 27. 11. 2008., stavovi 56.–62., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-89893>>.

104 Dokument OSCE-a iz Brisela, napomena 91.

105 ECtHR, S. protiv Švicarske, br. 12629/87, 13965/88, 28. 11. 1991., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57709>>.

106 Osmi kongres UN-a o prevenciji krivičnih djela i postupanju s počiniteljima, "Basic Principles on the Role of Lawyers", Havana, 27. 8. – 7. 9. 1990., Princip 21, <<http://www.unrol.org/files/UNBasicPrinciplesontheRoleofLawyers.pdf>>.

Pitanje: Da li je pravo osumnjičenog na pristup pravnoj pomoći po vlastitom izboru prekršeno u ovom slučaju?

Ne dozvoljavanje pristupa osobe X svom advokatu nije se desilo samo u trenutku optužbe nego i tokom preliminarne istrage u fazi ispitivanja u policijskoj stanici, kada je osoba X morala dobiti pristup pravnoj pomoći. Zabrana pristupa advokatu tokom prva dva dana ispitivanja i tokom svih daljih ispitivanja, gdje prava na odbranu mogu biti nepovratno oštećena, nikada ne može biti opravdana.

Zato se smatra da je pravo osumnjičenog na pristup advokatu po vlastitom izboru prekršeno od strane policije u ovom slučaju.

* Ova studija slučaja utemeljena je na činjenicama iz predmeta *John Murray protiv Velike Britanije* te na analizi pitanja iz nalaza ECtHR-a u tom predmetu.¹⁰⁷

Ipak, poznato je da policija ima opravdanu potrebu da obavi istražne radnje bez neprimjerenog ometanja. Postoje izuzetne okolnosti u kojima pravo na pristup advokatu može biti odgođeno. Međutim, o ograničenjima se mora odlučivati od slučaja do slučaja, moraju biti vanredne i privremene prirode i ne smiju rezultirati time da se u potpunosti onemogućí pravo na pristup pravnoj pomoći po vlastitom izboru. Advokatima se ne smije po diskrecijskom pravu zabraniti da sudjeluju u procesu krivične istrage.

Ne smiju postojati tenzije u odnosima policijskih istražitelja i advokata koji predstavljaju osumnjičene osobe. Svake godine, mnogi advokati budu ubijeni, prijeti im se, zastrašivani su ili uznemiravani na razne načine od strane državnih ili nedržavnih aktera samo zbog činjenice što obavljaju svoj posao. Advokati odbrane imaju suštinsku ulogu u analizi dokaza protiv osumnjičene osobe, te bez njih pravda ne bi mogla biti zadovoljena na pravilan i vjerodostojan način. Svaki neprimjeren pokušaj mijenjanja toka pravde putem uništenja dokaza ili putem nekih drugih nezakonitih radnji treba istražiti i procesuirati u potpunosti u skladu sa zakonom.

Aдекватna zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda na koju svaka osoba ima pravo zahtijeva djelotvoran pristup pravnim uslugama od strane nezavisnog pravnog stručnjaka. Evropski kodeks policijske etike propisuje da je policija

107 ECtHR, *John Murray protiv Velike Britanije*, br. 18731/91, 8. 2. 1996., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57980>>.

dužna „poštovati ulogu advokata odbrane u krivičnom postupku, te, gdje je moguće, osigurati djelotvornost prava na pristup pravnoj pomoći, posebno kada su u pitanju osobe lišene slobode“.¹⁰⁸

Kako bi mogle garantovati ovakav djelotvoran pristup, vlasti moraju osigurati advokatima da obavljaju svoje profesionalne dužnosti bez zastrašivanja, ometanja, uznemiravanja ili neprimjerenog uplitanja.

Naročito:

- Advokati ne smiju biti pod prijetnjom krivičnog gonjenja ili upravnih, ekonomskih ili drugih sankcija za bilo koju radnju poduzetu u skladu s priznatim profesionalnim dužnostima, standardima i etikom;
- Kada je sigurnost advokata ugrožena kao rezultat obavljanja svog posla, vlasti im moraju pružiti adekvatnu zaštitu; i
- Advokati ne smiju biti identificirani sa svojim klijentima ili njihovim predmetima, kao rezultat obavljanja svog posla.¹⁰⁹

3.4.5 Obaveza osiguranja liječničke njege

Obaveza osiguranja liječničke pomoći je važna zaštitna mjera kako za pritvorenu osobu tako i za policiju. Policija je dužna osigurati liječničku pomoć svakoj osobi u pritvoru. Kada država liši osobu slobode, preuzima odgovornost za ličnu sigurnost i fizički integritet te osobe, te zaštitu njene dobrobiti, od samog trenutka pritvaranja. Ako je neki pritvorenik bolestan, ozlijeđen ili mu je iz bilo kog razloga potrebna liječnička pomoć, poziva se ljekar, čiji spol se prethodno dogovara s pritvorenikom, ili se pritvorenika odvozi u bolnicu što je prije moguće. Nepružanje pravilne liječničke pomoći može dovesti policiju u situaciju kršenja propisa o zabrani zlostavljanja.

108 Vijeće Evrope, Preporuka Odbora ministara Rec (2001)10 o Evropskom kodeksu policijske etike, Strasbourg, 19. 9. 2001., stav 10, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=223251>>.

109 Osnovni principi o ulozi advokata, napomena 106, stav 18; i Dokument OSCE-a iz Brisela, napomena 91.

Studija slučaja - liječnička pomoć*

X je osumnjičen da je član terorističke organizacije te da je izvršio napade auto-bombama. Uhapšen je i odveden u policijski pritvor. Njegov prvi liječnički pregled obavlja se 14. dan od datuma pritvaranja, koji ukazuje na nedavno zadobijene ozljede na čelu i lijevoj sljepoočnici te na ranije ozbiljno teško oftalmološko stanje. Liječnik mu propisuje tri dana odmora zbog nedavno zadobijenih ozljeda i preporučuje operaciju oka. X je potom smješten u istražni zatvor.

U tom periodu, X podnosi žalbu zbog zlostavljanja u vezi s nedavno zadobijenim ozljedama. Policijski službenici koji su bili na dužnosti tokom njegovog pritvaranja izjavljuju da su te ozljede nanesene zbog sile korištene tokom hapšenja i zbog činjenice da je X udario glavom o vrata dok je pokušavao da pobjegne tokom ispitivanja.

X je nakon toga osuđen na kaznu zatvora zbog terorističkih bombaških napada. Dok je bio u pritvoru, pregledali su ga mnogi specijalisti u raznim prilikama u vezi s njegovim oftalmološkim problemima. Svi ljekari specijalisti preporučili su operaciju oka. Tokom šest godina, operacija oka X je stalno odgađana zbog čega mu se stanje pogoršalo i uzrokovalo velike bolove. Liječnici su nakon toga, još jednom, ponovili da mu je hitno potrebna operacija oka.

Pitanje: Da li su vlasti onemogućile osobi X da dobije pravilnu liječničku pomoć? Mogu li biti pozvani na odgovornost zbog okrutnog, neljudskog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja?

Odgovor na ovo pitanje zahtijeva razlikovanje njegove nedavno zadobijene povrede od ranijeg ozbiljnog oftalmološkog problema.

Budući da je X zadobio ozljede dok je bio u pritvoru, policija mora dati opravdano objašnjenje o tome kako je ozlijeđen. Mora pružiti dokaze za svoje navode i dovesti u sumnju navode osobe X.

U ovom slučaju, X nije prošao liječnički pregled po hapšenju. Ako je sila korištena pri hapšenju uzrokovala te ozljede, to je trebalo zabilježiti u tom trenutku, a policija je trebala pružiti dokaze da je korištena sila bila srazmjerna i apsolutno potrebna. Budući da gore pomenuti pregled nije obavljen, ne postoji ništa što bi potvrdilo policijsku verziju činjenica. Pored toga, niti u jednim policijskim zabilješkama ne pominje se izbijanje incidenta tokom ispitivanja, te nema naznaka o tome kada se takav incident desio.

Zbog toga se ne može potvrditi da je X zadobio te ozljede vlastitim djelovanjem, kao što je opisala policija. Na osnovu toga, mora se pretpostaviti da su ozljede izazvane djelovanjem policije. U ovom slučaju, nepružanje pravilne liječničke pomoći od samog trenutka pritvaranja ne samo da predstavlja kršenje prava X na zaštitne mjere nakon lišavanja slobode nego je dovelo do toga da policija mora odgovarati zbog neljudskog ponašanja.

Još jedan problem se javlja u vezi sa stalnim odgodama operacije oka osobe X.

Budući da su pritvorenici i zatvorenici u veoma ugroženom položaju po pitanju dostupnosti liječničke pomoći, vlasti su dužne osigurati im adekvatnu i potrebnu liječničku pomoć, posebno kada je ona hitno potrebna.

X je godinama patio od ozbiljnih oftalmoloških problema. Nekoliko specijalista je ustanovilo da mu je potrebna operacija oka, što znači da su vlasti bile svjesne toga od samog početka njegovog pritvaranja. Kako mu se stanje pogoršavalo, liječnici su isticali hitnost ove operacije. Uprkos tome, X nije primio liječničku pomoć šest godina bez opravdanog razloga, što mu je uzrokovalo velike bolove dugi niz godina.

U svjetlu ovih činjenica, može se ustanoviti da vlasti nisu pružile adekvatnu i potrebnu liječničku pomoć osobi X za njegov ozbiljan oftalmološki problem, što predstavlja neljudsko i ponižavajuće postupanje.

* Ova studija slučaja utemeljena je na činjenicama iz predmeta *Wenerski protiv Poljske* i *Altay protiv Turske* te na analizi pitanja iz nalaza ECtHR-a u tim predmetima.¹¹⁰

110 Vidi, ECtHR, *Wenerski protiv Poljske*, br. 44369/02, 20. 4. 2009., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-90722>>; i ECtHR, *Altay protiv Turske*, br. 22279/93, 22. 5. 2001., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-64019>>.

Kako bi se pružila liječnička pomoć vlasti moraju osigurati sljedeće:

- Osoba dovedena u policijski pritvor ima pravo na pregled, ako želi, od strane liječnika po vlastitom izboru, pored liječničkog pregleda od strane liječnika kojeg je pozvala policija. To ne znači da pritvorenik ima pravo odbiti pregled liječnika koji nije doveden po njegovom izboru. Svrha bilo kojeg drugog pregleda jeste osiguranje dodatne zaštite od zlostavljanja, a ne nepriznavanje uloge zvanično imenovanog liječnika. Od pritvorenika se može zatražiti da plati troškove svakog dodatnog liječničkog pregleda;
- Svi liječnički pregledi osoba u pritvoru obavljaju se u potpunom odsustvu policijskih službenika, ukoliko liječnik izričito ne zahtijeva njihovo prisustvo u pojedinačnom slučaju;
- Sve nalaze svakog pregleda, kao i svaku relevantnu izjavu osobe u pritvoru i zaključke liječnika, isti liječnik bilježi u pisanom obliku i stavlja na raspolaganje osobi u pritvoru i njenom advokatu; i
- Striktno se poštuje povjerljivost medicinskih podataka između pacijenta i liječnika. Isključivo advokat osobe u pritvoru ima pristup tim podacima.¹¹¹

3.5 ISPITIVANJE OSOBA OSUMNJIČENIH ZA TERORIZAM

Ispitivanje osumnjičenih terorista je veliki segment istrage i od ključnog je značaja shvatiti svrhu ispitivanja u krivičnom postupku. To je specijalistički zadatak i zahtijeva specijalnu obučenost. Krajnji cilj ispitivanja je dobiti tačne i pouzdane informacije kako bi se otkrila istina o pitanjima pod istragom. Međutim, cilj nije dobiti priznanje od nekoga za koga službenik koji vrši ispitivanje smatra da je kriv. U ovom pogledu, Kodeks ispitivanja osumnjičenih za krivično djelo mogao bi policiji biti od koristi.¹¹²

U brojnim policijskim snagama, postojala je kultura ispitivanja čiji je jedini i glavni cilj bio da se izvuče priznanje od osumnjičene osobe. Često se ignoriše činjenica da osumnjičena osoba može biti nevinna u smislu bilo kakvog učešća u terorističkim aktivnostima. To je dovelo do ozbiljnih zlostavljanja koja su ponekad završavala i smrću osumnjičene osobe. Policijski službenici koji sudjeluju u

111 "Report to the Government of the Czech Republic on the visit to the Czech Republic carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), 16. – 26. 2. 1997.", napomena 102, stav 30. Iako se preporuke CPT-a odnose na određene države, formulacija predmetne preporuke se koristi u izvještajima za većinu, ako ne, i za sve države članice Vijeća Evrope.

112 "12th General Report on the CPT's activities", 1. 1. – 31. 12. 2001., Evropska komisija za prevenciju mučenja, 3. 9. 2002., CPT/Inf (2002.) 15, stav 34, <<http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-12.pdf>>.

tim nezakonitim postupanjima često to rade jer vjeruju, u dobroj namjeri, da je osumnjičenik kriv i da je jedini način da se to dokaže i da se osumnjičenik osudi jeste da se osumnjičenik ubijedi da prizna izvršenje krivičnog djela. Kada osumnjičeni ne želi priznati, može doći do prijetnji osumnjičeniku ili fizičkog zlostavljanja, što se ponekad može podvesti i pod mučenje. U nekim policijskim snagama pribjegavanje zlostavljanju je kako sistemsko tako i sistematično. Ovakva postupanja se ne mogu opravdati ni pod kakvim okolnostima, u koje spada i antiteroristički kontekst, te predstavlja kršenje propisa o zabrani mučenja, kao i drugih okrutnih, neljudskih i ponižavajućih postupanja.

Studija slučaja - postupanje u policijskom pritvoru *

X je identificiran od strane jednog pritvorenika da je član terorističke organizacije, te je nakon toga doveden u pritvor. U pritvoru se nalazi već danima. U ovom periodu, navodno je imao povez preko očiju dok su ga ispitivali, bio je obješen za ruke dok su mu bile vezane iza leđa, podnosio je elektrošokove i polijevan je vodom što mu je pogoršavalo stanje, te su ga tukli, šamarali i verbalno zlostavljali. Ovakvo postupanje trebalo ga je prisiliti da prizna da poznaje pritvorenika koji ga je identificirao.

Nakon puštanja, X je izgubio sposobnost pokretanja ruku i šaka. Liječnički pregledi potvrđuju da njegovo stanje odražava postupanje koje je navodno pretrpio dok je bio u pritvoru.

Pitanje: Da li ovakvo postupanje osumnjičenog predstavlja mučenje?

Ako se pojedinac dovede u pritvor u dobrom zdravstvenom stanju, ali je ozlijeđen u vrijeme puštanja, policija je dužna pružiti vjerodostojno objašnjenje o tome šta je uzrokovalo ozljede. Ako ne uspije u tome, postoji snažna pretpostavka da je policija zlostavljala pojedinca.

Ovo postupanje s osobom X zahtijevalo je izvjesnu pripremu i napor te je, zbog toga, moglo biti nanoseno isključivo namjerno od strane policije. Ovo postupanje izazvalo je strašne bolove i u liječničkim nalazima navedeno je da je to dovelo do paralize ruku osobe X. Dalje, izvršeno je da bi se izvukle informacije od osobe X.

U ovakvim okolnostima, ovo postupanje predstavlja mučenje.

* Ova studija slučaja utemeljena je na činjenicama iz predmeta *Aksoy protiv Turske* te na analizi pitanja iz nalaza ECtHR-a u tom predmetu.¹¹³

U slučajevima terorizma, policija može biti pod posebno velikim pritiskom, kako od strane viših policijskih službenika i ministara tako i od strane medija i javnosti, u smislu dobijanja informacija i priznanja u što kraćem roku. To može povećati vjerovatnoću da će doći do mučenja ili zlostavljanja. Rizik je čak i veći ako pravni sistem temelji presude isključivo ili u velikoj mjeri na priznanjima i dokazima koje policija prikupi dok je osoba u pritvoru ili u istražnom zatvoru, posebno ako se ispitivanje obavlja bez prisustva advokata pritvorenika. Policija ima dužnost da se odupre ovom pritisku i obavi svoje zadatke na nezavisan i objektivan način, otvorenog uma u svakoj fazi istrage, čak i kada ispituje osumnjičenog za kojeg postoje ozbiljni dokazi. Svaka krivična istraga mora biti otvorenog uma i biti usmjerena na otkrivanje istine. Kada policija ovo zaboravi, rizik pravljenja pogreške ili neizvođenja pred lice pravde je velik.

Tri komponente koje definiraju mučenje:

- Ozbiljnost nanosene boli;
- Svrha takvog postupanja; i
- Činjenica da je mučenje izvršila i započela osoba, uz pristanak ili prećutnu saglasnost, tokom vršenja službene dužnosti.¹¹⁴

Postoji razlika između mučenja i drugih vidova okrutnog, neljudskog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Sve te radnje su izvršene od strane osobe na službenoj dužnosti. Međutim, mučenje se vrši posebno u svrhu

113 ECtHR, *Aksoy protiv Turske*, br. 21987/93, 18. 12. 1996., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58003>>.

114 CAT, član 1, napomena 12.

prikupljanja informacija ili iznude priznanja, a stepen izazvane boli je viši u odnosu na druge vidove zlostavljanja.

Prag razlikovanja stepena boli prilikom mučenja od stepena boli izazvane drugim vidovima okrutnog, neljudskog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja nije jasno definisan. Međutim, smanjen je u zadnjih nekoliko godina, te se postupanja koja ranije nisu nužno predstavljala mučenje sada smatraju postupanjima s pomenutim smanjenim stepenom.¹¹⁵ Ova kvalifikacija onoga šta se smatra mučenjem ili drugim vidom zlostavljanja temelji se na specifičnim okolnostima svakog pojedinačnog slučaja, uzimajući u obzir kriterije poput dužine trajanja postupanja, fizičke i psihičke posljedice, kao i rodnu pripadnost, starosnu dob i zdravstveno stanje žrtve.¹¹⁶

Međutim, kada je praksa u pitanju, ovo razlikovanje u velikoj mjeri nije relevantno. U ostatku teksta, kada se izraz „mučenje“ koristi samostalno, podrazumijeva i druge vidove okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.

Mučenje i drugi vidovi okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja apsolutno su zabranjeni prema međunarodnom pravu.

Posebni postupci u antiterorističkom kontekstu ustanovljeni su kao mučenje ili zlostavljanje.¹¹⁷ Primjeri su elektrošokovi, udaranje po tabanima i simulacija egzekucije. Ostali primjeri podrazumijevaju sljedeće:

- Mučenje simulacijom utapanja je tehnika mučenja kada je osumnjičeni zavezan i polijeva se vodom po ustima i nosu kao simulacija davljenja;
- Lišavanje sna je tehnika koja se koristi prvenstveno da se osumnjičeni izmori i, na taj način, da mu se smanji otpor pri ispitivanju kako bi se iznudilo priznanje. Ispitivanje može trajati dan i noć u raznim intervalima na duže vrijeme, gotovo stalno uz rotaciju timova istražitelja tokom perioda koji prelazi 24 sata;
- Ponižavanje osumnjičenika ili članova njihove porodice još je jedna tehnika koje može postati i javno ponižavanje tako što se prisiljavaju ženski članovi porodice koji dolaze u posjetu da se skidaju pred drugim ljudima, uz verbalne uvrede;

115 Vidi Countering Terrorism, Protecting Human Rights: A Manual, napomena 19, str. 121.–123.

116 Frérot protiv Francuske, napomena 81, stav 35; i ECtHR presude, napomena 47.

117 Countering Terrorism, Protecting Human Rights: A Manual, napomena 19, str. 128.

- Prisiljavanje osumnjičenog da ostane satima u „stresnom položaju“ s prstima visoko podignutim iznad glave, raširenim nogama sa stopalima prema unazad, što prisiljava osumnjičenog da stoji na nožnim prstima s tjelesnom težinom najvećim dijelom oslonjenom na nožne prste;
- Izlaganje buci i lišavanje hrane i pića su tehnike koje prethode ispitivanju osumnjičenih; i
- Stavljanje kapuljače ili navlake na glavu je postupak potpunog prekrivanja glave da bi se osumnjičenik spriječio da identificira policijske službenike koji ga zlostavljaju. Pojedinci koji su predmet ovakvog postupanja, koje je ponekad praćeno i udaranjem, ne mogu slobodno disati, dezorijentirani su i nalaze se pod ogromnim pritiskom. Čak i kada se ne vrši zlostavljanje, stavljanje navlake na glavu ili poveza preko očiju osobi u pritvoru predstavlja vrstu okrutnog postupanja, što često rezultira psihološkim zlostavljanjem.

Pored ovih konkretnih primjera, bilo koje drugo postupanje koje izaziva fizičku ili psihičku patnju, a od strane osobe na službenoj dužnosti, smatra se mučenjem ili drugim vidom neljudskog ili ponižavajućeg postupanja. Postupanja koja možda na prvi pogled ne izgledaju toliko ekstremno kao gore pomenuti primjeri mogu predstavljati zlostavljanje, ovisno o okolnostima u kojima se vrše i patnju koju izazivaju, ili mučenje, ovisno o stepenu jačine boli i namjeri policijskoj službenika zbog koje je nanosi. I mučenje i zlostavljanje apsolutno su zabranjeni prema međunarodnom pravu iz oblasti ljudskih prava.

Pribjegavanje mučenju ili zlostavljanju tokom ispitivanja je zakonom zabranjeno, moralno neprihvatljivo i u praksi neefikasno:

- Mučenje i zlostavljanje su krivična djela prema međunarodnom pravu i potrebno ih je zabraniti i domaćim zakonima;
- Dokazi iznudeeni mučenjem ili zlostavljanjem nisu prihvatljivi niti na jednom sudu;
- Princip zabrane prisilnog udaljenja ili vraćanja apsolutno zabranjuje protjerivanje, povratak ili izručenje osumnjičenog teroriste u državu u kojoj se može suočiti s rizikom mučenja ili zlostavljanja;
- Mučenje ugrožava saradnju sa stranim policijskim agencijama; i
- Mučenje i zlostavljanje nisu djelotvorni.

3.5.1 Mučenje i nehumano postupanje su krivična djela prema međunarodnom pravu i treba ih zabraniti zakonom u domaćem pravnom sistemu¹¹⁸

Vladavina zakona zahtijeva da se razmotri ne samo ono što je učinjeno, već i način na koji je to učinjeno. Policijski službenici dužni su poštovati i provoditi sve zakone, uključujući tu i zakone kojima se štite ljudska prava. Njihov je zadatak provedba svih zakona, na način koji je u skladu sa principima zaštite ljudskih prava. Ukoliko policija ne primjenjuje takav pristup, time ne samo da ne umanjuje stopu kriminala, već doprinosi njenom povećanju, jer pripadnici policije sami čine krivična djela za koja treba da odgovaraju.

Tortura i ostali oblici zlostavljanja su krivična djela u skladu sa međunarodnim pravom i sve države članice OSCE-a obavezale su se da će domaćim propisima tretirati kao krivično djelo sva djela torture (uključujući tu i ostale okrutne, nehumane i ponižavajuće oblike postupanja ili kažnjavanja), osigurati izricanje adekvatnih kazni za djela te vrste, te žrtvama staviti na raspolaganje adekvatan pravni lijek. Svaki pokušaj počinjenja torture, kao i učešće ili saučesništvo u torturi, trebaju podlijegati sličnim odredbama o krivičnoj odgovornosti. Da bi to bilo moguće, potrebno je da definicija torture u domaćim propisima bude usklađena sa međunarodnim standardima, a naročito sa Konvencijom protiv torture.

Studija slučaja - Saučesništvo u torturi*

Osobu X iz autobusa su izveli agenti države A i držali u pritvoru bez mogućnosti da stupi u kontakt sa bilo kim 23 dana. Za to vrijeme, osoba X više puta je podvrgavana ispitivanjima i optuživana za članstvo u terorističkoj organizaciji, bez podizanja optužnice. Uskraćena joj je mogućnost da se obrati advokatu, prevodiocu i službeniku matične države zaduženom za konzularne poslove, kao i članovima porodice.

Potom je predana agentima države B, bez ikakvog naloga za hapšenje ili zakonitog zahtjeva za izručenje, gdje je na aerodromu bila podvrgnuta torturi, u prisustvu agenata države A.

Država A ne traži diplomatske garancije da službenici države B neće mučiti osobu X, bez obzira na postojanje javno dostupnih informacija koje ukazuju na postojanje razloga za bojazan da bi osoba X mogla biti izložena riziku mučenja za vrijeme dok je pod njihovim nadzorom.

118 Detaljno obrazloženje statusa torture u međunarodnom pravu i uticaja tog statusa na domaće pravne sisteme sadržano je u publikaciji pod naslovom: *Countering Terrorism, Protecting Human Rights: A Manual (Suzbijanje terorizma, zaštita ljudskih prava: Priručnik)*, op. cit., napomena 19, poglavlje 10.

Agenti države B potom zračnim putem prebacuju osobu X u treću zemlju, gdje je drže četiri mjeseca. Uslovi u kojima se osoba X nalazi dok je pod nadzorom države B su nehumani i ponižavajući. Osoba je podvrgavana prelaćivanju od strane naoružanih čuvara, te nasilnom i dugotrajnom saslušavanju. Takođe je nakon štrajka glađu podvrgnuta prisilnom hranjenju te joj je uskraćen pristup zdravstvenom zbrinjavanju. Nije službeno optužena niti izvedena pred sudiju te nema pristup vanjskom svijetu, uključujući tu i pristup predstavnicima svoje matične zemlje.

Četiri mjeseca kasnije, agenti države B, zračnim putem premještaju osobu X u drugu zemlju, gdje je oslobođaju.

Pitanje: Da li su nadležni organi države A saučesnici u torturi osobe X?

Osoba X bila je podvrgnuta torturi dok je bila u državi A te u pritvoru u državi B. Takođe je bila podvrgnuta torturi nakon transfera u treću zemlju. Prilikom razmatranja da li su nadležni organi države A odgovorni za saučesništvo u torturi, nužno je razmotriti dvije situacije:

- Zlostavljanje koje se desilo na aerodromu na teritoriji njihove zemlje; i
- Zlostavljanje koje se desilo u trećoj zemlji.

Službenici države A omogućili su transfer osobe X u pritvor države B. Bili su prisutni dok su osobu X na aerodromu mučili službenici države B, te nisu učinili ništa da to spriječe. Budući da je zlostavljanje počinjeno u državi A uz prešutnu saglasnost službenika te države, nadležni organi države A saučestvovali su u torturi i za to moraju odgovarati.

U vrijeme transfera, javno dostupne informacije ukazivale su na postojanje uvjerljivih razloga za bojazan da će osoba X biti podvrgnuta zlostavljanju agenata države B. Prema tome, nadležni organi države A znali su, ili su trebali znati da je osoba X izložena riziku.¹¹⁹ Međutim, taj rizik nije uzet u obzir pri donošenju odluke o izručenju osobe X državi B. U tim okolnostima, nadležni organi države A trebali bi odgovarati za saučesništvo u torturi.

* Ova studija slučaja zasnovana je na činjenicama iz predmeta *El-Masri protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije* i analize činjenica proisteklih iz tog predmeta, koju je izvršio Evropski sud za ljudska prava.¹²⁰

119 Princip zabrane protjerivanja ili vraćanja bit će detaljnije obrazložen u poglavlju 3,5,3 ovog Priručnika.
120 ECtHR, *El-Masri protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*, Aplikacija br. 39630/09, 13. decembar 2012., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-115621>>.

Države imaju pozitivnu obavezu da pokrenu nezavisnu i efikasnu istragu svaki put kada se javi osnovana sumnja da je na njihovoj teritoriji počinjeno krivično djelo mučenja.¹²¹ Unatoč činjenici da su u nekim državama male šanse da će doći do brzog kažnjavanja odgovornih te da u državama koje pribjegavaju torturi i zlostavljanju može postojati praksa nekažnjavanja odgovornih za takvo postupanje, počinioци mora biti jasno da se stanje mijenja. Mučenje je krivično djelo koje ne zastarijeva, te počinioци tog djela mogu biti krivično gonjeni kako u matičnoj državi, tako i u drugim državama. Osim toga, pod određenim okolnostima moguće je utvrđivanje međunarodne nadležnosti u predmetima mučenja.¹²²

3.5.2 Dokazi proistekli iz torture ili zlostavljanja nisu prihvatljivi ni pred jednim sudom

Iskazi proistekli iz mučenja ne smiju se koristiti kao dokaz ni u kakvom postupku, izuzev postupka pokrenutog protiv počinioца mučenja.¹²³ To obuhvata i iskaze i priznanja proistekla iz drugih zabranjenih oblika postupanja.¹²⁴ U većini država primjenjuju se propisi o neprihvatljivosti dokaza ukoliko postoji bilo kakva sumnja u njihovu vjerodostojnost ili u način pribavljanja tih dokaza. Prema tome, mučenje ili nehumano postupanje prema osobi osumnjičenoj za terorizam, ugroziti će istražni i krivični postupak protiv te osobe.

Studija slučaja - neprihvatljivost dokaza proisteklih iz mučenja ili nehumanog postupanja*

Osoba X uhapšena je i odvedena u policijsku stanicu zbog sumnje da je član nezakonite organizacije. U pritvoru provodi 11 dana. Bez mogućnosti da se obrati advokatu, osoba X daje detaljne izjave o organizaciji i njenim članovima. Kasnije tvrdi da su je pripadnici policije mučili da bi iz nje izvukli priznanje.

Posljednjeg dana svog boravka u pritvoru, osobu X pregleda ljekar, koji konstatuje da je osoba pretrpjela teške ozljede. Potom osobu X izvede pred sudiju, koji izdaje nalog da osoba ostane u pritvoru do početka suđenja.

121 Obaveze prema OSCE-u i međunarodni standardi, op. cit., napomena 21; i Konvencija protiv torture, član 12.

122 U skladu sa odredbama članova 5 i 7 Rimskog statuta iz 1998. godine, Međunarodni krivični sud može imati nadležnost u slučajevima mučenja, pod određenim uslovima. Osim toga, brojne države su domaćim propisima povjerile ovlaštenja za krivično gonjenje u predmetima mučenja, domaćim pravosudnim organima.

123 Konvencija protiv torture, član 15.

124 Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 20, op. cit., napomena 83, stav. 12; i Interamerička komisija za ljudska prava (IACHR), Rezolucija 1/08, op. cit., napomena 101, princip V – postupak propisan zakonom.

Podnosi se žalba zbog nehumanog postupanja i pokreće postupak protiv postupajućih policijskih službenika.

Domaćim propisima zabranjena je upotreba dokaza proisteklih iz mučenja. Međutim, izjava osobe X kao i materijali izuzeti iz stana osobe X u vrijeme hapšenja koriste se kao dokaz u krivičnom postupku. Osoba X osuđena je za rukovođenje naoružanom bandom.

Pitanje: Da li korištenje izjave osobe X u svojstvu dokaza predstavlja povredu prava te osobe na pravičan postupak?

Neophodno je ocijeniti:

- Da li su izjave koje je dala osoba X proistekle iz mučenja ili drugih oblika nehumanog postupanja; i
- Da li je korištenje tih izjava u svojstvu dokaza u suprotnosti sa garancijama o pravičnom postupku.

U ovom slučaju postoji opravdana sumnja da su policijski službenici nehumanom postupali prema osobi X, na što ukazuje i ljekarski nalaz. Osim toga, tokom krivičnog postupka pokrenutog protiv njih, policijski službenici nisu pružili nikakvo obrazloženje ozljeda koje je pretrpjela osoba X.

Uz sve navedeno, osobi X uskraćeno je pravo na pristup advokatu, i prisustvo advokata prilikom ispitivanja, u situaciji kada je bila naročito ugrožena zbog lišavanja slobode i nehumanog postupanja.

Pravo osumnjičenog da se brani šutnjom i pravo da ne inkriminira sam sebe, osnovne su pretpostavke pravičnog postupka. Pravo osumnjičenog da ne inkriminira sam sebe zahtijeva od tužilaštva da u krivičnom postupku dokaže svoje tvrdnje bez korištenja dokaza dobijenih prisilom ili postupanjem suprotnim od volje osumnjičenog.

Unatoč postojanju procesnih garancija propisanih domaćim zakonima, dokazi koji su navodno proistekli iz mučenja doprinijeli su izricanju osuđujuće presude. Bez obzira na ulogu koju su imale u ishodu postupka, izjave koje je dala osoba X uzete su u obzir u cilju utvrđivanja činjeničnih elemenata slučaja.

Upotreba dokaza proisteklih iz mučenja ili drugih oblika nehumanog postupanja strogo je zabranjena. Prema tome, u ovom slučaju osobi X uskraćeno je pravo na pravičan postupak.

* Ova studija slučaja zasnovana je na činjenicama iz predmeta *Örs i ostali protiv Turske* i analize činjenica proisteklih iz tog predmeta, koju je izvršio Evropski sud za ljudska prava.¹²⁵

125 Evropski sud za ljudska prava, *Örs i ostali protiv Turske*, Aplikacija br. 46213/99, 20. juni 2006., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-75914>>.

3.5.3 Princip zabrane protjerivanja ili vraćanja apsolutno zabranjuje vraćanje ili izručenje osoba osumnjičenih za terorizam u državu u kojoj bi bili podvrgnuti mučenju

Princip zabrane protjerivanja odnosi se na univerzalnu obavezu država da ne vraćaju, istjeruju ili izručuju državljane drugih država u slučajevima kada postoji osnovana sumnja da će biti izloženi opasnosti od podvrgavanja mučenju, nehumanom ili ponižavajućem postupanju.¹²⁶ Prema tome, drugim državama zakonom je zabranjeno da izručuju ili deportuju osobe u državu koje su u prošlosti pribjegavale mučenju ili nehumanom postupanju prema osumnjičenima ili koje su poznate po grubim kršenjima ljudskih prava.¹²⁷ Pripadnici policijskih agencija koji pribjegavaju mučenju, uključujući tu i mučenje tokom ispitivanja, mogu time ugroziti buduće istražne i sudske postupke, jer svojim ponašanjem sprečavaju izručenje i pokretanje krivičnog postupka protiv osumnjičenih za terorizam.

Princip *zabrane protjerivanja* takođe se primjenjuje u slučajevima kada postoji rizik nepopravljive štete, proizvoljnog pritvaranja, prisilnog nestanka i nepravičnog postupka.

Studija slučaja - Princip zabrane protjerivanja*

Osoba X osumnjičena je za članstvo u nezakonitoj tajnoj opozicionoj grupi u matičnoj zemlji. Iz straha od progona, bježi u državu B, gdje joj je uskraćen azil. Nekoliko godina kasnije, uhapšena je u državi B zbog sumnje da pripada terorističkoj organizaciji, ali je oslobođena po svim tačkama optužnice. Dvije godine kasnije, kada je zaključeno da predstavlja prijetnju po nacionalnu sigurnost države B, dobija naredbu da napusti državu. Osoba X ističe da će biti u opasnosti da postane žrtva mučenja u slučaju protjerivanja u matičnu državu. Mediji koji djeluju u matičnoj državi i u državi B prate slučaj i o njemu izvještavaju.

Pitanje: Da li bi nadležni organi protjerivanjem osobe X u državu porijekla prekršili princip zabrane protjerivanja?

126 Konvencija protiv torture, član 3. Takođe pogledati Izvještaj specijalnog izvjestioca UN-a o promoviranju i zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda u okviru borbe protiv terorizma, Martina Scheinina, Izvještaj Vijeću UN-a za ljudska prava, 22. decembar 2010., A/HRC/16/51, tačka 38, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/16/51>>; i Interamerička komisija za ljudska prava (IACHR), Rezolucija br. 2/06, Guantanamo Bay Precautionary Measures (Mjere predostrožnosti u bazi Guantanamo Bay), Washington, 28. juli 2006., <<http://www.cidh.org/annualrep/2006eng/ANNEXES/Annex%205eng.htm>>.

127 Ibid; Konvencija protiv torture, član 3.

Zabrana torture i nehumanog postupanja je apsolutna. Nije dozvoljeno razmatrati rizik izlaganja torturi ili nehumanom postupanju u kontekstu razloga za protjerivanje određene osobe, uključujući tu i nacionalnu sigurnost.

Prije deportacije osobe u drugu državu, državni organi dužni su izvršiti adekvatnu procjenu rizika izlaganja te osobe torturi ili nehumanom postupanju u toj državi. Takva procjena mora uzeti u obzir postojanje prakse grubih, flagrantnih ili masovnih kršenja ljudskih prava u toj zemlji.

Ukupno stanje ljudskih prava u matičnoj državi osobe X i dalje je razlog za ozbiljnu zabrinutost. Dokazi brojnih objektivnih izvora pokazuju da se osobe u pritvoru suočavaju sa stvarnim rizikom nehumanog postupanja. Iako je osoba X oslobođena optužbi u državi B, o njenom slučaju mediji su intenzivno izvještavali, a nadležni organi matične zemlje obaviješteni su o pritvaranju osobe X u cilju deportacije.

Imajući u vidu te informacije, postoji opravdana bojazan da će osoba X biti pritvorena i saslušavana u svojoj matičnoj zemlji, te da će biti izložena riziku nehumanog postupanja. Prema tome, protjerivanje te osobe predstavljalo bi kršenje principa zabrane protjerivanja, kao i kršenje apsolutne zabrane mučenja i okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.

* Ova studija slučaja zasnovana je na činjenicama iz predmeta *A. protiv Holandije*, i analize činjenica proisteklih iz tog predmeta, koju je izvršio Evropski sud za ljudska prava.¹²⁸

3.5.4 Saradnja sa policijskim agencijama drugih država bit će narušena

Policijske agencije koje poštuju vladavinu zakona i ljudska prava nerado saraduju sa policijskim agencijama u državama u kojima postoji praksa kršenja ljudskih prava. To može dovesti do izolacije i nemogućnosti postizanja napretka u istražnim postupcima koje vode takve agencije. Imajući u vidu njen međunarodni karakter, ovo pitanje izrazito je važno u borbi protiv terorizma, što je naročito izraženo u sferi razmjene obavještajnih materijala.¹²⁸ Neke države vode službeni spisak država u kojima je prisutan problem torture. Države se mogu naći na tom spisku zbog primjene tehnika ispitivanja u kojima se koriste prisilno skidanje odjeće, izolacija, stavljanje poveza preko očiju, uskraćivanje sna, i drugi slični oblici postupanja.

128 Specijalni izvijestilac Ujedinjenih nacija za torturu i ostale okrutne, nehumane i ponižavajuće oblike postupanja ili kažnjavanja, Theo van Boven, Izvještaj Vijeću za ljudska prava, 3. februar 2011., *op. cit.*, tačka 39.

3.5.5 Mučenje i nehumano postupanje nisu učinkoviti

Studija slučaja - Povreda sudskog postupka i izostanak pravde*

U okviru kampanje koju je pokrenula teroristička organizacija, dolazi do eksplozije dviju bombi na dvije lokacije pune ljudi u centru grada. Eksplozije su uzrokovale pogibiju 21 i ranjavanje 160 osoba, sa velikim brojem teških ozljeda. Treća eksplozivna naprava, takođe postavljena u centru grada, nije se aktivirala.

Istoga dana policija zaustavlja petoricu muškaraca u trajektnoj luci. Oni su napustili grad neposredno prije eksplozija. Krenuli su na sahranu člana terorističke organizacije povezanog sa bombaškim napadima. Prilikom policijskog saslušanja u trajektnoj luci, ne otkrivaju prave razloge svog putovanja.

Za vrijeme njihovog saslušanja i pretresa, policija dobija obavijest o bombaškim napadima. Policija odvodi muškarce u lokalnu policijsku stanicu, u cilju obavljanja forenzičkih analiza i dodatnog saslušanja. Forenzička analiza pokazuje da su trojica uhapšenih vjerovatno rukovali eksplozivnim materijama. Policija tvrdi da je jedan od njih priznao krivicu tokom vremena provedenog u policijskoj stanici. Muškarci kasnije tvrde da su u policijskoj stanici bili pretučeni.

Sljedećeg jutra, petorica muškaraca predata su policiji grada u kojem je došlo do eksplozija. Šesti muškarac, koji ih je ispratio na željezničkoj stanici, uhapšen je istog dana. Svi su detaljno ispitivani, bez mogućnosti da se obrate advokatu. Petorica od šest muškaraca potpisuju izjave u kojima priznaju da su postavili bombe. Njihova priznanja su kontradiktorna, i ne sadrže nikakve nove informacije o bombaškim napadima, uz sve što policija već zna o tome.

Na suđenju, muškarci poriču ranije date izjave i tvrde da su izjave rezultat nehumanog postupanja. Oni izjavljuju da se nehumano postupanje sastojalo od udaraca pesnicama i nogama, udaraca palicama i nanošenja opekotina cigaretom, te uskraćivanja sna i hrane. Takođe su bili izloženi psihološkom pritisku, koji se sastojao od uvjeravanja da su gomile ljutih ljudi okružile njihove domove i da prijete da će poubijati njihove supruge i djecu. Jednom od ljudi rečeno je da će mu porodica biti zaštićena, pod uslovom da potpiše priznanje krivice. Muškarci dalje tvrde da im je policija prijetila da će im pucati u noge, a jedan od njih tvrdi da mu je prilikom saslušanja u usta više puta stavljana cijev pištolja, uz povlačenje obarača u nekoliko navrata.

Tokom suđenja, osporava se pouzdanost urađenih forenzičkih ispitivanja, a niz različitih eksperata tvrdi da su dokazi koje su pružili osumnjičeni nepouzdan. Sudija ipak donosi odluku da su izjave o priznanju krivice prihvatljive sudu i ističe da prednost daje dokazima koji govore u prilog pouzdanosti forenzičkih

ispitivanja. Porota je sve muškarce oglasila krivim, te im je stoga izrečena doživotna zatvorska kazna.

Gotovo neposredno nakon završetka suđenja dolazi do pokretanja medijske kampanje kojom se traži poništenje izrečene presude. Žalbeni sud više puta razmatra žalbu i svaki put je odbacuje. Gotovo 17 godina nakon hapšenja, šestorica muškaraca pušteni su na slobodu. Tada već postoje jasni dokazi da su forenzička ispitivanja u njihovom slučaju bila nepouzdana, te brojni dokazi koji ukazuju da su pripadnici policije lažno svjedočili, te da su odgovorni za nasilje i prijetnje. Osuđujuća presuda je poništena. Svakom od muškaraca dodijeljena je novčana nadoknada. Trojica policajaca koji su učestvovali u saslušavanjima kasnije su optuženi za krivokletstvo, ali predmeti protiv njih nikada se nisu našli pred sudom.

Pitanje: Kakve je posljedice imalo nehumano postupanje na pravo osumnjičenih na pravičan postupak? Kako je nehumano postupanje uticalo na odgovor krivičnog pravosuđa na terorističke napade?

Policijski službenici vjerovatno su postupali na opisani način jer su osjećali da su pod pritiskom da brzo ostvare rezultat. Smatrali su da su osumnjičeni muškarci teroristi, a i javnost je bila veoma uznemirena zbog napada. Međutim, ako su šestorica muškaraca stvarno bili krivi, postupci policije, koji su za svaku osudu i koji su otkriveni mnogo kasnije, doveli su do povrede njihovog prava na pravičan postupak. Ta povreda prava osumnjičenih, dovela je do njihovog oslobađanja i isplate znatnog novčanog iznosa na teret poreznih obveznika, na ime nadoknade. S druge strane, ako su – kao što je opšteprihvaćeno i kako pokazuju dokazi, muškarci bili potpuno nevini za bilo kakvo zlodjelo, to znači da je šest nevinih osoba osuđeno da provedu velik dio života u zatvoru, što je imalo pogubne posljedice po njih lično i po članove njihovih porodica, dok su sve to vrijeme stvarni krivci ostavljeni na slobodi da i dalje postavljaju bombe i ubijaju neđužne građane. Ovaj slučaj školski je primjer povrede sudskog postupka i izostanka pravde.

* Ova studija slučaja zasnovana je na činjenicama iz predmeta *R. protiv McIlkennija i Ostalih*, pred Žalbenim sudom Velike Britanije (Krivični odjel), kao i ostalim izvorima informacija.129

129 Žalbeni sud Velike Britanije (Krivični odjel), *R protiv McIlkennija i ostalih*, 93 Krivična žalba. R. 287, 27. mart 1991., <<http://netk.net.au/UK/McIlkenny.asp>>.

Mučenje i nehumano postupanje su nedjelotvorni:

1. Mučenje i nehumano postupanje sputavaju sadašnje i buduće istražne postupke;

Neki od najboljih saradnika policije na terenu - policijski doušnici - regrutovani su iz redova uhapšenih osoba. Nasilje će uvijek poremetiti odnos, što će onemogućiti rad policije, jer kada jednom dođe do upotrebe sile, gotovo je nemoguće primijeniti bilo koju zakonitu tehniku ispitivanja.

2. Mučenje i nehumano postupanje narušavaju odnos između policije i zajednice;

Sistem koji dozvoljava ili propusti da spriječi mučenje i nehumano postupanje gubi poštovanje i povjerenje ciljnih zajednica. Policija stoga može postati predmet mržnje i nepovjerenja, što će imati negativne posljedice po efikasnost njenog rada. Ukoliko određene zajednice smatraju da su izložene napadima vlasti (te da ih vlasti tretiraju kao „zajednicu osumnjičenih“), na osnovu informacija proisteklih iz primjene nezakonitih sredstava, poput mučenja, može se desiti da pripadnici te zajednice pokažu nespremnost da pruže informacije koje bi pomogle policiji u borbi protiv terorizma. Osim toga, pripadnici zajednice mogu se okrenuti radikalizaciji i obratiti teroristima, tražeći od njih podršku i zaštitu, što bi dovelo do širenja terorističkih aktivnosti. Čak i građani koji čine većinu mogli bi izgubiti povjerenje u policiju i postati nespremni da podrže njihove aktivnosti borbe protiv terorizma.

3. Mučenje i nehumano postupanje negativno utiču na počinioc;

Osobe u policijskom pritvoru zapravo su nemoćne da se brane, a zlostavljanje osoba koje nemaju mogućnost da se brane suprotno je svim prihvaćenim moralnim i etičkim normama ponašanja, bez obzira da li te norme svoje utemeljenje imaju u vjerskim, etičkim ili pravnim principima. Oni koji su spremni mučiti, zlostavljati ili ponižavati druge, izlažu se riziku od ulaska u ozbiljan sukob u vlastitom životu, te se izlažu riziku od narušavanja vlastitog psihološkog zdravlja. U njihovom profesionalnom životu javit će se aspekti rada o kojima neće moći razgovarati sa ljudima koje poznaju. Oni će nositi teret tajni koje mogu podijeliti samo sa drugim kršiteljima zakona i kriminalcima. Takva situacija ima dugoročne štetne posljedice po mentalno zdravlje počinioca.

4. Mučenje i nehumano postupanje nisu pouzdani;

Mučenje i nehumano postupanje jednostavno ne funkcionišu. Ljudi izloženi prijetnjama, mučenju i nehumanom postupanju, mogu priznati odgovornost za najteža zlodjela, u nadi da će bol time prestati, čak i kada nisu odgovorni ni za kakvo kršenje zakona. Policija ne može znati da li je ono što su priznali istina ili ne. Zbog toga se može desiti da nevinu ljudi budu osuđeni na kaznu zatvora, dok su pravi krivci ostali na slobodi da i dalje čine teška krivična djela.

Stručno osposobljavanje za obavljanje saslušanja

Primjena pristupa zasnovanog na poštivanju ljudskih prava prilikom provođenja istražnog postupka zahtijeva od policije da postupa profesionalno pri obavljanju dužnosti, te time povećava efikasnost rada policije. Kršenje ili zanemarivanje ljudskih prava može se poistovijetiti sa lijenošću u obavljanju policijskih dužnosti. Relativno je brzo i lako izvući priznanje iz osumnjičenog nehumanim postupanjem prema njemu ili njoj. Nešto je više vremena potrebno za prikupljanje dovoljno dokaza, zbog kojih postaje nevažno da li je osumnjičeni priznao svoju odgovornost ili ne. Uz to, iznuđeno priznanje sa sobom uvijek nosi rizik neopravdane osude nedužne osobe.

Brojna međunarodna tijela zalažu se za donošenje formalnog skupa pravila ponašanja policije pri saslušanju osumnjičenih. Ta pravila mogu biti propisana kao Kodeks ponašanja, činiti dio zakona o krivičnom postupku, ili biti integrisana u internu politiku rada. Njihov oblik nije važan, pod uslovom da se njima propisuje okvir koji pruža jasne smjernice za rad policijskih službenika prilikom obavljanja saslušanja. Poštivanje pravila jedan je od načina da se osigura poštivanje ljudskih prava osumnjičenog, ali takođe i sredstvo zaštite policijskih službenika od optužbi za nezakonito postupanje.

Tačan sadržaj pravila zavisit će od pravne tradicije određene zemlje i lokalnih okolnosti. Teme navedene u nastavku pokazuju sve oblasti koje treba obuhvatiti Kodeksom ponašanja:

- Na samom početku svakog saslušanja, osobu lišenu slobode treba informirati o identitetu (imena i/ili broj) svih prisutnih;
- Identitet svih prisutnih osoba treba zabilježiti u trajnoj evidenciji, koja treba da sadrži podatke o vremenu početka i završetka saslušanja te eventualnim zahtjevima osobe lišene slobode za vrijeme saslušanja;
- Osobu lišenu slobode treba informisati o dozvoljenom trajanju saslušanja, proceduri kojom se propisuje period odmora između saslušanja i trajanje pauza tokom saslušanja, mjestima za pauzu/odmor, te informacije o tome da li se od osobe lišene slobode može tražiti da stoji za vrijeme saslušanja;
- Osoba lišena slobode ima pravo da se obrati advokatu po vlastitom izboru koji će prisustvovati saslušanju;
- Sva saslušanja treba snimati, a osoba lišena slobode ili, u slučaju da je zakonom tako propisano, njen ili njegov advokat, trebaju imati mogućnost pristupa tim snimcima;

- Nadležni organi dužni su redovno revidirati procedure koje se odnose na saslušanje osoba pod utjecajem droge, lijekova ili alkohola i osoba u stanju šoka;
- Prilikom rada sa naročito ugroženim osobama (npr. djecom ili osobama sa mentalnim invaliditetom ili duševnom bolešću) treba primjenjivati posebne mjere zaštite.¹³⁰

Nedovoljna stručna osposobljenost za obavljanje saslušanja može dovesti do upotrebe sile te mučenja ili nehumanog postupanja. Saslušanje osumnjičenih izrazito je složen zadatak koji zahtijeva posebnu obuku. To je naročito izraženo u radu na predmetima terorizma, koji nameću niz izazova koji dolaze do izražaja u radu sa osumnjičenima koji su se usavršili u primjeni tehnika prevladavanja različitih policijskih taktika saslušanja. Rad sa osobama koje dolaze iz drugačijeg kulturološkog miljea, koje mogu reagovati na neočekivan način te obavljanje saslušanja uz posredovanje prevodioca, mogu dodatno otežati navedene izazove.

Saslušanja se provode unutar pravnog sistema određene zemlje, koji određuje odnos između policije i tužilaštva, kao i primjenu tehničkih sredstava, poput opreme za snimanje audio i video zapisa saslušanja.

U nastavku slijede sugestije iz perspektive zaštite ljudskih prava, koje bi mogle biti korisne:

- Važno je izdvojiti vrijeme za uspostavljanje odnosa sa osumnjičenim, koji, ukoliko odluči da govori, mora imati mogućnost da govori slobodno, bez ikakvog pritiska policije;
- Policijski službenici koji obavljaju saslušanje dužni su poznavati i poštovati sve relevantne zakone i pravila kojima se propisuje postupak saslušanja osumnjičenih;
- Također moraju u potpunosti poznavati pravnu definiciju krivičnog djela koje se osumnjičenom stavlja na teret, elemente ponašanja osumnjičenog koji trebaju biti predmet saslušanja, pretpostavke koje moraju dokazati te zakonsku odbranu koju će možda morati analizirati;
- Policijski službenici koji obavljaju saslušanje primjenom istražnog postupka trebaju pronaći, ili od druge službe unutar policije dobiti podatke o prošlosti osumnjičene osobe, prethodnim kontaktima između te osobe i policije te okolnostima života te osobe;

130 Preventing Torture – A Handbook for OSCE Field Staff (Prevenција torture – priručnik za terensko osoblje OSCE-a), (Varšava: ODIHR, 1999.), str. 55–56, <<http://www.refworld.org/docid/498aaafd.html>>.

- Oni moraju biti u potpunosti upoznati sa ulogom osobe lišene slobode u izvršenju krivičnog djela. To znači da su dužni izdvojiti vrijeme potrebno da se pripreme i pročitaju obavještajne izvještaje i iskaze svjedoka, i detaljno se upoznaju sa predmetom. Ukoliko osumnjičeni za vrijeme saslušanja shvati da policijski službenici koji obavljaju saslušanje nisu u potpunosti upoznati sa predmetom, to ga stavlja u bolji položaj, što može predstavljati krupan korak unazad u napretku istražnog postupka;
- Ukoliko je osumnjičena osoba žena ili dijete, savjetuje se da bar jedno od policijskih službenika prisutnih tokom saslušanja bude ženskog spola, iako to nije pravilo te potrebu za tim treba procjenjivati od slučaja do slučaja. Ovdje u obzir treba uzeti i kulturološke faktore prisutne u određenom području, kao i kulturološki milje iz kojeg dolazi osumnjičena osoba. U slučaju da je osumnjičeni maloljetna osoba, ili osoba iz druge ugrožene grupe, poput nekoga ko je duševni bolesnik; roditelj, staratelj ili druga odrasla osoba koja nije povezana s policijom, treba prisustvovati saslušanju u cilju zaštite interesa osumnjičene osobe;
- Ukoliko je osumnjičena osoba pripadnik nacionalne manjine, savjetuje se da bar jedan od policijskih službenika prisutnih tokom saslušanja bude iz iste manjinske grupe, u cilju izgradnje većeg stepena povjerenja i izgradnje odnosa sa osumnjičenim. Prije donošenja odluke da se postupi na ovaj način, treba u obzir uzeti okolnosti konkretnog predmeta;
- Policijski službenici koji obavljaju saslušanje morali su proći programe obuke da bi se upoznali sa različitim potrebama muškaraca i žena, i upoznali se sa specifičnim društvenim, kulturološkim i vjerskim osobenostima osoba koje će saslušavati u svojstvu osumnjičenih;
- Prije početka saslušanja, policijski službenici moraju imati plan saslušanja. Taj plan mnogo je više od proste odluke o tome ko će postavljati koja pitanja, te mora obuhvatiti i teme o kojima će biti riječi tokom saslušanja. Tokom jednog saslušanja ne moraju se ispitati svi aspekti krivičnog djela vezanog za terorizam, ili svi aspekti uloge osumnjičenog u izvršenju tog djela. Rad na samo jednom aspektu cjelokupnog predmeta tokom saslušanja, može se pokazati kao efikasna taktika;
- Plan mora obuhvatiti i moguću reakciju osumnjičenog. Kako će službenici policije postupiti ako osumnjičeni odbije da odgovori na pitanja na samom početku? Kako će postupiti ako osumnjičeni odbije odgovarati na pitanja nakon određenog naročito teškog pitanja, ili nakon suočavanja sa brojnim dokazima o njegovoj ili njenoj odgovornosti za krivično djelo? Kako će postupiti ako advokat osumnjičenog interveniše tokom saslušanja? Kako će postupiti ako osumnjičeni upotrijebi neočekivanu liniju odbrane?

- Činjenica da saslušanje nije dovelo do priznanja odgovornosti ne umanjuje značaj saslušanja. U zavisnosti od zakona o dokazima i krivičnom postupku koji se primjenjuju u određenoj zemlji, laži, izbjegavanje odgovora ili nemogućnost da objasne ili ospore činjenice mogu biti jednako pogubni po osumnjičenog kao i puno priznanje krivice. Davanje mogućnosti policijskom službeniku koji obavlja saslušanje da okrene te laži i izbjegavanje odgovora u svoju korist nisu gubljenje vremena; i
- Opremu za snimanje audio ili video zapisa treba koristiti ukoliko je na raspolaganju, bez iznimke, u cilju pružanja zaštite i za osumnjičenog, i za policiju, koja je istovjetna zaštiti proistekloj iz prisustva advokata. Priznanja ili druge značajne izjave osumnjičenog zabilježene na ovaj način kasnije nije moguće osporiti na sudu.

Obuka na temu tehnika saslušanja, kao što je Model ispitivanja osumnjičenog PEACE, o kojem je više riječi bilo u Poglavlju 2.1.1. Priručnika, doprinosi učinkovitosti saslušanja i povećava stepen zaštite ljudskih prava osoba osumnjičenih za terorizam. Istražitelji i oni koji im pomažu trebali bi pohađati sveobuhvatnu obuku na temu tehnika saslušanja, uključujući tu i obavljanje razgovora sa svjedocima, prikupljanje fizičkih dokaza, pakovanje i rukovanje forenzičkim dokazima, s naglaskom na očuvanju lanca odgovornosti za rukovanje dokazima, te s vremena na vrijeme ponavljati naučeno. Svako poboljšanje u postupanju sa svjedocima i forenzičkim dokazima umanjit će potrebu za pribavljanjem priznanja krivice kao uslova za izricanje osuđujuće presude.

3.6 PRODUŽENI PRITVOR I DODATNA SASLUŠANJA OSUMNJIČENIH

U principu, policijski pritvor trebao bi biti kratkotrajnog karaktera, ne više od dva ili tri dana. Iako nije neuobičajeno da dođe do produženja pritvora osumnjičenih pri vođenju istražnih postupaka u predmetima terorizma, prije ili nakon podizanja optužnice protiv osumnjičenog, ta mogućnost mora biti propisana domaćim zakonima, u skladu sa međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava. Osumnjičeni u produženom pritvoru obično se drže u prostorijama policijske stanice, iako se ponekad dešava da za to postoje i pritvorske jedinice posebne namjene ili tzv. „izolovane prostorije za obavljanje istražnih radnji“, kakve se koriste u nekim državama članicama OSCE-a. Takve prostorije uglavnom su pod nadzorom zatvorskog osoblja, koje pruža neometan pristup policijskim službenicima i istražiteljima. I produženi pritvor do početka suđenja i neometan pristup policije osumnjičenim osobama, mogu predstavljati razlog za zabrinutost u pogledu poštivanja ljudskih prava osumnjičenih.

3.6.1 Produženi pritvor

Osobe u pritvoru, čiji su predmeti još pod istragom, mogu biti zadržane u pritvoru do početka suđenja, a suđenje bi trebalo započeti u razumnoj roku. Takav produženi pritvor trebao bi ipak biti izuzetak, budući da je odluka o puštanju osobe iz pritvora na slobodu predmet odluke sudskog organa, koja se donosi pod određenim uslovima.

Svaki produženi pritvor, bez obzira na to da li se odnosi na pritvor prije ili nakon podizanja optužnice protiv osumnjičenog, treba skratiti u najvećoj mogućoj mjeri, a prema osobama u pritvoru treba postupati u skladu sa pretpostavkom nevinosti. Mogućnosti povrede ljudskih prava nastaju u situacijama kada se pritvor neopravdano produžava, bez periodičnog preispitivanja od strane nadležnog sudskog organa. Produženi pritvor, pritvor neodređenog trajanja, kao i bilo kakva nesigurnost u pogledu trajanja pritvora, stvaraju utisak da je riječ o samovoljnoj i nezakonitoj odluci o držanju određene osobe u pritvoru. U ovom slučaju takođe se javlja bojazan da će doći do kršenja zabrane torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja, zbog mogućih posljedica takvog pritvora po mentalno zdravlje osobe osumnjičene za terorizam. Istraga krivičnih djela vezanih za terorizam ne može biti opravdanje za držanje osumnjičenih u pritvoru bez podizanja optužnice protiv njih, ili njihovo držanje u pritvoru tokom dugotrajnog ili neodređenog vremenskog perioda, bez pokretanja sudskog postupka.

Osobe u pritvoru osumnjičene za učešće u izvršenju krivičnih djela vezanih za terorizam, u nekim slučajevima mogu biti upućene u samicu. Takva mjera izriče se da bi se takvoj osobi uskratila svaka mogućnost kontakta sa drugim osobama osumnjičenim za izvršenje istog krivičnog djela, te da bi ih se spriječilo da utiču na tok istražnog postupka. Takva odluka može biti opravdana i mogućom opasnošću koju predstavlja osumnjičena osoba, a mjera samice trebala bi prestati čim prestane rizik po sigurnost. Prema tome, mjera samice treba biti opravdana navedenim razlozima i ne treba se koristiti kao oblik kažnjavanja. Svaka osoba u pritvoru upućena u samicu treba imati pristup nezavisnom sudskom organu koji će preispitati zakonitost njegove ili njene izolacije, kao i mogućnost nastavka izolacije.

Držanje osumnjičenih u samici sa sobom nosi ozbiljne bojazni u pogledu poštivanja njihovih ljudskih prava. Potrebno je pažljivo pratiti uticaj vremena provedenog u samici na psihofizičko zdravlje osumnjičenog, jer bi izostanak ukidanja mjere samice u slučaju pojave negativnih posljedica po psihofizičko zdravlje bio jednak okrutnom, nehumanom i ponižavajućem postupanju. Produženi pritvor može rezultirati nehumanim ili ponižavajućim postupanjem, uzimajući u obzir

razlog izricanja mjere samice, uslove, razmjere senzorne (osjetilne) deprivacije i društvene izolacije, trajanje i posljedice takvog postupanja na mentalno i fizičko zdravlje pritvorenika te karakteristike svakog pritvorenika zbog kojeg su on ili ona više ili manje podložni nastanku negativnih posljedica.¹³¹

Mjeru samice treba izricati samo pod iznimnim okolnostima.

Studija slučaja - mjera samice*

Osoba X osumnjičena je za učešće u terorističkim aktivnostima i smještena u samicu iz sigurnosnih razloga. Suprotno domaćim propisima, kojima se trajanje vremena provedenog u samici ograničava na 30 dana, osoba X sistematski se vraća u izolaciju nakon vrlo kratkih pauza između perioda provedenih u samici. Vrijeme koje provodi u samici ukupno traje skoro 18 mjeseci.

U različitim izvještajima nevladinih organizacija tvrdi se da je razlog produženja trajanja mjere samice nastojanje da se slomi njegov otpor, da se na njega izvrši pritisak i da ga se dovede u stanje stresa. Dokazi pokazuju da je osoba X takođe podvrgnuta postupanju koje se sastoji od uskraćivanja odjeće ili higijenskih potrepština, stalne rasvjete u ćeliji, vrijeđanja na osnovu njene kulture ili vjere, zastrašivanja, potpune senzorne deprivacije i potpune društvene izolacije. Osim toga, osobi X uskraćena je mogućnost pristupa nezavisnom sudskom organu.

Pitanje: Da li držanje osobe X u samici predstavlja mučenje ili okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje?

Upućivanje opasne osobe osumnjičene za terorizam u samicu predstavlja izvanrednu mjeru koja može biti opravdana iz sigurnosnih razloga. Međutim, u zavisnosti od trajanja, svrhe, uslova i postupanja kojem je izložen pritvorenik, upućivanje u samicu može se okarakterisati kao mučenje ili okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje.

- Trajanje vremena provedenog u samici: što je duža izolacija, veći je rizik nastanka ozbiljnih i nepopravljivih štetnih posljedica po pritvorenika. „Produženo držanje u samici“, prema definiciji međunarodnih tijela, je svako vrijeme u samici trajanja dužeg od 15 dana, koje bi se stoga moglo okarakterisati kao mučenje ili drugi oblik okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja. U ovom konkretnom slučaju, inicijalni period trajanja ove mjere u dva navrata premašio je ovu granicu, a trajao je ukupno 18 mjeseci. Nesigurnost vezana za dužinu trajanja mjere samice, dodatno je pojačala bol i patnju koju je doživjela osoba X.

131 Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija za torturu i ostale okrutne, nehumane i ponižavajuće oblike postupanja ili kažnjavanja, Juan Méndez, Izvještaj Generalnoj skupštini, 5. Avgust 2011., A/66/268, tačke 70-78, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/66/268>>.

- Svrha mjere samice: Svrha držanja u samici navodno je bila da se „slomi“ otpor osobe X. Upućivanje u samicu za vrijeme pritvora prije suđenja u cilju vršenja pritiska na pritvorenika kako bi ga se prinudilo da prizna ili surađuje, narušava integritet istražnog postupka i jednako je torturi, nehumanom ili ponižavajućem postupanju.
- Uslovi držanja u samici: Iako svi uslovi držanja pritvorenika u samici nisu u cijelosti poznati, poznato je da je došlo do potpune senzorne deprivacije i potpune društvene izolacije, što predstavlja oblik nehumanog postupanja. Kada se držanje u samici primjenjuje kao oblik tehnike saslušavanja te u kombinaciji sa drugim postupcima koje odlikuje prisila, poput uskraćivanja odjeće ili higijenskih potrepština, stalne rasvjete u ćeliji i vrijeđanja zbog kulture ili vjere pritvorenika, sve to nesumnjivo čini nehumano ili ponižavajuće postupanje, a u nekim slučajevima čak i torturu.

U pogledu gore navedenih činjenica, trajanje, svrha i uslovi držanja u samici predstavljaju nehumano ili ponižavajuće postupanje, i prema tome predstavljaju kršenje zabrane mučenja i ostalih okrutnih, nehumanih ili ponižavajućih oblika postupanja, po nekoliko osnova.

* Ova studija slučaja proistekla je iz predmeta *Ramirez Sanchez protiv Francuske* i *Öcalan protiv Turske* te analize koju je izvršio Evropski sud za ljudska prava.¹³²

Mjera samice može se nepovoljno odraziti na neke aspekte istrage. Mjera samice može se primjenjivati – namjerno ili nenamjerno – u cilju vršenja pritiska na pritvorenike zbog kojeg bi oni mogli priznati odgovornost ili pružiti informacije. U okolnostima kada istražitelji imaju mogućnost da utiču na uslove pritvora (bilo na osnovu odredaba zakona ili na osnovu prakse rada), kao što je to slučaj u velikom broju država članica OSCE-a, moglo bi se desiti da dođe do zloupotrebe takvih okolnosti. Zbog toga postoji opasnost da bi ponuda kontakta sa porodicom

132 Izvještaj predsjedavajuće-izvjestiteljice Radne grupe UN-a o proizvoljnom pritvaranju osumnjičenih, Leile Zerrougui; specijalnog izvjestioca o nezavisnosti sudija i advokata, Leandra Despouyova; specijalnog izvjestioca za torturu i ostale okrutne, nehumane i ponižavajuće oblike postupanja ili kažnjavanja, Manfreda Nowaka; specijalne izvjestiteljice za slobodu vjere ili uvjerenja, Asme Jahangir; i specijalnog izvjestioca za pravo svake osobe na uživanje najvišeg mogućeg standarda fizičkog i duševnog zdravlja, Paula Hunta, pod naslovom: "Report on the Situation of detainees at Guantánamo Bay" (Izvještaj o stanju pritvorenika u bazi Guantanamo Bay), 27. februar 2006., E/CN.4/2006/120, tačke 53 i 87, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=E/CN.4/2006/120>>; te sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava o upućivanju u samicu osumnjičenih za krivična djela terorizma (Evropski sud za ljudska prava, predmet: *Ramirez Sanchez protiv Francuske*, Aplikacija br: 59450/00, 4. juli 2006., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-76169>>; i Evropski sud za ljudska prava, predmet: *Öcalan protiv Turske*, Aplikacija br: 46221/99, 12. maj 2005., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-69022>>).

ili poboljšanja uslova pritvora mogla suptilno ili otvoreno biti iskorištena kao podsticaj na priznanje odgovornosti. U takvim okolnostima javlja se opasnost da priznanje ne bude prihvaćeno na sudu, jer se može javiti bojazan da je do priznanja došlo zbog želje osumnjičenog da ostvari poboljšanje vlastitog položaja, te se prema tome priznanje ne može smatrati pouzdanim.

Postoji i mogućnost da produženo trajanje pritvora može dovesti do pojave tzv. Štokholmskog sindroma.¹³³ Pritvorenik može razviti ovisnost o istražiteljima kao jedinicima sa kojima održava kontakt, osim svog advokata. Često se dešava da istražitelji odobravaju i/ili određuju trajanje i učestalost kontakata osumnjičenog sa advokatom. To će naročito doći do izražaja u situacijama kada je pritvorenik preplašen, anksiozan ili osjeća da je nemoćan, te razvija uvjerenje da je istražitelj jedina osoba odgovorna za njegove osnovne potrebe i dobrobit. On ili ona mogu razviti osjećaj dužnosti prema istražitelju svaki put kada im istražitelj učini malu uslugu, poput davanja dozvole za produženje perioda tjelesne vježbe ili dostavljanja materijala za čitanje, i razviti osjećaj potrebe da udovolje željama istražitelja. Kada dođe do nastanka takvih okolnosti, javlja se sumnja u pouzdanost priznanja ili pruženih informacija.¹³⁴

3.6.2 Dodatno saslušanje osumnjičenih vraćenih u pritvor

Može se desiti da se javi potreba za saslušanjem pritvorenika koji je u pritvoru do početka suđenja, ili čak saslušanja osuđenika koji izdržava kaznu zatvora, u vezi sa teškim krivičnim djelima vezanim za terorizam. Opšti je princip da je bolje da istražitelji posjete pritvorsku ili zatvorsku ustanovu u kojoj se nalazi osumnjičeni. Nekad se može desiti da se ukaže potreba za premještanjem osumnjičenog u policijsku stanicu ili drugu pritvorsku ustanovu. Postoji mogućnost da su prostorije policijske stanice podesnije za izvršenje dugotrajnih saslušanja ili istražnih postupaka poput postrojavanja osumnjičenih u cilju identifikacije ili suočavanja. Bez obzira na to da li se saslušanje obavlja u pritvorskoj ustanovi, zatvoru ili policijskoj stanici, neophodno je pritvoreniku omogućiti pristup zakonskom zastupniku po vlastitom izboru.

Kada nastanu takve okolnosti, dobra je praksa da uslov za transfer bude zahtjev tužioca ili policijskog službenika višeg čina, a naročito je važno da se sve mjere

¹³³ Ovaj pojam izvorno je korišten da bi se opisalo ponašanje talaca pri kojem se taoci počinnju poistovjećivati sa osobama koje su ih zatočile i razvijati snažne pozitivne osjećaje prema njima.

¹³⁴ Karl A. Roberts, *Police Interviews with Terrorist Suspects: Risks, Ethical Interviewing and Procedural Justice*, *The British Journal of Forensic Practice*, (Policijska saslušanja osumnjičenih za terorizam: rizici, vršenje saslušanja uz poštivanje pravila etike, i proceduralno pravo, *Žurnal forenzičke prakse u Velikoj Britaniji*). 13, br. 2, 2011, str. 124–134.

opreza koje se primjenjuju na normalne uslove pritvora u policiji, također primijene i na ove okolnosti. Prema tome, osumnjičeni će uživati ista prava da obavijesti osobu po vlastitom izboru o hapšenju, pritvoru, zatvoru i mjestu gdje se nalazi, da ostvari pristup pravnom savjetovanju po vlastitom izboru, kao i zdravstvenom zbrinjavanju, kakva bi uživao da je tek uhapšen.

KLJUČNE TEZE – DIO 3:

- Hapšenje mora biti izvršeno na temelju osnovane sumnje; osumnjičeni mora odmah biti obaviješten o razlozima hapšenja te bez odlaganja izveden pred sudiju ili pravosudni organ u cilju ocjene zakonitosti i opravdanosti hapšenja i izricanja mjere pritvora;
- Svaka upotreba sile prilikom hapšenja, mora biti apsolutno nužna i proporcionalna;
- Prilikom planiranja operacija hapšenja osumnjičenih, visoko rangirani službenici policije imaju odgovornost da se pobrinu da postoji dovoljno detaljan i sveobuhvatan sistem rada, koji će osigurati da sve eventualne greške budu spriječene ili uočene na vrijeme;
- Svaki osumnjičeni u pritvoru ima pravo da bez odlaganja bude obaviješten o svojim pravima u skladu sa domaćim propisima; da obavijesti osobu po vlastitom izboru o svom hapšenju, pritvoru, zatvoru i mjestu gdje se nalazi; da ospori zakonitost hapšenja ili pritvora; da ostvari pravo na pristup zakonskom zastupniku po vlastitom izboru, kao i da ostvari pristup medicinskom zbrinjavanju;
- Mučenje i nehumano postupanje su krivična djela; i
- Mučenje i nehumano postupanje nisu efikasni.

PRIMJER PLANA STICANJA ZNANJA O HAPŠENJU, PRITVORU I PROCESUIRANJU OSUMNJIČENIH ZA TERORIZAM

Sposobnosti	Ishodi učenja potrebni za sticanje stručne osposobljenosti	Metode
1. Sposobnost da izvrši hapšenje, u skladu sa zakonom; 2. Sposobnost da zna kada i kako upotrijebiti silu; 3. Sposobnost da čuva osumnjičenog u pritvoru; i 4. Sposobnost da sasluša osumnjičenog; Sve u skladu sa međunarodnim, regionalnim i domaćim standardima zaštite ljudskih prava.	Poznavanje: • Mogućih povreda ljudskih prava prilikom hapšenja, pritvora i procesuiranja osumnjičenih za terorizam: → Prava na život; → Zabrane mučenja i drugih okrutnih, nehumanih i ponižavajućih oblika postupanja; → Prava na pravičan postupak; → Slobode od proizvoljnog hapšenja ili pritvaranja; → Prava osumnjičenog da bude informisan o svojim pravima, proisteklim iz domaćih propisa; → Prava osumnjičenog da osobe po vlastitom izboru obavijesti o svom hapšenju, pritvaranju, zatvoru i mjestu gdje se nalazi; → Prava na osporavanje zakonitosti hapšenja i pritvora; → Prava na pravnog zastupnika po vlastitom izboru; i → Obaveze pružanja zdravstvenog zbrinjavanja. • Elemenata koji čine osnovanu sumnju; • Elemenata obuhvaćenih zabranom proizvoljnog hapšenja i pritvora, uključujući tu i razloge za hapšenje i pritvaranje; • Domaćih propisa kojima se dozvoljava hapšenje i pritvaranje; • Tehnika koje treba primijeniti da bi se izbjegla upotreba sile; • Uslova kada je upotreba sile dozvoljena, kako upotrijebiti silu u okolnostima krajnje nužde, proporcionalno, i kako opravdati upotrebu sile; • Elemenata planiranja operacija, naročito u cilju zaštite života i fizičkog integriteta svih (slučajnih prolaznika, osumnjičenih za terorizam i policijskih službenika); • Načina ispitivanja osumnjičenih za terorizam; • Mučenja i nehumanog postupanja kao krivičnog djela; • Principa zabrane protjerivanja; • Načina postupanja prema pravnom zastupniku osumnjičenog za terorizam; i • Načina obavljanja pretresa osumnjičenog za terorizam uz poštovanje njegovog dostojanstva.	Sredstva za učenje: • Prezentacije zasnovane na tekstu iz Priručnika; • Kopije standarda ljudskih prava, za korištenje prilikom obavljanja dužnosti; • Grupna analiza studija slučaja i zajednička diskusija o ishodima; • Grupne diskusije i povratne informacije predavača; • Simulacija hapšenja i saslušanja osumnjičenih za terorizam u cilju usavršavanja vještina i analize reakcija polaznika u izazovnim situacijama; i • Snimanje rada tokom simulacija u cilju analize potrebnih poboljšanja i procjene ostvarenog napretka.

Vrijednosti i stavovi:

- Spremnost na djelovanje u interesu zaštite ljudskih prava svih aktera (slučajnih prolaznika, osumnjičenih za terorizam i policijskih službenika);
- Sposobnost za efikasnu i sigurnu provedbu operacije, hapšenje i pritvaranje;
- Sposobnost za rad pod pritiskom, u skladu sa zakonom, naročito prilikom upotrebe sile, upotrebe vatrenog oružja i saslušanja osumnjičenih za terorizam;
- Spremnost na upotrebu sile, naročito smrtonosne sile, samo u krajnjoj nuždi;
- Spremnost na upotrebu sile proporcionalno, u skladu sa zakonom te spremnost da se odgovara za upotrebu sile;
- Spremnost na primjenu najbolje prakse u skladu sa standardima zaštite ljudskih prava, prilikom planiranja operacije i izvršenja hapšenja; i
- Spremnost na zaštitu psihofizičkog zdravlja i integriteta osumnjičenih za terorizam u pritvoru.

Vještine:

- Sposobnost za izvršenje hapšenja ili pritvaranja osumnjičenog, u skladu sa zakonom, uz kontinuirano uvažavanje:
 - Prava na život;
 - Zabrane mučenja i drugih okrutnih, nehumanih ili ponižavajućih oblika postupanja;
 - Prava na pravičan postupak;
 - Slobode od proizvoljnog hapšenja ili pritvaranja;
 - Prava osumnjičenog da bude informisan o vlastitim pravima, u skladu sa domaćim propisima;
 - Prava osumnjičenog da obavijesti osobe po vlastitom izboru o svom hapšenju, pritvaranju, zatvoru i mjestu gdje se nalazi;
 - Prava osumnjičenog na pravnog zastupnika po vlastitom izboru;
 - Obaveze medicinskog zbrinjavanja osumnjičenog;
- Sposobnost primjene nenasilnih sredstava prije upotrebe sile te sposobnost da se upotreba vatrenog oružja tretira kao opravdana samo u okolnostima krajnje nužde, u skladu sa standardima zaštite ljudskih prava;
- Sposobnost polaznika da izvrši pretres osumnjičenog uz uvažavanje njegovog dostojanstva;
- Sposobnost polaznika da izvrši saslušanje osumnjičenog u cilju otkrivanja informacija; i
- Poznavanje pravila postupanja sa osumnjičenim za terorizam u pritvoru.

Metode procjene:

- Pisani test u cilju provjere znanja;
- Izvođenje vježbi u cilju testiranja stavova i stečenih vještina;
- Analiza rada i ostvarenog napretka tokom trajanja kursa; i
- Agresivni stavovi i negativne opaske o radu u skladu sa standardima zaštite ljudskih prava imat će veliki uticaj na donošenje odluke o prolaznoj ili neprolaznoj ocjeni svakog polaznika.

Nadređeni i pretpostavljeni bit će zaduženi za naknadnu provjeru očekivanih ishoda učenja prilikom vršenja periodične ocjene radnog učinka.

Dio 4.

**SIGURNOST, INTEGRITET
I ODGOVORNOST**

KLJUČNA PITANJA:

- Koje korake treba poduzeti u interesu očuvanja sigurnosti i integriteta istražnih postupaka?
- Kako policijske agencije odgovaraju za način na koji vode krivične istrage?

4.1 SIGURNOST I INTEGRITET ISTRAŽNIH POSTUPAKA

Očuvanje integriteta istražnih postupaka i obavještajnih podataka od ogromne je važnosti u svim krivičnim istražnim postupcima, a naročito je važno u istražnim postupcima krivičnih djela terorizma. Poznato je da su terorističke grupe pokušavale ubaciti svoje pripadnike u redove policije, u cilju otkrivanja činjenica koje su policiji poznate o njima, te otkrivanja policijske taktike. Imajući u vidu prirodu terorizma, postoji ozbiljna bojazan da bi pripadnici policijskih snaga, iz ideoloških ili finansijskih razloga, mogli pogaziti svoju zakletvu i odati povjerljive informacije ili upozoriti na predstojeće policijske operacije. Osim toga, neki pripadnici policije mogli bi postati žrtve ucjena, pod prijetnjom otkrivanja podataka vezanih za njihov privatni život. Iz tih razloga, veoma je važno da svi zaposleni koji rade na antiterorističkim operacijama prođu sigurnosnu provjeru prije nego što dobiju mogućnost pristupa povjerljivim informacijama. Takođe je potrebno donijeti i u praksi primjenjivati strategiju kojoj je cilj očuvanje sigurnosti i prevencija i otkrivanje korupcije.¹³⁵

Proces sigurnosne procjene mora biti detaljan, ali kako je to slučaj i sa svim ostalim uplitanjima u pitanja ljudskih prava – u ovom slučaju prava na privatni i porodični život – taj proces mora biti i proporcionalan. Što je veći nivo pristupa povjerljivim informacijama, te prema tome i veća šteta koju bi time pripadnik policije mogao prouzrokovati, to je veći i stepen uvida u njegov ili njen privatni život i prošlost. U mnogim slučajevima, može se ukazati potreba i za provjerom članova porodice policijskog službenika.

Svaka policijska organizacija imaće vlastite politike rada kojima se odgovara na problem prevencije i otkrivanja internih prijetnji, u skladu sa važećim propisima države u kojoj ta policijska organizacija djeluje. Efikasne mjere kojima se osigurava integritet i adekvatan rad pripadnika policijskih snaga, kao i borba protiv korupcije na svim nivoima, moraju ipak u obzir uzeti i potrebu zaštite ljudskih prava.¹³⁶

¹³⁵ Ne postoji zajednička međunarodno prihvaćena definicija pojma „korupcija“, ali se taj pojam u ovom tekstu koristi u najširem mogućem smislu, i kao takav se odnosi na aktivnosti poput podmićivanja i fabrikovanja ili uništavanja dokaza iz bilo kojih razloga.

¹³⁶ UN-ov Kodeks ponašanja za policijske službenike, *op. cit.*, napomena 43, čl. 4 i 7.

Sljedeći dobri primjeri iz prakse, imaju univerzalnu primjenu:

- Kadrovske politike zasnovane na etici presudna su pretpostavka očuvanja visokog stepena integriteta. Robustan sistem odabira, uključujući tu i odgovarajući obim provjere, trebali bi se primjenjivati u svakoj fazi profesionalnog napredovanja policijskih službenika, od inicijalnog zaposlenja do osposobljavanja za specijalističke poslove i unapređenja. Kandidati koji se prijave za obavljanje visoko rizičnih poslova, poput borbe protiv terorizma, trebaju proći detaljnu sigurnosnu provjeru, koja obuhvata njihov stil života i finansijsko stanje, kao i stil života i finansijsko stanje članova njihovih porodica. O svakoj promjeni ličnih prilika koja se desi nakon okončanja procesa provjere potrebno je bez odlaganja obavijestiti nadležno tijelo unutar policije. Ovu provjeru potrebno je ponavljati u redovnim periodičnim intervalima;
- Pitanje integriteta treba biti standardni element aktivnosti profesionalnog usavršavanja, što se naročito odnosi na visoko rizične specijalističke pozicije i rukovodne pozicije;
- Potrebno je uspostaviti kulturu povjerljivosti, uključujući tu i stalnu pretpostavku da su sigurnost istražnih postupaka i obavještajnih podataka izloženi riziku. Politika „čistog stola“, trebala bi biti pravilo. Potrebno je staviti naglasak na ograničen pristup informacijama, zasnovan na opravdanoj potrebi („*need to know*“), te uvesti sisteme zaštite informacija uključujući tu i vršenje periodične analize aktivnosti baza podataka, testiranje integriteta i nasumično uzimanje uzoraka u cilju analize. Potrebno je ograničiti mogućnost fizičkog pristupa prostorijama u kojima se nalaze jedinice za obavještajni rad, borbu protiv terorizma te istrage krivičnih djela vezanih za terorizam. U isto vrijeme, treba pronaći pravu mjeru u pogledu mogućnosti slobodne razmjene podataka sa ostalima, koji imaju potrebu da budu upoznati sa tim podacima;
- Upotreba doušnika i agenata na tajnom zadatku mora biti obazrivo kontrolisana, uz stalnu kontrolu aktivnosti, u cilju procjene rizika da te aktivnosti postanu sredstvo za ubacivanje ljudi unutar policijskih organizacija. Osobe koje su odgovorne za regrutovanje i rad sa doušnicima i agentima na tajnom zadatku moraju biti adekvatno osposobljene i raditi pod adekvatnim nadzorom;
- Unutar agencije treba stvoriti atmosferu koja djeluje podsticajno na pripadnike policijskih snaga koji sumnjaju u integritet kolega i koja će im pomoći da istupe i svoje sumnje prijave odgovarajućem organu. Ni u jednoj policijskoj agenciji ne smije biti mjesta za kulturu u kojoj se vrednuju policajci koji ne progovaraju o sumnjama u nepravilno postupanje kolega, zbog pogrešno usmjerenog osjećaja lojalnosti.
- Svi policijski službenici višeg čina i nadređeni policijski službenici moraju biti uzor liderstva i provoditi aktivan nadzor nad radom svog osoblja. Oni moraju biti sposobni da identifikuju, spriječe, osude i aktivno se suprotstave koruptivnom i neetičnom ponašanju – tolerisanje takvih pojava neprijatelj je sigurnosti, a konstantna budnost presudna je za očuvanje sigurnosti.

4.2 ODGOVORNOST

Odgovornost policijskih agencija ključna je pretpostavka poštivanja ljudskih prava prilikom provedbe krivičnih istraga. Zbog obaveze da svoje odluke i postupke pravdaju eksternom, nezavisnom tijelu, policijske agencije pažljivije razmatraju svoje postupke i efikasnije obavljaju svoju ulogu. Razumljivo je da je mnogo od onoga što policijske agencije rade, što je naročito izraženo u istragama krivičnih djela terorizma, osjetljive prirode, te stoga mora ostati povjerljivo. Međutim, policijske agencije bi trebale biti transparentne, koliko god je to moguće, da bi umanjile mogućost stvaranja pogrešnih predodžbi u javnosti.

Odgovornost ima nekoliko različitih oblika, i ne može se poistovijetiti sa operativnom kontrolom. U demokratskim društvima, policijske agencije, ne podliježu uplitanju izvana u operativna pitanja te trebaju uživati operativnu autonomiju. U nekim državama, krivičnim istragama upravlja tužilaštvo ili drugi pravosudni organ.

Odgovornost je važna, jer policijske agencije imaju velika ovlaštenja i moć da se upliću u živote pojedinaca. One imaju moć da ljude liše slobode. To rade u ime građana, a građani plaćaju njihov rad. Prema tome, policijske agencije odgovaraju građanima za ono što rade, kao i za način na koji to rade. One takođe za svoj rad odgovaraju izvršnim, zakonodavnim i pravosudnim organima vlasti. Parlament vrši kontrolu, donošenjem zakona kojima se reguliše rad policije i njena ovlaštenja, ali i uvođenjem mehanizama, poput komisija ili institucija ombudsmana, koje mogu pokrenuti istragu po službenoj dužnosti ili raditi na osnovu žalbi građana. Vlast na centralnom, regionalnom ili lokalnom nivou vrši kontrolu kroz izdvajanje sredstava za rad. Osim toga, vlast utvrđuje opšte prioritete i donosi propise kojima usmjerava postupke policijskih organa, iako operativna nezavisnost ostaje prerogativ policijskih agencija. Konačno, i sudovi vrše kontrolnu ulogu kroz parnične i krivične postupke koje pokreću druga državna tijela ili građani.¹³⁷ U oblasti borbe protiv terorizma, najvažniji element ovog oblika odgovornosti jeste odgovornost prema pravosuđu na državnom i međunarodnom nivou.

Još jedan važan aspekt odgovornosti ogleda se u vođenju odgovarajuće evidencije, što je naročito važno u pogledu kasnijih sudskih postupaka koji mogu biti pokrenuti mnogo kasnije u odnosu na početak istrage. Vodeći istražitelj treba voditi dnevnik u kojem će evidentirati sve ključne, značajne i strateške odluke, uz cjelovito obrazloženje razloga za donošenje tih odluka. Dnevnik istrage treba koristiti kako bi se zabilježio napredak istrage.

137 Opšte smjernice proistekle su iz Preporuke Vijeća Evrope Rec (2001)10, *op. cit.*, tačka 108, stav. 60.

Primjeri vrsta odluka koje treba zabilježiti u dnevnik su:

- Identifikacija osobe osumnjičene za krivično djelo na osnovu osnovane sumnje;
- Odluka o postojanju razloga za hapšenje osumnjičene osobe;
- Odluka kojom se odlaže hapšenje osumnjičene osobe;
- Odluka o hapšenju i zadržavanju u pritvoru osumnjičene osobe, uključujući ime uhapšene osobe, vrijeme i mjesto hapšenja, razloge za hapšenje i pritvor, mjesto pritvora (i mogućeg transfera osumnjičenog na drugu lokaciju), vrijeme ulaska i izlaska iz pritvora, identitet policijskih službenika koji su učestvovali i informacije o prvom pojavljivanju osumnjičenog pred pravosudnim organom;¹³⁸
- Odluka o angažovanju specijalnog istražnog tima (SIT);
- Osnovni pravci saslušanja;
- Područje označeno kao mjesto izvršenja krivičnog djela;
- Vrste zatraženih forenzičkih ispitivanja; i
- Odluka o ponudi učešća u programu zaštite svjedoka.

Često je podjednako važno zabilježiti i razloge zbog kojih nešto *nije urađeno*, uključujući tu i ključne činjenice koje su imale uticaja na odluku, da bi se ta odluka mogla razumjeti u odgovarajućem kontekstu. Takođe je veoma važno evidentirati odluku u trenutku kada je donesena, ili neposredno nakon toga. Činjenice vezane za određenu situaciju mogu se mijenjati, a odluka koja se u prošlosti činila ispravnom, može izgledati drugačije mjesecima kasnije, na sudu. Kada su činjenice i razlozi koji se odnose na neku odluku zabilježeni u vrijeme donošenja te odluke, lakše je obrazložiti donesenu odluku kasnije. Osim što služi kao koristan podsjetnik tokom kasnijeg sudskog postupka, evidentiranje razloga takođe pomaže da se pažnja vodećeg istražitelja usmjeri i osigura da je proces koji prethodi donošenju njegovih odluka pouzdan, te da su obrazloženja tih odluka razumna.

138 *Guidebook on Democratic Policing by the Senior Police Adviser to the OSCE Secretary General, (Viši savjetnik za policijske poslove pri Uredu generalnog sekretara: Vodič o obavljanju policijskog posla u demokratskom društvu,)* op. cit., tačka 18, str. 33.

Odgovornost takođe podrazumijeva davanje mogućnosti inspekcijskim tijelima da posjete pritvorske ustanove i policijske stanice. Ta inspekcijska tijela mogu biti tijela za monitoring osnovana međunarodnim sporazumima o zaštiti ljudskih prava koje su ratifikovale države potpisnice, kao što su Potkomisija UN-a za prevenciju torture i Evropska komisija pri Vijeću Evrope za prevenciju torture, službenici OSCE-a za monitoring, nacionalni preventivni mehanizmi koje osnivaju države koje su ratifikovale Fakultativni protokol uz Konvenciju UN-a protiv torture ili službenici nevladinih organizacija zaduženi za monitoring. Ta tijela ulaze u pritvorske ustanove u cilju provjere uslova u njima, ali i u cilju zaštite sigurnosti i dobrobiti osoba u pritvoru.

Postoje pripadnici policijskih snaga koji nisu saglasni sa puštanjem neovlaštenih osoba da uđu u policijsku stanicu bez prethodne obavijesti o tome, u cilju obavljanja inspekcije pritvorskih prostorija ili obavljanja razgovora sa pritvorenicima, bez prisustva drugih osoba.

Brojne su prednosti eksterne inspekcije ove vrste, koje se ogledaju u:

- Pružanju dodatnog stepena zaštite pritvorenicima;
- Umirivanju zajednica, naročito nacionalnih i drugih manjina, što može imati poseban značaj u predmetima terorizma;
- Pokazivanju spremnosti policije da bude transparentna i otvorena za javnost, što je posebno izraženo u situacijama kada civilno društvo učestvuje u radu nacionalnog preventivnog mehanizma;
- Poboljšanju upravljanja pritvorskim prostorijama, kroz ukazivanje na područja u kojima je potrebno poboljšanje;
- Poduzimanju koraka kojima se osigurava da se policijske aktivnosti provode pravedno, uz uvažavanje svih;
- Pružanju zaštite policijskim agencijama od zlonamjernih optužbi, na isti način kako se to ostvaruje i prisustvom advokata.

Odgovornost se takođe manifestuje i vođenjem nezavisnih i efikasnih istražnih postupaka, uključujući tu i uz civilni nadzor, u slučaju optužbi za nezakonito postupanje. Države su dužne, u skladu sa međunarodnim pravom, pokrenuti takav postupak ukoliko se jave optužbe za mučenje ili sumnje o nezakonitom postupanju policije. Ta obaveza država obuhvata pozivanje višerangiranih policijskih službenika na odgovornost u situacijama kada daju nezakonita naređenja ili propuste poduzeti sve potrebne mjere koje im stoje na raspolaganju da bi spriječili, suzbili ili prijavili nezakonito postupanje podređenih službenika, o kojima su imali, ili trebali imati saznanja. Policijski propisi podređenim policijskim

službenicima pružaju priliku da odbiju izvršiti očigledno nezakonita naređenja ili da prijave nezakonito postupanje, bez izlaganja riziku od krivične ili disciplinske odgovornosti. U takvim slučajevima, provođenje naređenja nadređenog službenika ne može se smatrati opravdanjem za nezakonito postupanje.¹³⁹

Nezavisan i efikasan sistem rješavanja prigovora na rad policije ima suštinski značaj za rad demokratske i odgovorne policije. Nezavisno i efikasno razmatranje prigovora na rad policije, jača povjerenje građana u policiju i daje garanciju da postoje posljedice za nezakonito ili loše postupanje.

4.2.1 Civilno društvo

U pogledu ukupne odgovornosti koja se ostvaruje putem nadležnih organa države, važno je dopuniti taj oblik odgovornosti sredstvima kojima se stvaraju uslovi da policijski organi za svoj rad odgovaraju direktno civilnom društvu. Brojni su načini za uspostavu takvog modela, poput osnivanja grupa u lokalnim zajednicama i/ili učešća nevladinih organizacija koje se bave pitanjima krivičnog pravosuđa ili pitanjima ljudskih prava. Građani i nevladine organizacije mogu vršiti nadzor u formi učešća u radu odbora za analizu rada policije u konkretnim predmetima ili monitoringa pritvorskih prostorija. Nevladine organizacije takođe mogu obavljati aktivnosti poput monitoringa i izvještavanja o radu policije, sa naglaskom na policijsko postupanje i načinima vođenja postupka u slučaju nezakonitog postupanja policije, te organizirati informativne kampanje ili raditi na prigovorima građana na rad policije. Nevladine organizacije takođe mogu igrati ulogu u saradnji sa policijskim agencijama, u cilju unapređenja poštivanja ljudskih prava, davati doprinos reformskim procesima i učestvovati u izradi priručnika za rad policije i programa obuke policije na temu ljudskih prava.

Stepen učešća civilnog društva različit je u različitim zemljama. Nadzor civilnog društva ima važnu ulogu, a borba protiv terorizma ne može se koristiti kao izgovor za izbjegavanje tog nadzora. Prema tome, potrebno je otkloniti sve faktore koji bi mogli onemogućiti takav nadzor. Kada dođe do odgovarajuće istrage nezakonitog postupanja policije, ovaj nadzor može doprinijeti upoznavanju građana sa mjerama koje policija poduzima u cilju istrage i kažnjavanja odgovornih za povrede ljudskih prava te samim tim doprinijeti i jačanju povjerenja građana u policiju.¹⁴⁰

139 UN Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials (Osnovni principi UN-a za službenike policije o upotrebi sile i vatrenog oružja), *op. cit.*, tačka 74, Principi 24 – 26.

140 *Guidebook on Democratic Policing by the Senior Police Adviser to the OSCE Secretary General*, (Viši savjetnik za policijske poslove pri Uredu generalnog sekretara: Vodič o obavljanju policijskog posla u demokratskom društvu,) i *Good Practices in Building Police-Public Partnerships by the Senior Police Adviser to the OSCE Secretary General* (Viši savjetnik za policijske poslove pri Uredu generalnog sekretara: Dobri primjeri iz prakse uspostave partnerstva između policije i građana), *op. cit.*, tačka 18, str. 25 i 24.

Izgradnja povjerenja u aktivnosti policijskih organa od presudnog je značaja u kontekstu borbe protiv terorizma. Organizacije civilnog društva doprinose prevenciji terorizma kroz realizaciju svojih aktivnosti i rad na otklanjanju uslova koji dovode do pojave terorizma, kao što su npr. promoviranje ljudskih prava i nediskriminacije, sprečavanje i otklanjanje tenzija između različitih zajednica ili pružanje podrške žrtvama terorizma, u cilju suzbijanja dehumanizacije žrtava koja se javlja u terorističkim narativima. Policijski organi stoga bi trebali nastojati da se povežu sa organizacijama civilnog društva u radu na temama transparentnosti, povjerenja i odgovornosti.

4.2.2 Mediji

Sredstva javnog informisanja nude još jedan način za ostvarenje odgovornosti prema javnosti. Korištenje sredstava javnog informisanja idealan je način za informisanje građana o predmetima vezanim za teroristička djela koja su realizirana, te uvjeravanje građana da policijske agencije neumorno rade na borbi protiv terorizma i prevenciji sličnih pojava u budućnosti. Ovaj vid komunikacije sa sobom nosi i dodatnu prednost, jer agencijama za provedbu zakona, naročito policiji, daje mogućnost da odluče šta reći i kada. Prema tome, informacije ove vrste mogu biti saopštene u trenutku kada to najbolje odgovara potrebama istražnog postupka.

Odnos sa medijima treba njegovati, ali on mora ostati profesionalan. Veoma je važno da postoji snažan odnos između agencija za provedbu zakona i medija, uvažavajući uloge koje te organizacije imaju u društvu. Slobodni mediji okosnica su demokratskog društva, i ne ide im u prilog ni odnos uzajamnog nepovjerenja i neprijateljstva sa policijom, ali ni odnos u kojem mediji rade u dosluhu sa policijom. Agencije za provedbu zakona i mediji trebaju saradivati, ali agencije za provedbu zakona moraju razumjeti da mediji imaju ulogu da ih pozivaju na odgovornosti, postavljaju pitanja i ukazuju na probleme, ali i izvještavaju o uspješno provedenim aktivnostima. U onoj mjeri u kojoj je to moguće, uvažavajući potrebu očuvanja povjerljivosti, policija treba biti spremna da saraduje sa novinarima i sa njima razgovara o onome što radi i razlozima za to. Nikada ne treba lagati novinarima ili ih obmanjivati, jer je gotovo sigurno da će takvo postupanje dovesti do neželjenih posljedica.

Opasnost o kojoj treba voditi računa je mogućnost da izjave predstavnika policije koje su objavljene ili emitovane, naruše pravo na pravičan postupak ili princip pretpostavke nevinosti. Kada se desi krivično djelo vezano za terorizam, veoma se lako može desiti da predstavnik policije prilikom davanja izjave za medije upotrijebi neumjeren jezik da bi opisao događaje ili da iskaže vlastito mišljenje

o moralnim vrijednostima osumnjičene osobe. Takođe je važno primjenjivati krajnji oprez pri objavljivanju pojedinosti o osobama za kojima traga policija, naročito u slučaju kada su poznata njihova imena, ili kada informacije o određenoj karakteristici tih osoba, poput njihovog fizičkog izgleda ili nacionalne pripadnosti, nisu dovoljno pouzdane. U nekim zemljama, što je naročito izraženo u zemljama u kojima porota učestvuje u sudskim postupcima, primjenjuju se vrlo rigorozni zakoni kojima se ograničava sve što bi moglo imati uticaj na ishod sudskog postupka. Izjave upućene javnosti koje imaju snažan prejudicirajući efekt, mogu dovesti do odbacivanja optužbi na temelju tvrdnji da je za optuženog nemoguće da ostvari pravo na pravičan postupak. Medijima ne treba otkrivati identitet ili bilo kakve lične podatke o svjedocima i žrtvama krivičnog djela vezanog za terorizam, u interesu zaštite sigurnosti i privatnosti svjedoka i žrtava.

KLJUČNE TEZE – DIO 4:

- Poduzimanje odgovarajućih mjera u cilju zaštite sigurnosti i integriteta istražnih postupaka i obavještajnih podataka veoma je važno za zaštitu ljudskih prava i efikasnost istražnog postupka;
- Agencije za provedbu zakona odgovaraju državi za vođenje istražnih postupaka u predmetima vezanim za terorizam (zakonodavnoj, izvršnoj i pravosudnoj vlasti), ali i civilnom društvu i medijima;
- Odgovornost dovodi do izgradnje povjerenja između građana i agencija koje provode zakon; i
- Odgovornost doprinosi efikasnosti aktivnosti i operacija policijskih organa.

PRIMJER PLANA STICANJA ZNANJA O SIGURNOSTI, INTEGRITETU I ODGOVORNOSTI

Sposobnosti	Ishodi učenja potrebni za sticanje stručne osposobljenosti	Metode
1. Sposobnost očuvanja sigurnosti i integriteta istražnih postupaka; 2. Sposobnost rada u skladu sa politikama etičkog ponašanja; 3. Sposobnost vođenja evidencije, kao osnova odgovornosti; 4. Sposobnost razumijevanja uloge eksterne inspekcije i monitoringa; Sve u skladu sa međunarodnim, regionalnim i domaćim standardima zaštite ljudskih prava.	Poznavanje: • Koraka koje treba poduzeti da bi se zaštitili sigurnost i integritet istražnog postupka; • Politike etičkog ponašanja; • Važnosti odgovornosti agencija za provedbu zakona kao ključnog aspekta poštivanja ljudskih prava pri provođenju krivičnih istraga; • Različitih vrsta nadzora nad aktivnostima agencija za provedbu zakona; • Obaveza provođenja istrage o svim optužbama za nezakonito postupanje policije; • Važnosti vođenja odgovarajuće evidencije i informacija koje treba evidentirati; • Eksternih tijela koja mogu izvršiti inspekciju prostorija, njihove uloge i prednosti koje će prosteći iz vršenja inspekcije; i • Doprinosa civilnog društva radu policijskih službenika. Vrijednosti i stavovi: • Sposobnost postupanja u skladu sa kodeksom o etičkom ponašanju i politikom etičkog ponašanja; • Spremnost na rad na otvoren, transparentan i odgovoran način; • Spremnost na vođenje ažurne i pouzdane evidencije o poduzetim aktivnostima; • Spremnost na saradnju pri realizaciji nezavisne eksterne inspekcije; • Za visoko rangirane policijske službenike i/ili nadređene policijske službenike: spremnost da identifikuju, spriječe, osude i pravično i efikasno se suprotstave svakoj pojavi neetičkog ponašanja;	Načini obuke: • Prezentacije na osnovu teksta iz Priručnika; • Kopije politika etičkog ponašanja, za korištenje prilikom obavljanja dužnosti; i • Grupne diskusije i povratne informacije predavača. Metode procjene: • Pisani testovi provjere znanja; • Iskustvene vježbe u cilju provjere usvojenih stavova i stečenih vještina; • Analiza rada i napretka ostvarenog tokom realizacije kursa; i • Agresivni stavovi i negativne opaske o radu u skladu sa principima zaštite ljudskih prava imat će velik uticaj na donošenje odluke o prolaznoj ili neprolaznoj ocjeni svakog polaznika. Nadređeni i pretpostavljeni bit će zaduženi za naknadnu provjeru očekivanih ishoda učenja, prilikom vršenja periodične ocjene radnog učinka.

- Spremnost na poštivanje nadzorne uloge civilnog društva; i
- Spremnost na saradnju sa civilnim društvom na transparentan način, odgovorno i u duhu uzajamnog povjerenja.

Vještine:

- Sposobnost poduzimanja potrebnih koraka u cilju očuvanja sigurnosti i integriteta istrage;
- Stručna osposobljenost u primjeni politika etičkog ponašanja, pri obavljanju službenih dužnosti;
- Za službenike višeg čina i nadređene službenike, sposobnost identifikovanja, sprečavanja, osude i pravičnog suprotstavljanja svakoj pojavi neetičkog ponašanja;
- Sposobnost provođenja krivičnih istraga u skladu sa principima zaštite ljudskih prava;
- Sposobnost vođenja detaljne i pouzdane evidencije;
- Sposobnost konstruktivne saradnje sa eksternim tijelima pri obavljanju inspekcijskog nadzora; i
- Sposobnost slušanja i vrednovanja doprinosa civilnog društva.

Zaključak

Ljudska prava temeljni su i nezaobilazan element obavljanja policijskog rada na demokratski način. Bez njihovog uvažavanja, policija se izlaže riziku da postane oličenje represije, a uz njihovo uvažavanje, ona postaje moćan zaštitnik društva. Osim što je riječ o jednoj od temeljnih obaveza koje države članice imaju prema OSCE-u, poštivanje temeljnih prava pojedinca kao zadatak aktivnosti policijskih agencija vjerovatno predstavlja najznačajniju odliku društva u kojem vlada zakon.

Države članice obavezale su se na donošenje zakonskog okvira kojima se međunarodni standardi zaštite ljudskih prava integriraju u domaće zakone, ali i na uspostavu mehanizama kojima se osigurava odgovornost i ostvaruje nadzor.¹⁴¹ Takav okvir i ostali relevantni propisi usmjeravaju policijske službenike u obavljanju njihovih dužnosti u skladu sa međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava. Slično tome, i prava policijskih službenika treba precizirati i zaštititi domaćim propisima i praksom rada, u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima.

Podjednako je važno policijskim službenicima pružiti odgovarajuću obuku, kako bi oni bolje razumjeli standarde zaštite ljudskih prava i njihovu primjenu pri obavljanju operativnih aktivnosti. Ovaj Priručnik i obrasci za izvođenje obuke, za cilj imaju pružanje podrške nadležnim organima u razvoju namjenskih edukativnih aktivnosti na temu zaštite ljudskih prava prilikom obavljanja istražnih postupaka u sferi borbe protiv terorizma.

Potreba za poštivanjem principa zaštite ljudskih prava nije teret nametnut policijskim agencijama koji ih sputava u obavljanju dužnosti. Sasvim suprotno, riječ je o sredstvu koje im stoji na raspolaganju kako bi efikasnije obavljali svoj posao. Primjeri u ovom Priručniku pokazuju da su policijski službenici u boljoj poziciji da uspješno vode istražne postupke u oblasti borbe protiv terorizma u situacijama kada se standardi ljudskih prava poštuju, a ljudska prava štite.

141 OSCE Dokument iz Kopenhagena, *op. cit.*, tačka 21.

Akti terorizma su krivična djela i odgovor agencija za provođenje zakona na takve akte ne može i ne treba da se razlikuje od odgovora na bilo koje drugo krivično djelo. Borba protiv terorizma, s druge strane, ne može služiti kao opravdanje za propust policijskih službenika da poštuju ljudska prava.

Osim što policijskim službenicima pruža dodatnu vrijednost u operativnom smislu, poštivanje ljudskih prava daje im stratešku prednost u odnosu na terorističku prijetnju sa kojom se bore. Poštivanjem i zaštitom ljudskih prava svih – drugih policajaca, osumnjičenih, žrtava i svjedoka – policijski službenici doprinose suzbijanju terorističkih narativa koji, između ostalog, koriste povrede ljudskih prava kao argument da pridobiju povjerenje novih sljedbenika.

Aneks A:

Bibliografija i dodatni izvori informacija

A New Beginning: Policing in Northern Ireland, the Report of the Independent Commission on Policing for Northern Ireland (Novi početak: Obavljanje policijskih poslova u Sjevernoj Irskoj, Izvještaj Nezavisne komisije za obavljanje policijskih poslova u Sjevernoj Irskoj) (Colegate: Crown, 1999.), tačka. 4.1, <<http://cain.ulst.ac.uk/issues/police/patten/patten99.pdf>>.

Cottingham Alderson, John, *Human Rights and the Police (Ljudska prava i policija)* (Strasbourg: Vijeće Evrope, 1984.).

Countering Terrorism, Protecting Human Rights: A Manual (Suzbijanje terorizma, zaštita ljudskih prava: Priručnik) (Varšava: OSCE/ ODIHR, 2007.), <<http://www.osce.org/odihr/29103>>.

Crawshaw, Ralph & Leif Holmström (eds), *Essential Texts on Human Rights for the Police, A Compilation of International Instruments (Osnovni dokumenti o ljudskim pravima za policiju, kompilacija međunarodnih instrumenata)* (Leiden; Boston: Martinus Nijhoff, 2008.).

Criminal Intelligence: Manual for Front-line Law Enforcement (Objaveštajni podaci o krivičnim djelima: Priručnik za policijske službenike na prvoj liniji rada) (Beč: Ujedinjene nacije, 2010.), <https://www.unodc.org/documents/organized-crime/Law-Enforcement/Criminal_Intelligence_for_Front_Line_Law_Enforcement.pdf>.

Das, Dilip & Michael Palmiotto, *International Human Rights Standards: Guidelines for the World's Police Officers (Međunarodni standardi zaštite ljudskih prava: Smjernice za policajce svijeta)*, *Police Quarterly*, svezak 5, br. 2, 2002., str. 206–221.

Defusing the Ticking Bomb Scenario: Why we must say No to torture, always (Scenarij deaktiviranja tempirane bombe: Zašto moramo reći NE mučenju, uvijek), Udruženje za prevenciju torture, 2007., <http://www.apt.ch/content/files_res/tickingbombscenario.pdf>.

De Koster, Philippe, *Terrorism: Special Investigation Techniques (Terorizam: Specijalne istražne tehnike)* (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005.).

Denmark, Bob, *Ethical Investigation: A Practical Guide for Police Officers (Etička istraga: Praktičan vodič za policijske službenike)* (London: Ured za vanjske poslove i Commonwealth, 2005.).

Dyson, William E., *Terrorism, An Investigator's Handbook (Terorizam, Priručnik za istražitelje)* (Newark: Matthew Bender & Company, 2008.).

Eckes, Christina, Limits of Fundamental Rights in the Face of Terrorism (Granice ljudskih prava u kontekstu terorizma), *rad sadržan u publikaciji: Counter-Terrorist Policies and Fundamental Rights: The Case of Individual Sanctions (Protuterorističke politike EU i temeljna prava: slučaj individualnih sankcija)* (Oxford: Oxford University Press, 2009.), str. 185–217.

Ethnic Profiling in the European Union: Pervasive, Ineffective, and Discriminatory (Etničko profiliranje u EU: rasprostranjeno, neefikasno i diskriminirajuće) (New York: Open Society Institute, 2009.),
<http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/profiling_20090526.pdf>.

Evans, Malcolm, All the Perfumes of Arabia: The House of Lords and Foreign Torture Evidence (Svi mirisi Arabije: Gornji dom i dokazi o mučenju u inostranstvu), *Leiden Žurnal međunarodnog prava*, svezak 19, br. 4, 2006., str. 1125–1144.

Stručni sastanak o sigurnosti, radikalizaciji i sprečavanju terorizma, Ured OSCE-a za demokratske institucije i ljudska prava, 28.–29. juli 2008. <www.osce.org/odihr/34379>.

Foley, Conor, *Combating Torture, A Manual for Judges and Prosecutors (Borba protiv torture, Priručnik za sudije i tužioce)* (Colchester: Centar za ljudska prava, Univerzitet u Eseksu, 2003.),
<http://www.essex.ac.uk/combatingtorturehandbook/english/combating_torture.pdf>.

Globalizing Torture, CIA Secret Detention and Extraordinary Rendition (Globalizacija torture, Tajne pritvorske ustanove CIA-e i vanredno izručenje) (New York: Open Society Foundations, 2013.),
<<http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/globalizing-torture-20120205.pdf>>.

Gomien, Donna, *Short Guide to the European Convention on Human Rights (Kratki vodič o Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima)* (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005).

Good Practices in Basic Police Training – Curricula Aspects (Dobra praksa osnovne policijske obuke – aspekti nastavnog plana) (Beč: OSCE, 2009.);
<<http://polis.osce.org/library/f/3555/2732/OSCE-AUS-SPM-3555-EN-2732>>.

Good Practices in Building Police-Public Partnerships by the Senior Police Adviserto the OSCE Secretary General (Viši savjetnik za policijske poslove pri Uredu generalnog sekretara: Dobra praksa u izgradnji partnerstva između policije i građana) (Beč: OSCE 2008.),
<<http://www.osce.org/spmu/32547>>.

Grabosky, Peter & Michael Stohl, *Crime and Terrorism (Kriminal i terorizam)* (London: Sage Publications, 2010.).

Guidance on the Management of Police Information (Smjernice o upravljanju informacijama kojima raspolaže policija), Udruženje šefova policije i nacionalni centar za izvrsnost u obavljanju policijskih poslova, 2006.,
<https://www.cambs.police.uk/about/foi/images/MoPl_03.03.06.pdf>.

Guidebook on Democratic Policing: by the Senior Police Adviser to the OSCE Secretary General (Viši savjetnik za policijske poslove pri Uredu generalnog sekretara: Vodič o obavljanju policijskog posla u demokratskom društvu), (Beč: Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi, 2008.), <<http://www.osce.org/spmu/23804>>.

Guidelines on Human Rights Education for Law Enforcement Officials (Smjernice o izvođenju obuke na temu ljudskih prava za službenike policije) (Varšava: OSCE/ODIHR, 2012.),
<<http://www.osce.org/odihr/93968?download=true>>.

Maguire, Mike & Clive Norris, *The Conduct and Supervision of Criminal Investigations* (Provođenje i nadzor nad krivičnim istragama), Komisija Kraljevstva za krivično pravosuđe, Studija br. 5, (London: HMSO, 1992.).

Marty, Dick, " Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers involving Council of Europe member States (Navodne tajne pritvorske jedinice i nezakoniti međudržavni transferi u kojima su učestvovalе države članice Vijeća Evrope) Nacrt izvještaja – Dio II (Obrazloženje)", Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Komisija za pravna pitanja i ljudska prava, 7. juni 2006., AS/Jur (2006) 16 Dio II,
<http://assembly.coe.int/committeedocs/2006/20060606_ejdoc162006partii-final.pdf>.

Morgan, Rodney & Malcolm Evans, *Combating Torture in Europe* (Borba protiv torture u Evropi) (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2001.).

Osse, Anneke, *Understanding Policing, A resource for human rights activists* (Razumijevanje policijskog rada, informacije za aktiviste za zaštitu ljudskih prava) (Amsterdam: Amnesty International Holandija, 2006.),
<http://www.amnesty.org.uk/uploads/documents/doc_22360.pdf>.

Parker, Tom Fighting an Antaeon Enemy' How Democratic States Unintentionally Sustain the Terrorist Movements They Oppose (Borba protiv divovskog neprijatelja: Kako demokratske države nehotice jačaju terorističke pokrete sa kojima se bore), Terorizam i političko nasilje, svezak 19, 2007., str. 155–179,
<<http://www.international.ucla.edu/cms/files/Fighting-an-Antaeon-Enemy.pdf>>.

Police Integrity, Securing and Maintaining Public Confidence (Integritet policije, izgradnja i očuvanje povjerenja javnosti), Ured njenog veličanstva za inspekcijski nadzor nad policijom, juni 1999.,
<<http://www.hmci.gov.uk/media/police-integrity-19990601.pdf>>.

Preventing Torture – A Handbook for OSCE Field Staff (Prevenција torture – Priručnik za terensko osoblje OSCE-a) (Varšava: ODIHR, 1999.),
<<http://www.refworld.org/docid/498aaafd2.html>>.

Izveštaj o posjeti Potkomisije za prevenciju torture i ostalih okrutnih, nehumanih i ponižavajućih oblika postupanja ili kažnjavanja Švedskoj 10. septembar 2008., CAT/OP/SWE/1, <<http://www.un.org/Docs/Journal/asp/ws.asp?m=CAT/OP/SWE/1>>.

Izveštaj Vladi Bugarske o posjeti Evropske komisije za prevenciju torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja Bugarskoj od 26. marta do 7 aprila 1995. godine, Evropska komisija za prevenciju torture, 25. septembar 1995., CPT/ Inf (97)1, <<http://www.cpt.coe.int/documents/bgr/1997-01-inf-eng-1.pdf>>.

Izveštaj Vladi Češke Republike o posjeti Evropske komisije za prevenciju torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja Češkoj Republici od 16 do 26 februara 1997. godine, Evropska komisija za prevenciju torture, 15. april 1999., CPT/Inf (99)7, <<http://www.cpt.coe.int/documents/cze/1999-07-inf-eng.pdf>>.

Izveštaj Vladi Holandije o posjeti Evropske komisije za prevenciju torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja Holandiji od 10. do 21. oktobra 2011. godine, Evropska komisija za prevenciju torture, 9. avgust 2012., CPT/Inf (2012) 21, <<http://www.cpt.coe.int/documents/nld/2012-21-inf-eng.pdf>>.

Izveštaj Vladi Španije o posjeti Evropske komisije za prevenciju torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja Španiji od 1. do 12. aprila 1991. godine, Evropska komisija za prevenciju torture, 5. mart 1996., CPT/Inf (96) 9 [Dio 1], <<http://www.cpt.coe.int/documents/esp/1996-09-inf-eng-1.pdf>>.

Izveštaj Vladi Španije o posjeti Evropske komisije za prevenciju torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja Španiji od 10. do 22. aprila 1994. godine, Evropska komisija za prevenciju torture, 5. mart 1996., CPT/Inf (96) 9 [Dio 2], <<http://www.cpt.coe.int/documents/esp/1996-09-inf-eng-2.pdf>>.

Right to a fair trial under the European Convention on Human Rights: Interights Manual for Lawyers (Pravo na pravično suđenje propisano Evropskom konvencijom o ljudskim pravima: Priručnik Interightsa za advokate) (London: Interights, 2009), <<http://www.interights.org/document/106/index.html>>.

Roach, Kent, The Eroding Distinction Between Intelligence and Evidence in Terrorism Investigations (Iščezavajuća razlika između obavještajnih podataka i dokaza u istragama terorizma), u publikaciji autora Nicola McGarrity, Andrew Lynch & George Williams (eds.), *Counter Terrorism and Beyond (Borba protiv terorizma i druga pitanja)*, (Abingdon: Routledge, 2010), str. 48–68, <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1884999>.

Roberts, Karl A., Police Interviews with Terrorist Suspects: Risks, Ethical Interviewing and Procedural Justice (Policijska saslušanja osumnjičenih za terorizam: rizici, vršenje saslušanja uz poštivanje pravila etike i proceduralno pravo), *Žurnal forenzičke prakse u Velikoj Britaniji*, Svezak 13, br. 2, 2011., str. 124–134.

Salinas de Frias, Ana, Counter-terrorism and human rights in the case law of the European Court of Human Rights (Borba protiv terorizma i ljudska prava u sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2012).

Scharff Smith, Peter, Solitary Confinement – History, Practice and Human Rights Standards (Mjera samice – historija, praksa i standardi zaštite ljudskih prava), *Žurnal kazneno popravne službe*, br. 181, 2009., str. 3–11.

Smith, Graham, Citizen oversight of independent police services: Bifurcated accountability, regulation creep, and lesson learning (Građanski nadzor nad nezavisnim uslugama policije: razgranata odgovornost, nejasni propisi i stečena iskustva), *Propisi i upravljanje*, svezak 3, br. 4, 2009, str. 421–441.

Smith, Graham, Shoot-to-Kill Counter-Suicide Terrorism: Anatomy of Undemocratic Policing (Dozvola za ubijanje terorista samoubica: anatomija nedemokratskog djelovanja policije), rad sadržan u publikaciji autora Scotta Poyntinga & Davea Whyta (eds.), *Counter-Terrorism and State Political Violence: The 'War on Terror' as Terror*, (Borba protiv terorizma i državno političko nasilje: rat protiv terorizma kao terorizam (London: Routledge, 2012), str. 33–48.

Izjava o pretresanju zatvorenika, Svjetska medicinska asocijacija oktobar 1993., <<http://www.wma.net/en/30publications/10policies/b5/>>.

The Criminal Justice Response to Support Victims of Acts of Terrorism (Odgovor krivičnog pravosuđa kao sredstvo pružanja podrška žrtvama terorizma) (Beč: Ujedinjene nacije, 2011.), <http://www.un.org/en/terrorism/ctitf/pdfs/victims_rights_e-book_en.pdf>.

Trafficking in Human Beings: Identification of Potential and Presumed Victims – A Community Policing Approach (Trgovina ljudima: identifikacija potencijalnih i mogućih žrtava – pristup policije zasnovan na radu u zajednici) (Beč: OSCE, 2011.), <<http://www.osce.org/node/78849>>.

Izveštaj predsjedavajuće-izvjestiteljice Radne grupe UN-a o proizvoljnom pritvaranju osumnjičenih, Leile Zerrougui; specijalnog izvjestioca o nezavisnosti sudija i advokata, Leandra Despouyova; specijalnog izvjestioca za torturu i ostale okrutne, nehumane i ponižavajuće oblike postupanja ili kažnjavanja, Manfreda Nowaka; specijalne izvjestiteljice za slobodu vjere ili uvjerenja, Asme Jahangir; i specijalnog izvjestioca za pravo svake osobe na uživanje najvišeg mogućeg standarda fizičkog i duševnog zdravlja, Paula Hunta, pod naslovom: Report on the Situation of detainees at Guantánamo Bay (Izveštaj o stanju pritvorenika u bazi Guantánamo Bay), 27. februar 2006., E/CN.4/2006/120, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=E/CN.4/2006/120>>.

Specijalni izvjestilac UN-a za vansudska ili proizvoljna pogubljenja ili pogubljenja po kratkom postupku, Philip Alston, Izveštaj Generalnoj skupštini UN-a, 5. septembar 2006., A/61/311, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/61/311>>.

Specijalni izvjestilac UN-a za promoviranje i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u okviru borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, *Izveštaj Vijeću UN-a za ljudska prava*, 29. januar 2007., A/HRC/4/26, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/4/26>>.

Specijalni izvjestilac UN-a za promoviranje i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u okviru borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, Izvještaj Generalnoj skupštini UN-a, 6. avgust 2008., A/63/223, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/63/223>>.

Specijalni izvjestilac UN-a za promoviranje i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u okviru borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, Izvještaj Vijeću UN-a za ljudska prava, 4. februar 2009., A/HRC/10/3, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/10/3>>.

Specijalni izvjestilac UN-a za promoviranje i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u okviru borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, specijalni izvjestilac za torturu i ostale okrutne, nehumane i ponižavajuće oblike postupanja ili kažnjavanja, Manfred Nowak, potpredsjednik Radne grupe o proizvoljnom pritvaranju osumnjičenih, Shaheen Sardar Ali, i predsjedavajući Radne grupe za prisilne i nedobrovoljne nestanke, Jeremy Sarkin, Joint Study on global practices in relation to secret detention in the context of countering terrorism (Zajednička studija o globalnoj praksi pritvaranja osumnjičenih na tajnim lokacijama u kontekstu borbe protiv terorizma), 20. maj 2010., A/HRC/13/42, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/13/42>>.

Specijalni izvjestilac UN-a za promoviranje i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u okviru borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, Izvještaj Vijeću UN-a za ljudska prava, 17. maj 2010., A/HRC/14/46, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/14/46>>.

Specijalni izvjestilac UN-a za promoviranje i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u okviru borbe protiv terorizma, Martin Scheinin, Izvještaj Vijeću UN-a za ljudska prava, 22. decembar 2010., A/HRC/16/51, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/16/51>>.

Specijalni izvjestilac UN-a za torturu i ostale okrutne, nehumane i ponižavajuće oblike postupanja ili kažnjavanja, Sir Nigel Rodley, Izvještaj Generalnoj skupštini, 3. juli 2001., A/56/156, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/56/156>>.

Specijalni izvjestilac UN-a za torturu i ostale okrutne, nehumane i ponižavajuće oblike postupanja ili kažnjavanja, Izvještaj dostavljen u skladu sa Rezolucijom Komisije 2002/38, Dodatak, Misija u Uzbekistan, 3. februar 2003., E/CN.4/2003/68/Add.2, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=E/CN.4/2003/68/Add.2>>.

Specijalni izvjestilac UN-a za torturu i ostale okrutne, nehumane i ponižavajuće oblike postupanja ili kažnjavanja, Theo van Boven, Izvještaj Vijeću za ljudska prava, 3. februar 2011., A/HRC/16/52, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/HRC/16/52>>.

Specijalni izvjestilac UN-a za torturu i ostale okrutne, nehumane i ponižavajuće oblike postupanja ili kažnjavanja, Juan Méndez, Izvještaj Generalnoj skupštini, 5. avgust 2011., A/66/268, <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/66/268>>.

Vitkauskas, Dovydas & Grigoriy Dikov, *Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights, Council of Europe human rights handbooks (Zaštita prava na pravičan postupak, u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i priručnicima Vijeća Evrope o ljudskim pravima)* (Strasbourg: Vijeće Evrope, 2012.), <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/capacitybuilding/Source/documentation/hb12_fairtrial_en.pdf>.

Walker, Clive, 50th Anniversary Article: Terrorism and Criminal Justice: Past, Present and Future (Član povodom 50. godišnjice: terorizam i krivično pravosuđe: prošlost, sadašnjost, budućnost), *Pregled krivičnog pravosuđa*, 2004., str. 311–327.

Walker, Clive, Clamping Down on Terrorism in the United Kingdom (Čvrstim stiskom protiv terorizma u Velikoj Britaniji), *Žurnal međunarodnog krivičnog pravosuđa*, Svezak 4, 2006., str. 1137–1151.

12. opšti izvještaj o radu Komisije za prevenciju torture pri Vijeću Evrope za period od 1.1. do 31.12. 2001., Evropska komisija za prevenciju torture, 3. septembar 2002., CPT/Inf (2002) 15, <<http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-12.pdf>>.

Aneks B:

Međunarodni i regionalni normativni akti i standardi

MEĐUNARODNI I REGIONALNI SPORAZUMI

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Pariz, 10. decembar 1948., <<http://www.un.org/en/documents/udhr/>>.

Ujedinjene nacije, Bečka konvencija o konzularnim odnosima, Beč, 24. april 1963., <<http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20596/volume-596-I-8638-English.pdf>>.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, New York, 16. decembar 1966., <<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>>.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, New York, 16. decembar 1966., <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>>.

Ujedinjene nacije, Konvencija protiv torture i ostalih okrutnih, nehumanih i ponižavajućih oblika postupanja ili kažnjavanja (CAT), New York, 10. decembar 1984., <<http://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r046.htm>>.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Međunarodna konvencija o suzbijanju terorističkih bombaških napada, New York, 15. decembar 1997., <<http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-9.pdf>>.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma, New York, 9. decembar 1999., <<http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-11.pdf>>.

Vijeće Evrope, Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, Rim, 4. novembar 1950.,

<http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf>.

Vijeće Evrope, Protokol (br. 1) uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, Pariz, 20. mart 1952.,

<http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf>.

Vijeće Evrope, Protokol br. 4 uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda kojim se štite određena prava i slobode, osim onih koja su već obuhvaćena Konvencijom i Protokolom br. 1, Strasbourg, 16. septembar 1963.,

<http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf>.

Vijeće Evrope, Konvencija o zaštiti pojedinaca u vezi sa automatskom obradom ličnih podataka, Strasbourg, 28. januar 1981.,

<<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/108.htm>>.

Evropska komisija, Povelja Evropske Unije o temeljnim pravima, Nica, 7. decembar 2000.,

<http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf>.

Organizacija američkih država, Američka deklaracija o pravima i dužnostima čovjeka, Bogotá, 1948.,

<<http://www.cidh.oas.org/Basicos/English/Basic2.american%20Declaration.htm>>.

MEĐUNARODNI DOKUMENTI KOJIMA SE UTVRĐUJU STANDARDI

Ujedinjene nacije

Prvi kongres Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminala i postupanju prema prestupnicima, "Standardna minimalna pravila o postupanju prema zatvorenicima", Ženeva, 30. avgust 1955.,

<<http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/g1smr.htm>>.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Rezolucija 34/169, "Kodeks ponašanja za službenike policije", New York, 17. decembar 1979.,

<<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/codeofconduct.pdf>>.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Rezolucija 43/173, "Skup principa o zaštiti svih osoba u pritvoru ili zatvoru bilo koje vrste", New York, 9. decembar 1988., <<http://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r173.htm>>.

Osmi kongres Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminala i postupanju prema prestupnicima, "Osnovni principi za policijske službenike o upotrebi sile i vatrenog oružja", Havana, 27. avgust do 7. septembar 1990., <<http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/izbpuff.htm>>.

Osmi kongres Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminala i postupanju prema prestupnicima, "Osnovni principi za policijske službenike o ulozi advokata", Havana, 27. avgust do 7. septembar 1990., <<http://www.unrol.org/files/UNBasicPrinciplesontheRoleofLawyers.pdf>>.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Rezolucija 60/288, "Globalna strategija Ujedinjenih nacija za borbu protiv terorizma", New York, 20. septembar 2006., <<http://www.un.org/en/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml>>.

Komite UN-a za ljudska prava, Opšti komentar br. 8, član 9: pravo na slobodu i sigurnost ljudi, 30. juni 1982., <<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/o/4253f9572cd4700c12563ed00483bec?Opendocument>>.

Komite UN-a za ljudska prava, Opšti komentar br. 16, član 17: Pravo na poštivanje privatnosti, porodice, doma i prepiske i zaštitu časti i ugleda, 8. april 1988., <<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/o/23378a8724595410c12563ed004aeecd>>.

Komite UN-a za ljudska prava, Opšti komentar br. 20, član 7: Zabrana torture i ostalih okrutnih, nehumanih ili ponižavajućih oblika postupanja ili kažnjavanja, 3. novembar 1992., <<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom20.htm>>.

Komite UN-a za ljudska prava, Opšti komentar br. 32, član 14: Pravo na ravnopravnost pred sudovima i tribunalima i pravo na pravičan postupak, 23. avgust 2007., <<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom32.html>>.

Komitet UN-a za eliminaciju rasne diskriminacije, Opšta preporuka br. XXXI: Prevencija rasne diskriminacije u upravljanju i radu sistema krivičnog pravosuđa, 3. oktobar 2005., A/60/18(SUPP),
<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/GC31Rev_En.pdf>.

OSCE

OSCE Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi, Završni akt, „Pitanja vezana za sigurnost u Evropi: 1(a) Deklaracija o principima na kojima počivaju odnosi između država članica – Princip VII“, Helsinki, 1975., <<http://www.osce.org/mc/39501?download=true>>.

OSCE Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi, Završni akt, „Saradnja u humanitarnim i ostalim poslovima“, Helsinki, 1975.,
<<http://www.osce.org/mc/39501?download=true>>.

OSCE Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi, Zaključni dokument, „Pitanja vezana za sigurnost u Evropi: Principi“, Madrid, 6. septembar 1983., <<http://www.osce.org/mc/40871>>.

OSCE Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi, „Pitanja vezana za sigurnost u Evropi: Principi“ Beč, 1989., <<http://www.osce.org/mc/16262>>.

OSCE Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi, Bonski dokument, Bon, 11. april 1990., <<http://www.osce.org/eea/14081>>.

OSCE Konferencija o ljudskoj dimenziji CSCE-a, Dokument iz Kopenhagena, Kopenhagen, 29. juni 1990., <<http://www.osce.org/odihr/elections/14304>>.

OSCE Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi, „Nova era demokratije, mir i jedinstvo“, Pariz, 21. novembar 1990.,
<<http://www.osce.org/mc/39516>>.

OSCE Konferencija o ljudskoj dimenziji CSCE-a, Moskovski dokument, Moskva, 3. oktobar 1991., <<http://www.osce.org/odihr/elections/14310>>.

OSCE Konferencija o sigurnosti i saradnji u Evropi, Odluka br. VIII, „Ljudska dimenzija“, Budimpešta, 5.–6. decembar 1994.,
<<http://www.osce.org/mc/39554?download=true>>.

Samit OSCE-a, „Povelja o evropskoj sigurnosti: III Naš odgovor“, Istanbul, 19. novembar 1999., <<http://www.osce.org/mc/17502>>.

Ministarsko vijeće OSCE-a, Aneks Odluke Ministarskog vijeća br. 1, „Plan iz Bukurešta o borbi protiv terorizma“, Bukurešt, 3.-4. decembar 2001., <<http://www.osce.org/mc/40515>>.

Ministarsko vijeće OSCE-a, „Povelja OSCE-a o prevenciji i borbi protiv terorizma“, Porto, 7. decembar 2002., <<http://www.osce.org/odihr/16609>>.

Ministarsko vijeće OSCE-a, Odluka br. 4/03, „Tolerancija i nediskriminacija“, Maastricht, 2. decembar 2003., <<http://www.osce.org/mc/19382>>.

Ministarsko vijeće OSCE-a, Izjava ministara, „Prevenција i borba protiv terorizma“, Sofija, 7. decembar 2004., <<http://www.osce.org/mc/38760>>.

Ministarsko vijeće OSCE-a, „Koncept sigurnosti i upravljanja granicama: okvir za saradnju država članica OSCE-a“, Ljubljana, 6. decembar 2005., <<http://www.osce.org/mc/17452>>.

Ministarsko vijeće OSCE-a, Odluka br. 12/05, „Očuvanje ljudskih prava i vladavine zakona u sistemima krivičnog pravosuđa“, Ljubljana, 6. decembar 2005., <<http://www.osce.org/mc/17347>>.

Ministarsko vijeće OSCE-a, Deklaracija ministara, „Briselska deklaracija o sistemima krivičnog pravosuđa“, Brisel, 5. decembar 2006., <<http://www.osce.org/mc/23017>>.

Ministarsko vijeće OSCE-a, Izjava ministara, „Pružanje podrške Globalnoj strategiji UN-a za borbu protiv terorizma“, Madrid, 30. novembar 2007., <<http://www.osce.org/mc/29544>>.

Ministarsko vijeće OSCE-a, Deklaracija ministara, „Deklaracija ministara povodom 60. godišnjice Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima“, Helsinkii, 5. decembar 2008., <<http://www.osce.org/mc/35476>>.

Ministarsko vijeće OSCE-a, Deklaracija ministara, „Deklaracija ministara povodom 25. godišnjice usvajanja Konvencije protiv torture i ostalih okrutnih, nehumanih i ponižavajućih oblika postupanja ili kažnjavanja“, Atina, 2. decembar 2009., <<http://www.osce.org/cio/40697>>.

Stalno vijeće OSCE-a, Odluka br. 1063, „Konsolidovani okvir OSCE-a za borbu protiv terorizma“, Dublin, 7. decembar 2012.,
<<http://www.osce.org/pc/98008>>.

Vijeće Evrope

Komite ministara Vijeća Evrope, Preporuka R (87) 15E kojom se reguliše upotreba ličnih podataka u sektoru policije, Strasbourg, 17. septembar 1987-,
<<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=704881&Site=CM>>.

Komite ministara Vijeća Evrope, Preporuka Rec (2005)10 o „posebnim istražnim tehnikama“ u vezi sa teškim krivičnim djelima, uključujući tu i djela terorizma, Strasbourg, 20. april 2005.,
<<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849269&Site=COE>>.

Komite ministara Vijeća Evrope Preporuka Rec (2001)10 o Evropskom kodeksu policijske etike, Strasbourg, 19. septembar 2001.,
<<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=223251>>.

Organizacija američkih država

Inter-američka komisija za ljudska prava (IACHR), rezolucija 1/08, „Principi i najbolja praksa u zaštiti osoba lišenih slobode na teritoriji Sjeverne i Južne Amerike“, Washington, 31. mart 2008., Princip XXI – pretres lica, pregled postrojenja i druge mjere,
<http://www.cidh.oas.org/pdf%20files/RESOLUTION%201_08%20-%20PRINCIPLES%20PPL%20FINAL.pdf>.

IACHR, Rezolucija br. 2/06, Mjere predostrožnosti u bazi Guantanamo Bay, Washington, 28. juli 2006.,
<<http://www.cidh.org/annualrep/2006eng/ANNEXES/Annex%205eng.htm>>.

Aneks C:

Međunarodna i regionalna sudska praksa

ECtHR, A. protiv Holandije, Aplikacija br. 4900/06, 20. juli 2010.,
<<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-100038>>.

ECtHR, Aksoy protiv Turske, Aplikacija br. 21987/93, 18. decembar 1996.,
<<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58003>>.

ECtHR, Allan protiv Velike Britanije, Aplikacija br. 48539/99, 5. novembar 2002.,
<<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60713>>.

ECtHR, Altay protiv Turske, Aplikacija br. 22279/93, 22. maj 2001.,
<<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-64019>>.

ECtHR, El-Masri protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, Aplikacija br. 39630/09, 13. decembar 2012.,
<<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-115621>>.

ECtHR, Elçi i drugi protiv Turske, Aplikacije br. 23145/93, 25091/94 13. novembar 2003.,
<<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61442>>.

ECtHR, Finogenov i drugi protiv Rusije, Aplikacije br. 18299/03 i 27311/03, 4. juni 2012.,
<<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-108231>>.

ECtHR, Fox, Campbell i Hartley protiv Velike Britanije, Aplikacije br. 12244/86, 12245/86 i 12383/86, 30. avgust 1990.,
<<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57721>>.

ECtHR, Frérot protiv Francuske, Aplikacija br. 70204/01, 12. septembar 2007.,
<<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-81008>>.

ECtHR, John Murray protiv Velike Britanije, Aplikacija br. 18731/91, 8. februar 1996., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57980>>.

ECtHR, McCann i drugi protiv Velike Britanije, Aplikacija br. 18984/91, 27. septembar 1995., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57943>>.

ECtHR, Öcalan protiv Turske, Aplikacija br. 46221/99, 12. maj 2005., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-69022>>.

ECtHR, Örs i drugi protiv Turske, Aplikacija br. 46213/99, 20. juni 2006., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-75914>>.

ECtHR, Osman protiv Velike Britanije, Aplikacija br. 87/1997/871/1083, 28. oktobar 1998., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58257>>.

ECtHR, Ramirez Sanchez protiv Francuske, Aplikacija br. 59450/00, 4. juli 2006., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-76169>>.

ECtHR, S. protiv Švicarske, Aplikacije br. 12629/87, 13965/88, 28. novembar 1991., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57709>>.

ECtHR, Salduz protiv Turske, Aplikacija br. 36391/02, 27. novembar 2008., tačke 56–62, <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-89893>>.

ECtHR, Teixeira de Castro protiv Portugala, Aplikacija br. 25829/94, 9. juni 1998., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58193>>.

ECtHR, Timishev protiv Rusije, Aplikacije br. 55762/00 i 55974/00, 13. decembar 2005., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-71627>>.

ECtHR, Wenerski protiv Poljske, Aplikacija br. 44369/02, 20. april 2009., <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-90722>>.